A 3D bar chart with seven white bars of increasing height from left to right. A thick black line graph is overlaid on the bars, showing an overall upward trend with a slight dip in the middle. The background is a blue world map.

ФІНАНСИ РІЗНИХ ФОРМ БІЗНЕСУ

Навчальний посібник

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ФІНАНСИ РІЗНИХ ФОРМ БІЗНЕСУ

Навчальний посібник

Рекомендовано вченою радою Сумського державного університету

Суми

Сумський державний університет

2017

УДК 658.15(075.8)

Ф59

Авторський колектив:

Н. Г. Пігуль, доцент, кандидат економічних наук;
О. В. Дейнека, доцент, кандидат економічних наук;
Н. А. Дехтяр, доцент, кандидат економічних наук;
О. В. Люта, доцент, кандидат економічних наук

Рецензенти:

І. І. Д'яконова – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки, директор Навчально-наукового інституту бізнес-технологій «УАБС» Сумського державного університету;
Н. С. Педченко – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та банківської справи, директор Інституту економіки, управління та інформаційних технологій Полтавського університету економіки і торгівлі

*Рекомендовано до видання
вченою радою Сумського державного університету
як навчальний посібник
(протокол № 6 від 8 грудня 2016 року)*

Фінанси різних форм бізнесу : навч. посіб. / Н. Г. Пігуль,
Ф59 О. В. Дейнека, Н. А. Дехтяр, О. В. Люта. – Суми : Сумський
державний університет, 2017. – 337 с.
ISBN 978-966-657-695-1

У навчальному посібнику комплексно розкрито актуальні питання, пов'язані з організацією фінансових відносин суб'єктів господарювання різних форм бізнесу. Розглянуто особливості фінансової діяльності суб'єктів підприємництва приватної, колективної, державної та комунальної форм власності, напрямки державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання на сучасному етапі економічного розвитку. При підготовці навчального посібника враховано нормативно-правову базу, що регулює організацію фінансової діяльності суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм в Україні.

Навчальний посібник призначений для студентів економічних спеціальностей і викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, фінансистів, науковців та читачів, які цікавляться питаннями організації фінансів різних форм організації бізнесу.

УДК 658.15(075.8)

© Пігуль Н. Г., Дейнека О. В.,
Дехтяр Н. А., Люта О. В., 2017
© Сумський державний університет, 2017
ISBN 978-966-657-695-1

ЗМІСТ	С.
Вступ	7
Розділ 1. Основи організації фінансів різних форм бізнесу	10
1.1. Сутність, види та умови функціонування бізнесу.....	10
1.2. Поняття фінансів різних форм бізнесу, їх функції та принципи організації	16
1.3. Критерії ухвалення рішення про вибір правової форми організації бізнесу.....	23
1.4. Класифікація суб'єктів господарювання за основними ознаками.....	27
Питання для самоконтролю.....	34
Тести.....	35
Розділ 2. Державне регулювання діяльності суб'єктів господарювання	39
2.1. Державне регулювання: його сутність, значення та необхідність.....	39
2.2. Система державної реєстрації суб'єктів господарювання.....	50
2.3. Ліцензування певних видів господарської діяльності.....	60
2.4. Основні питання регуляторної політики та підприємництва.....	74
Питання для самоконтролю.....	83
Тести.....	84
Розділ 3. Особливості функціонування суб'єктів господарювання приватної форми власності	88
3.1. Організаційно-правові основи здійснення фінансово-господарської діяльності приватними підприємцями	88
3.2. Особливості організації фінансів підприємств приватної форми власності в Україні.....	99
3.3. Фінансова звітність приватних підприємств –	

суб'єктів малого бізнесу.....	115
3.4. Особливості оподаткування суб'єктів господарювання приватної форми власності.....	123
Питання для самоконтролю.....	132
Тести.....	133
Розділ 4. Організація фінансових відносин кооперативів	137
4.1. Поняття та види кооперативів, порядок їх створення	137
4.2. Органи управління кооперативу та їх функції.....	142
4.3. Особливості фінансово-господарської діяльності кооперативу.....	145
Питання для самоконтролю.....	153
Тести.....	153
Розділ 5. Фінансові аспекти функціонування господарських товариств.....	157
5.1. Господарське товариство: поняття, характерні ознаки та класифікація.....	157
5.2. Специфіка організації фінансових відносин товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.....	161
5.3. Повне товариство: механізм створення та функціонування.....	171
5.4. Особливості фінансової діяльності командитних товариств.....	175
Питання для самоконтролю.....	180
Тести.....	180
Розділ 6. Особливості фінансової діяльності акціонерних товариств у сучасних умовах.....	185
6.1. Економіко-правові основи фінансово-господарської діяльності акціонерних товариств в Україні.....	185
6.2. Формування статутного капіталу акціонерного	

товариства та шляхи його зміни.....	195
6.3. Види цінних паперів, що емітуються акціонерним товариством, їх характеристика	199
6.4. Фінансові ресурси та фонди акціонерних товариств.....	202
6.5. Дивідендна політика акціонерного товариства.....	204
6.6. Аналіз фінансового стану акціонерного товариства.....	214
Питання для самоконтролю.....	224
Тести.....	225
Розділ 7. Фінансовий механізм діяльності державних підприємств.....	230
7.1. Державні підприємства: їх сутність та значення в умовах ринкової економіки.....	230
7.2. Класифікація державних підприємств за основними ознаками.....	238
7.3. Особливості організації фінансів державних підприємств.....	245
7.4. Особливості оренди державного та комунального майна.....	259
7.5. Складання фінансового плану державного підприємства.....	268
Питання для самоконтролю.....	279
Тести.....	280
Розділ 8. Фінансові аспекти діяльності об'єднань підприємств.....	283
8.1. Об'єднання підприємств та їх місце в організаційній структурі бізнесу.....	283
8.2. Види господарських об'єднань та їх характеристика.....	288
8.3. Фінансова складова діяльності об'єднань підприємств.....	296
8.4. Особливості створення та функціонування	

холдингових компаній	300
8.5. Консолідована фінансова звітність.....	310
Питання для самоконтролю.....	320
Тести.....	320
Список використаної літератури.....	324
Додаток А.....	329
Додаток Б.....	332
Додаток В.....	335

ВСТУП

Розвиток фінансової системи України зумовлює розширення можливостей щодо організації фінансових відносин суб'єктів господарювання різних форм бізнесу, посилює необхідність врахування особливостей їх діяльності і специфіки різних форм власності та організаційно-правових форм. Тому в сучасних умовах в економіці України особливої актуальності набуває питання розвитку та ефективної діяльності різних організаційних форм бізнесу. Формування системи знань студентів із практичних питань реалізації фінансових відносин суб'єктами господарювання різних форм організації бізнесу в сучасних економічних умовах є головним завданням при вивченні дисципліни «Фінанси різних форм бізнесу».

Ця навчальна дисципліна дає студентам можливість одержати теоретичні знання та набути практичних навичок щодо організації фінансових відносин суб'єктів господарювання різних форм бізнесу.

Предметом дисципліни є система фінансово-економічних відносин, що виникають у процесі мобілізації та використання фінансових ресурсів різними організаційними структурами бізнесу.

Основним завданням вивчення навчальної дисципліни «Фінанси різних форм бізнесу» є вивчення сутності функцій та ролі фінансів різних форм бізнесу в ринкових умовах, теоретичних основ організації фінансів суб'єктів господарювання приватної, колективної, державної та комунальної форм власності, особливостей фінансових відносин підприємств різних організаційно-правових форм господарювання.

У результаті вивчення дисципліни «Фінанси різних форм бізнесу» студент повинен *знати*:

- сутність, суб'єкти і види організаційних структур бізнесу;

- основні напрямки державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання в сучасних економічних умовах;

- особливості створення та функціонування суб'єктів господарювання приватної форми власності;

- поняття та види кооперативів, порядок їх створення та особливості функціонування;

- специфіку організації фінансової діяльності в господарських товариствах;

- економіко-правові основи фінансово-господарської діяльності акціонерних товариств в Україні;

- фінансовий механізм діяльності державних підприємств;

- організаційні форми об'єднань підприємств.

На підставі одержаних у процесі навчання знань студент повинен *уміти*:

- застосовувати теоретичні основи організації фінансів різних форм бізнесу в процесі створення та функціонування суб'єктів господарювання;

- здійснювати процедуру реєстрації та ліцензування діяльності суб'єктів господарювання;

- застосовувати методичні підходи до визначення напрямків та форм фінансової діяльності підприємства залежно від його організаційно-правової форми і стратегії економічного розвитку;

- обґрунтовувати фінансові рішення і критерії оцінювання їх ефективності для різних видів організаційних структур бізнесу;

– аналізувати ефективність фінансової діяльності суб'єктів господарювання за системою основних показників;

– готувати пропозиції керівництву суб'єктів господарювання щодо вдосконалення механізму реалізації фінансових відносин суб'єктів господарювання.

У цьому навчальному посібнику всебічно розкрито актуальні питання, пов'язані з організацією фінансових відносин суб'єктів господарювання різних форм бізнесу, а саме: економіко-правові аспекти організації фінансів різних форм бізнесу; напрямки державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання в сучасних умовах; особливості функціонування суб'єктів господарювання приватної форми власності; фінансова діяльність кооперативів; фінансовий механізм діяльності господарських товариств; особливості фінансової діяльності акціонерних товариств у сучасних умовах; фінансовий механізм діяльності державних підприємств; організаційні форми об'єднань підприємств. Посібник укладений на основі концептуальних положень, а також з урахуванням вимог нормативно-правових актів України.

Навчальний посібник підготовлений авторським колективом кафедри фінансів, банківської справи та страхування ННІ БТ «УАБС» Сумського державного університету у складі:

– кандидата економічних наук, доцента Н. Г. Пігуль (вступ, розділи 5, 6);

– кандидата економічних наук, доцента О. В. Дейнеки (розділи 2, 3);

– кандидата економічних наук, доцента Н. А. Дехтяр (розділи 7, 8);

– кандидата економічних наук, доцента О. В. Лютої (розділи 1, 4).

Розділ 1

ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСІВ РІЗНИХ ФОРМ БІЗНЕСУ

1.1. Сутність, види та умови функціонування бізнесу

Становлення та розвиток бізнесу як складного і багатоаспектного соціально-економічного явища відбувалося довгий час. Упродовж тривалого періоду формувалися найбільш доцільні його організаційно-правові форми, тип соціально-економічних зв'язків із державою, громадянами, удосконалювалася нормативно-правова база.

Бізнес – ініціативна економічна діяльність, яка здійснюється за власні чи взяті в кредит кошти суб'єктом господарювання на його ризик і під його відповідальність, спрямована на отримання прибутку.

Термін «бізнес» ввійшов у міжнародну лінгвістику з англійської мови і виник на базі слова «busy», «business», яке має чимало синонімічних трактувань – справа, діло, робота, праця і т. д.

Сутність бізнесу полягає в поєднанні матеріальних, фінансових, трудових та інформаційних ресурсів із метою виробництва товарів чи надання послуг, призначених для продажу іншим економічним суб'єктам – підприємствам, організаціям, громадянам. Рушійною силою розвитку бізнесу є потреби та особистий економічний інтерес, покладений в основу потреб.

Визначальними рисами бізнесу є: ініціативність, самостійність у прийнятті господарських рішень, ризиковий характер діяльності, економічна свобода суб'єктів господарювання, творчий підхід до справи.

До найважливіших умов і факторів, що тією чи іншою мірою впливають на розвиток та функціонування бізнесу, належать: політична обстановка в суспільстві, стан

економіки країни, політика держави у сфері економіки, заходи підтримки бізнесу, правове забезпечення бізнесу, податкова політика, фінансово-кредитна політика, рівень життя населення, цивілізованість підприємництва.

Види вітчизняного бізнесу можна вивчати та аналізувати за такими ознаками (табл. 1.1):

- за характером основної діяльності суб'єкта бізнесу;
- за провідною формою власності бізнесового формування;
- за місцем докладання бізнесових зусиль учасником системи бізнесу;
- за ступенем організованості суб'єкта бізнесу.

Таблиця 1.1 – Ознаки видів вітчизняного бізнесу

Ознака	Характеристика
Характер основної діяльності суб'єкта бізнесу	<ul style="list-style-type: none">– комерційний;– некомерційний
Провідна форма власності бізнесового формування	<ul style="list-style-type: none">– державний (комунальний);– приватний;– колективний бізнес
Місце докладання бізнесових зусиль учасником системи бізнесу	<ul style="list-style-type: none">– виробничий;– обслуговуючий (сервісний);– споживчий
Ступінь організованості суб'єкта бізнесу	<ul style="list-style-type: none">– організований;– неорганізований

Залежно від характеру основної діяльності суб'єкта бізнесу виділяють два основних види бізнесу: комерційний і некомерційний. Основне місце при цьому належить більш

мобільному і потужному, об'єктивно властивому цивілізованому суспільству комерційному бізнесу, тоді як некомерційна частина його значною мірою є вимушеною необхідністю для будь-якого суспільного ладу. У практиці бізнесу дуже часто трапляються такі його різновиди, як: комерційний бізнес із некомерційними елементами і, навпаки, некомерційний бізнес з елементами комерції. Якщо основна діяльність учасника бізнесових відносин має чітко виражений комерційний характер, однак при цьому даний суб'єкт прямо або опосередковано бере участь у неприбутковій суспільно необхідній діяльності, його можна віднести до першого різновиду. З іншого боку, чимало неприбуткових господарських і суспільних формувань займаються комерційною діяльністю в частині, що не заперечує установчим документам і стратегічним цілям, а отримані доходи цілком скеровуються на створення і надання суспільних благ.

Провідна форма власності учасника бізнесу дає можливість розрізняти такі його основні види, як державний (комунальний), приватний, колективний бізнес. Державний (комунальний) бізнес охоплює усі сфери і галузі суспільно-необхідної діяльності (державного управління і регулювання) і соціального захисту населення, що здійснюється з ініціативи та під егідою держави.

Приватний бізнес включає як об'єднання, так і окремих, індивідуальних бізнесменів, які заснували і провадять на власний розсуд господарську діяльність у самостійно обраній ділянці бізнесу. Цей вид бізнесу є переважно суто комерційним, адже практично не залежить від держави, яка у засаді ініціює некомерційну бізнесову діяльність.

Колективний бізнес в основному представлений великими підприємствами й організаціями, управління

якими здійснюють колективи власників та їх представників у різноманітних галузях економіки. До них належать виробничі, будівельні, закупівельні, збутово-реалізаційні, постачальницькі торговельно-посередницькі, споживчі та інші кооперативні підприємства й організації.

За місцем докладання бізнесових зусиль система бізнесу поділяється на виробничий, обслуговуючий (сервісний) і споживчий види бізнесу. Якщо виробничий бізнес охоплює ділові відносини у сфері виробництва матеріальних благ, то сервісний або обслуговуючий формується у сфері обміну, товаропросування, а споживчий – у сфері споживання заново виготовлених матеріальних благ. Паралельно з названими в усіх сферах розширеного відтворення суспільного продукту має місце соціальний бізнес. Він проявляється на всіх стадіях: створення, розподілу і споживання матеріальних благ суспільного (соціального) характеру, тобто одночасно функціонує у сферах виробництва, обміну та споживання.

За ступенем організованості суб'єктів бізнесу виділяють два його основні види: організований і неорганізований. Організований бізнес включає належним чином зареєстрованих учасників господарської діяльності, які провадять свою діяльність цілком легально, звітуючи про її обсяги у встановленому порядку і сплачуючи належний обсяг податків. Неорганізований вид бізнесу поділяють на два різновиди: нелегальний і кримінальний. Нелегальний бізнес об'єднує як зареєстрованих, так і самодіяльних учасників ділових відносин, які приховують реальні обсяги діяльності загалом або частково для уникнення сплати податків і незаконного збагачення. Кримінальний бізнес, пов'язаний з антисуспільними, злочинними явищами (наркотики, торгівля зброєю тощо). Зайняття кримінальним бізнесом заборонене законами і є каральним.

Систему вітчизняного бізнесу можна охарактеризувати як складну динамічну систему ділових відносин, що охоплюють комерційні і некомерційні аспекти цілеспрямованої людської діяльності щодо виробництва, обміну і споживання матеріальних благ і базуються на тісному поєднанні підсистеми матеріальних благ (товарів і послуг) – об'єктів бізнесової діяльності і підсистеми суб'єктів.

Суб'єктами бізнесу є:

- підприємці, тобто особи, які здійснюють ініціативну діяльність на свій ризик і під свою економічну та юридичну відповідальність;

- колективи підприємців і підприємницькі асоціації;

- індивідуальні й колективні споживачі продукції (робіт, послуг), які пропонуються підприємцями, а також спілки та асоціації споживачів;

- працівники, що здійснюють трудову діяльність за наймом на контрактній або іншій основі, а також їх професійні спілки;

- державні структури в тих випадках, коли вони є безпосередніми учасниками угод;

- надання урядових замовлень підприємцям, визначення ціни, складу й обсягів пільг при виконанні спеціальних робіт тощо.

Створення організаційних структур бізнесу здійснюється на основі таких принципів:

- вільний вибір форм господарської діяльності;

- рівність усіх форм здійснення господарської діяльності;

- залучення на добровільних засадах до здійснення господарської діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян;

- самостійне формування програми діяльності та вибір постачальників і споживачів вироблюваної продукції, встановлення цін відповідно до законодавства;
- вільний найм працівників;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- обмеженість втручання держави в процес розвитку і поширення різних форм господарювання.

Принципи створення організаційних структур перебувають у постійному розвитку, взаємодіють між собою і відображають відносини, що склалися у суспільстві на даний період.

Для створення організаційних структур господарської діяльності необхідні відповідні економічні, соціальні, правові або інші умови, які в основному полягають у такому:

- створення законодавчої та нормативної бази;
- дотримання конкурентного режиму господарювання;
- формування ринкової інфраструктури;
- стимулювання розвитку і функціонування ділових відносин.

Створення законодавчої бази обумовлено необхідністю надати всім суб'єктам господарювання гарантії щодо збереження їх власності, створити для всіх учасників бізнесу рівні права, повну економічну свободу, не допустити втручання державного управління у діяльність організаційних структур бізнесу.

Конкурентний режим господарювання передбачає вільне суперництво між учасниками бізнесу за джерела сировини, вигідні умови капіталовкладень, за одержання більшої частки прибутку.

Формування ринкової інфраструктури забезпечує можливість суб'єктам бізнесу брати участь у системі товарних і фондових бірж, користуватися послугами банків, підприємств, відкриває доступ до ресурсів, кредитів, інформації тощо.

Стимулювання бізнесу передбачає заохочення організації і розвитку бізнесу, створення сприятливого економічного середовища (податкові пільги, прямі державні дотації, фінансування ризикових проектів інноваційного характеру тощо).

Соціально-економічний розвиток України, підвищення добробуту громадян, досягнення повної і продуктивної зайнятості населення прямо пов'язані з бізнесом як комплексним, багатогранним економічним явищем.

1.2. Поняття фінансів різних форм бізнесу, їх функції та принципи організації

Фінанси організаційних структур бізнесу як складова частина фінансової системи займають визначальне місце у структурі фінансових відносин суспільства. Загальною ознакою фінансів суб'єктів господарювання є те, що вони виражають сукупність економічних (грошових) відносин, пов'язаних із розподілом вартості валового внутрішнього продукту. Специфічні ознаки фінансів суб'єктів підприємництва виражають грошові відносини, що залежать від первинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту, формування та використання грошових доходів і децентралізованих фондів (рис. 1.1).

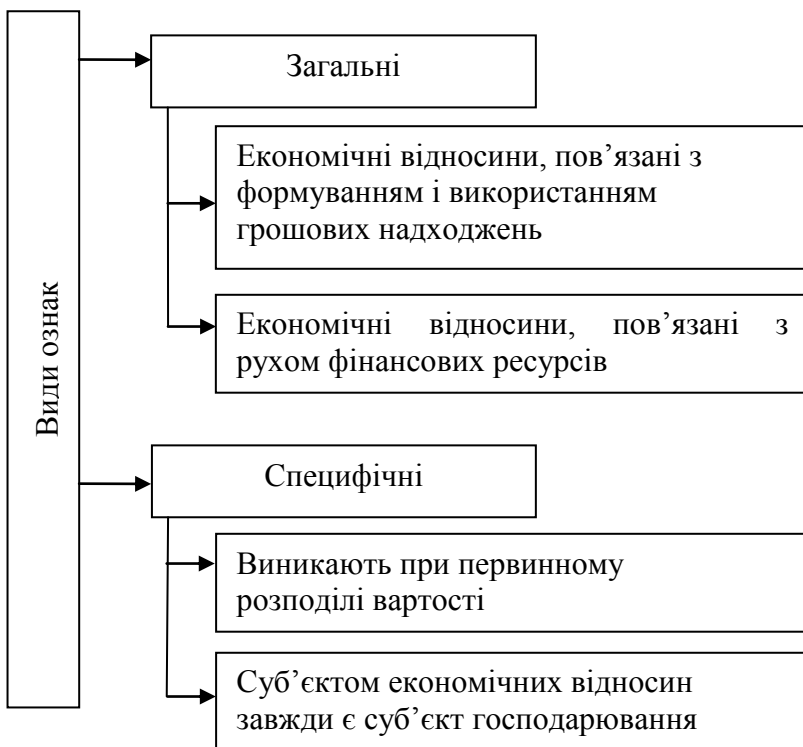

Рисунок 1.1 – Ознаки фінансів різних форм бізнесу

Особливості фінансів різних форм бізнесу зумовлені їх функціонуванням у різних галузях економіки, розвитком нових форм власності й організаційно-правових структур.

До фінансів організаційних структур бізнесу належать такі групи фінансових відносин:

– пов'язані з формуванням статутного капіталу суб'єктів господарювання;

– пов'язані з утворенням та розподілом грошових доходів: чистого доходу, прибутку, грошових фондів підприємств;

– обумовлені розрахунками з контрагентами в процесі здійснення господарської діяльності;

– що виникають у підприємств із державою з приводу податкових та інших платежів до бюджету й цільові фонди, бюджетного фінансування, одержання субсидій;

– які виникають між суб'єктами господарювання у зв'язку з інвестуванням у цінні папери та одержанням на них доходів здійсненням пайових внесків та участі в розподілі прибутку від спільної діяльності, одержанням і сплатою штрафних санкцій;

– які формуються у підприємств із банками, страховими компаніями у зв'язку з одержанням та погашенням кредитів, сплатою відсотків за кредит та інші види послуг, одержанням відсотків за розміщення та зберігання коштів, а також у зв'язку зі страховими платежами та відшкодуваннями за різними видами страхування;

– що формуються у підприємств у зв'язку з внутрішньовиробничим розподілом доходів.

Об'єктом фінансів суб'єктів господарювання є економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням грошових фондів. Суб'єктами таких відносин можуть бути суб'єкти господарювання.

Фінанси організаційних форм бізнесу – це економічні відносини, пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення.

Фінанси різних форм бізнесу виконують такі

функції: забезпечувальну, розподільну, контрольну.

Забезпечувальна функція передбачає, що суб'єкт господарювання забезпечуватися в оптимальному розмірі коштами, необхідними для поточного фінансування виробництва, покриття витрат, виконання фінансових зобов'язань. При цьому оптимізація джерел грошових ресурсів є одним із головних завдань, оскільки при надлишку коштів знижується ефективність їх використання, а при дефіциті – на підприємстві виникають фінансові проблеми.

Розподільна функція фінансів організаційних структур бізнесу тісно пов'язана із забезпечувальною і спрямована на розподіл чистого доходу від реалізації продукції й отриманих доходів. При цьому вона функціонує так, щоб забезпечити фінансування витрат на виробництво, відрахування податків, зборів і платежів, оплату праці, соціально-економічний розвиток суб'єктів господарювання. Таким чином, розподільна функція використовує доходи і надходження коштів, утворення яких є наслідком реалізації забезпечувальної функції фінансів суб'єктів бізнесу.

Контрольна функція фінансів суб'єктів господарювання передбачає використання як стимулів, так і санкцій. Завдяки контрольній функції можна контролювати терміни надходження ресурсів, їх обсяг, ефективність.

Принципами організації фінансів різних структур бізнесу, що передбачають забезпечення прийняття ефективних стратегічних і тактичних фінансових рішень, є такі:

– принцип плановості, що забезпечує відповідність обсягу продаж і витрат, інвестицій потребам ринку, врахування кон'юнктури, платоспроможного попиту, тобто можливість здійснення ефективних розрахунків. Цей

принцип як найповніше реалізується при впровадженні сучасних методів внутрішньофірмового фінансового планування, бюджетування і контролю;

- фінансове співвідношення термінів – забезпечує мінімальний розрив у часі між отриманням і використанням коштів, що особливо важливо в умовах інфляції і зміни курсів валют. При цьому під використанням коштів необхідно розуміти і можливість їх збереження від знецінення при розміщенні як у цінних паперах, так і на депозитних рахунках;

- гнучкість, тобто маневрування – забезпечує можливість маневру в разі недосягнення планових обсягів продаж, перевищення планових витрат за поточною та інвестиційною діяльністю;

- мінімізація фінансових витрат – фінансування будь-яких інвестицій та інших витрат повинне забезпечуватися за мінімальних витрат;

- раціональність – вкладення капіталу в інвестиції повинно мати вищу ефективність порівняно з досягнутим її рівнем і забезпечити мінімальні ризики;

- фінансова стійкість – забезпечення фінансової незалежності, тобто формування достатнього рівня власного капіталу і платоспроможності суб'єкта господарювання.

Фінансові відносини суб'єктів господарювання різних форм власності мають свою специфіку, що пов'язана з формою організації господарської діяльності, формуванням та розподілом прибутку, володінням майном, виконанням зобов'язань та оподаткуванням. Різноманітність форм власності зумовило різноманітність форм ведення господарства, тобто кожній формі власності відповідає певна організаційна форма господарювання.

Ефективне функціонування суб'єктів господарювання неможливе без достатнього рівня їх

фінансування. Це можна забезпечити за рахунок фінансових ресурсів, що є в розпорядженні бізнес-одиниць.

Під фінансовими ресурсами необхідно розуміти кошти, що є в розпорядженні суб'єкта господарювання. Таким чином, до фінансових ресурсів належать фонди й та частина коштів, що використовується в нефондовій формі. Формування та використання фінансових ресурсів – це процес утворення фінансового капіталу для ведення операційної, інвестиційної діяльності, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання.

Фінансові ресурси суб'єктів господарювання поділяються на власні, позикові та залучені.

До власних фінансових ресурсів відносять: кошти, отримані в процесі фінансово-господарської діяльності; позикові фінансові ресурси – це кошти, отримані на визначений період на умовах терміновості, зворотності і платності; залучені фінансові ресурси – це кошти, що не належать суб'єктові господарювання, але внаслідок діючої системи розрахунків постійно перебувають в обігу (рис. 1.2).

Фінансові ресурси формуються у процесі створення суб'єктів господарювання і реалізації їх фінансових відносин при здійсненні фінансово-господарської діяльності.

Обов'язковими передумовами ефективного функціонування фінансів різних форм бізнесу є:

- різноманітність форм власності;
- свобода підприємництва та самостійність в ухваленні рішень;
- вільне ринкове ціноутворення та конкуренція;
- самофінансування підприємництва;

- правове забезпечення правил економічної поведінки всіх суб'єктів підприємницької діяльності;
- обмеження і регламентація державного втручання в діяльність підприємств.

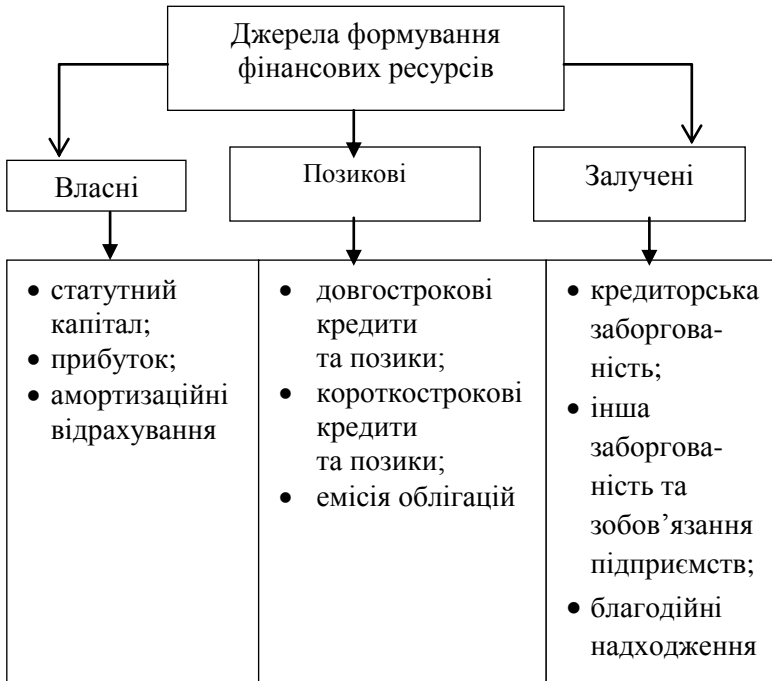

Рисунок 1.2 – Джерела формування фінансових ресурсів

Дотримання вищезазначених умов дозволить забезпечити ефективне функціонування організаційних структур бізнесу.

1.3. Критерії ухвалення рішення про вибір правової форми організації бізнесу

Ухвалюючи рішення щодо створення нового суб'єкта господарювання чи реорганізації існуючого перед власниками і менеджментом, постає питання щодо вибору найприйнятнішої з погляду оптимізації фінансової та інвестиційної діяльності організаційно-правової форми ведення бізнесу. За правом власності в Україні можуть діяти суб'єкти господарювання, що належать до державної та комунальної, колективної та приватної форми власності.

Існує тісний зв'язок між організаційною формою бізнесу та структурою капіталу, можливостями її фінансування та вартістю мобілізації фінансових ресурсів, формою організації менеджменту, оподаткуванням, рівнем накладних затрат, можливостями виходу на ринок капіталів тощо. Отже, правильний вибір форми організації бізнесу має для подальшої діяльності суб'єкта господарювання стратегічне значення. Нижче наведені основні критерії та чинники, які необхідно проаналізувати, ухвалюючи рішення щодо вибору форми організації бізнесу.

1. Рівень відповідальності власників та їх кількість. Розрізняють форми підприємницької діяльності з обмеженою відповідальністю власників за зобов'язаннями підприємства, з необмеженою відповідальністю, а також змішані форми. У світовій практиці спостерігається чітка тенденція до вибору форм організації бізнесу з обмеженою відповідальністю, що пояснюється прагненням власників суб'єктів господарювання обмежити свої ризики величиною вкладів у власний капітал. До таких форм належать насамперед товариства (ТОВ та АТ). Оскільки для кожного виду організації бізнесу характерна певна кількість власників, важливим чинником, що впливає на

вибір форми бізнесової діяльності, є кількість інвесторів, яких планується залучити.

2. Можливості участі в управлінні справами суб'єкта господарювання та контролю за ним. Найважливіша функція власників підприємства полягає в участі в управлінні його діяльністю. Залежно від того, який обсяг капіталу планує інвестувати потенційний власник у бізнесову діяльність, його бачення свого місця в управлінні бізнесом, обирається та чи інша форма організації підприємницької діяльності.

Реалізувати свої права з управління підприємством власник може безпосередньо або через уповноважені ним органи. Зазначені права можуть бути також делеговані наглядовій раді, виконавчому або іншому органу, передбаченому статутом підприємства. У цьому контексті для багатьох інвесторів важливу роль також відіграє можливість забезпечення анонімності їх участі у справах підприємства.

Участь в управлінні для власників означає:

- участь у визначенні основних напрямів діяльності суб'єкта господарювання, затвердження його планів та звітів про їх виконання;

- обрання та відкликання членів виконавчих органів і органів контролю (ревізійна комісія);

- визначення умов оплати праці посадових осіб підприємства;

- затвердження річних результатів діяльності підприємства, порядку розподілу прибутку та покриття збитків;

- визначення організаційної структури та ухвалення рішень щодо зміни статутного капіталу і статуту підприємства.

В акціонерних товариствах, товариствах з обмеженою відповідальністю та кооперативах виконання

функції управління здійснюється через участь власників у загальних зборах. Безпосереднє управління справами товариств покладається на виконавчі органи. Можливість участі в управлінні партнерствами залежить від ступеня правової відповідальності учасників. Так, управління справами командитного товариства здійснюють лише учасники з повною відповідальністю. Як правило, ці самі учасники виконують також функції виконавчого органу.

3. Можливості фінансування. Форма організації бізнесу визначає також можливості та умови залучення власного і позичкового капіталу. Так, рівень кредитоспроможності підприємства значною мірою залежить від рівня відповідальності за борги, а також від розміру власного капіталу. Можливості використання різних інструментів фінансування залежать також від правових обмежень і рівня доступу суб'єкта господарювання до ринку капіталів, зокрема:

- публічні АТ можуть залучати кошти шляхом емісії акцій та облігацій;

- ТОВ можуть залучати вклади учасників та шляхом емісії облігацій.

4. Умови передачі права власності та правонаступництво (порядок та затрати коштів і часу на вихід із власників суб'єкта господарювання чи набуття права власності). Якщо корпоративні права підприємств мають вільний обіг на фондовій біржі чи іншому організованому ринку капіталів, то процедура передачі права власності є спрощеною. Якщо ж іде мова про суб'єктів господарювання із замкненим колом можливих власників, то процедура передачі права власності на них є дещо ускладненою і супроводжується підвищеними накладними витратами. Ухвалюючи відповідні рішення, необхідно також враховувати, що за деяких обставин позбутися права власності на суб'єкт господарювання

можна лише в разі його реорганізації чи ліквідації. Останній варіант, як правило, пов'язаний із додатковими затратами.

5. Умови оподаткування суб'єктів господарювання різних форм організації бізнесу. В цілому для всіх видів підприємств установлені однакові умови оподаткування. Особливості передбачені для окремих суб'єктів господарювання, зокрема для приватних підприємців, які здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи; для підприємств, які за встановленими критеріями належать до малого бізнесу; для підприємств з іноземними інвестиціями (при репатріації доходів).

6. Накладні витрати, зумовлені окремими формами організації бізнесу. Для різних форм організації бізнесу характерний різний рівень накладних витрат як при заснуванні, так і під час здійснення поточної фінансово-господарської діяльності. Ці витрати пов'язані з особливостями ведення фінансового та податкового обліку, складання звітності, із залученням додаткового капіталу, організацією управління тощо. Прикладом специфічних накладних витрат можуть бути емісійні витрати, витрати на обов'язкові аудиторські перевірки, обов'язкову публікацію звітності в засобах масової інформації, організацію зборів власників тощо. Крім того, необхідно враховувати законодавчі вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу для різних форм бізнесової діяльності.

7. Законодавчі вимоги щодо відповідності виду діяльності певним формам організації бізнесу. Наприклад, банки можуть створюватися лише у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку, страховики – юридичні особи – у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств із додатковою відповідальністю.

1.4. Класифікація суб'єктів господарювання за основними ознаками

Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Класифікацію суб'єктів господарювання можна здійснювати за такими ознаками (табл. 1.2):

- формою власності майна;
- способом утворення (заснування) та формування статутного фонду;
- належністю капіталу;
- організаційно-правовою формою господарювання;
- галузево-функціональним видом діяльності;
- технологічною (територіальною) цілісністю та ступенем підпорядкування;
- розміром за кількістю працівників.

Основою економічного устрою суспільства завжди були і є відносини власності.

Таблиця 1.2 – Класифікація суб'єктів господарювання за ознаками

Класифікаційна ознака	Характеристика
1	2
Форма власності майна	<ul style="list-style-type: none">– приватна;– колективна;– державна;– комунальна
Спосіб утворення (заснування) та формування статутного фонду	<ul style="list-style-type: none">– унітарні;– корпоративні

Продовження табл. 1.2

1	2
Належність капіталу	<ul style="list-style-type: none"> – національні; – закордонні; – змішані
Організаційно-правова форма господарювання	<ul style="list-style-type: none"> – приватні підприємства; – державні підприємства; – господарські товариства; – кооперативи; – об'єднання
Галузево-функціональний вид діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – промислові, сільсько-господарські, будівельні, транспортні, торговельні, виробничо-торговельні, торгово-посередницькі, лізингові, банківські, фінансово-кредитні, страхові, туристичні та ін.
Технологічна (територіальна) цілісність і ступінь підпорядкування	<ul style="list-style-type: none"> – головні; – дочірні; – асоційовані; – філії
Розмір за кількістю працівників	<ul style="list-style-type: none"> – малі; – середні; – великі

Саме вони визначають природу економічних відносин суспільства, а саме: характер і форми розподілу, форми обігу, рівень та особливості споживання. Відносини власності становлять соціальну форму привласнення насамперед засобів виробництва окремими суб'єктами виробничих відносин.

Власність – це система суспільно-економічних відносин, що виникають між різними суб'єктами, а саме державою, юридичними, фізичними особами з приводу

користування, привласнення, розпорядження та економічної реалізації засобів виробництва і результатів виробництва.

Користування – це вилучення із об'єктів корисних властивостей для задоволення потреб людини, колективу, суспільства.

Привласнення передбачає абсолютне володіння. Власник об'єкта має право фізичного контролю над ним.

Розпорядження – це комплекс заходів, які дозволяють відчужувати об'єкти власності.

Економічна реалізація відносин власності на засоби виробництва полягає в забезпеченні одержання доходу і його зростання в процесі задоволення потреб людини.

Власність як економічна категорія – це система економічних відносин між суб'єктами з приводу привласнення об'єкта. Власність в Україні має такі форми, що є рівноправними: приватну, колективну, державну, комунальну.

Власність характеризує належність об'єкта певному суб'єкту. Суб'єкт відносин власності – активна сторона, яка має можливість і право володіння об'єктом власності. Суб'єкти відносин власності представлені конкретними особами, оскільки реалізувати практично право власності можуть лише люди. Суб'єктами права власності в Україні визнають народ України, громадян, юридичних осіб та державу. Суб'єктами права власності можуть бути також громадяни інших держав, особи без громадянства, інші держави та юридичні особи інших держав, міжнародні організації, спільні підприємства.

Об'єкт відносин власності – пасивна сторона відносин власності у вигляді предметів природи, речовин, енергії, інформації, майна, духовних, інтелектуальних цінностей, які повністю або деякою мірою належать суб'єктові.

Кожна з існуючих в Україні форм власності передбачає наявність відповідних суб'єктів та об'єктів відносин власності.

Залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, що діє на підставі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);

- підприємство, що діє на підставі колективної власності (підприємство колективної власності);

- комунальне підприємство, що діє на підставі комунальної власності територіальної громади;

- державне підприємство, що діє на підставі державної власності;

- спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва.

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законодавством.

Згідно з Господарським кодексом України № 436-IV від 16.01.2003 р. залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні.

Унітарне підприємство створює один засновник, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, якого він призначає, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, що ґрунтуються на власності

об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного керування справами, на підставі корпоративних прав, зокрема через органи, які вони створюють, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, зокрема ті, що гуртуються на приватній власності двох або більше осіб.

За належністю капіталу прийнято розрізняти підприємства:

- національні – капітал належить суб'єктам господарювання України;

- закордонні – капітал є власністю іноземних суб'єктів господарювання повністю або у певній частині, що забезпечує їм необхідний контроль;

- змішані – капітал належить суб'єктам господарювання двох або декількох країн; їх реєстрація здійснюється в країні одного із засновників такого суб'єкта, це зумовлює місцезнаходження його штаб-квартири.

Згідно з Державним класифікатором України організаційно-правова форма господарювання – форма здійснювання господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності за зобов'язаннями підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі

джерела фінансування діяльності тощо. В Україні можуть функціонувати суб'єкти господарювання таких організаційно-правових форм: приватне підприємство, державне підприємство, комунальне підприємство, господарські товариства, кооперативи та інші.

Класифікація підприємств за галузево-функціональним видом діяльності в цілому зрозуміла з назви окремих їх груп (видів). Відмінності організації фінансів окремих галузей народного господарства (промисловість, будівництво, транспорт, сільське господарство, торгівля, туризм, комунальне господарство, фінансові установи та ін.) полягають у формуванні доходів, прибутку, оборотних активів, основного капіталу і т. д.

Технологічну і територіальну цілісність мають так звані материнські (головні) підприємства або компанії. Особливістю діяльності їх є те, що вони контролюють інші підприємства. Залежно від розміру капіталу, що належить материнській (головній) компанії, а також правового статусу та ступеня підпорядкованості підприємства, що перебувають у сфері впливу головної компанії, можна поділити на дочірні й асоційовані, філії.

Дочірнє підприємство (компанія) – юридичне самостійне організаційне утворення, що здійснює комерційні операції і складає звітний баланс; проте материнська компанія контролює діяльність усіх своїх дочірніх компаній, оскільки має контрольний пакет їх корпоративних прав.

Асоційоване підприємство є самостійним; воно не перебуває під контролем компанії, що має його корпоративні права.

На відміну від дочірніх та асоційованих підприємств філія не користується юридичною і господарською самостійністю, не має власного статуту та

балансу, діє від імені і за дорученням головного підприємства, має однакову з ним назву.

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працівників та доходів від будь-якої діяльності за 1 рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, зокрема до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний

дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

У наступних розділах наведені найбільш характерні особливості організації фінансів окремих форм організації бізнесу.

Питання для самоконтролю

1. Принципи, види та умови організації бізнесу.
2. Сутність фінансів організаційних форм бізнесу та їх функції.
3. Об'єкти та суб'єкти фінансів організаційних форм бізнесу.
4. Передумови ефективного функціонування фінансів різних форм бізнесу.
5. Критерії прийняття рішення про вибір правової форми організації бізнесу та їх характеристика.
6. Класифікаційні ознаки суб'єктів підприємництва.

Тести

1. Визначальними рисами бізнесу є:

а) ініціативність, самостійність у прийнятті господарських рішень, ризиковий характер діяльності, економічна свобода суб'єктів господарювання;

б) погодження у разі прийняття господарських рішень; безризиковий характер діяльності; обмеженість державного втручання;

в) економічна свобода суб'єктів господарювання, безризиковий характер діяльності.

2. Фінанси організаційних форм бізнесу – це:

а) кошти підприємства;

б) економічні відносини, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення;

в) грошові розрахунки підприємства;

г) розрахунково-грошові відносини, що виникають при кругообігу засобів у процесі постачання, виробництва і реалізації продукції та розподілу новоствореної вартості.

3. Фінанси підприємств виявляють свою сутність через такі функції:

а) забезпечувальну, фіскальну та стимулювальну;

б) розподільну, інформативну та контролювальну;

в) контролювальну, розподільну та забезпечувальну;

г) контролювальну та забезпечувальну.

4. Специфічні ознаки фінансів суб'єктів підприємництва виражають:

а) економічні відносини, пов'язані з формуванням і використанням грошових надходжень;

б) економічні відносини, пов'язані з рухом фінансових ресурсів;

в) грошові відносини, що залежать від первинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту, формування та використання грошових доходів і децентралізованих фондів;

г) грошові відносини, що залежать від розподілу чистого доходу підприємства.

5. Фінансові ресурси суб'єктів господарювання – це:

а) грошові фонди;

б) грошові фонди та частина коштів, що використовуються у нефондовій формі;

в) кошти, які використовують у нефондовій формі;

г) природні ресурси підприємства.

6. Залучені фінансові ресурси – це:

а) кошти, отримані в процесі фінансово-господарської діяльності;

б) кошти, які не належать суб'єктові господарювання, але внаслідок діючої системи розрахунків постійно перебувають в обігу;

в) кошти, отримані на визначений період на умовах терміновості, зворотності і платності.

7. Джерелами формування власних фінансових ресурсів є:

а) емісія облігацій;

б) амортизація;

в) благодійні внески;

г) поточна заборгованість за заробітною платою.

8. Власність в Україні має такі форми:

а) приватну, державну, колективну;

б) державну, колективну, приватну, власність інших держав;

в) приватну, комунальну, державну, колективну.

9. Суб'єктами малого підприємництва є юридичні особи:

а) суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

б) суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 5 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

в) суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 20 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 3 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

10. Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи:

а) суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 100 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 20 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

б) суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від

будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

в) суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 100 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Розділ 2

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

2.1. Державне регулювання: його сутність, значення та необхідність

Реалізація прагнень України щодо інтеграції в європейський економічний простір потребує зміни характеру участі держави в регулюванні господарської діяльності, оптимізації частки державної власності, створення сприятливих економічних умов для забезпечення високої ділової активності. Державне регулювання можна визначити як вплив держави на відтворювальні процеси в економіці за допомогою сучасних методів, інструментів, форм управління для створення економічної системи, орієнтованої на вибір оптимальних варіантів використання наявних факторів виробництва та досягнення цілей і пріоритетів державної політики суспільного розвитку. Державне регулювання – це майже всі функції держави, пов'язані з економічною та економіко-соціальною діяльністю і покликані забезпечити сприятливі умови функціонування ринкової економічної системи. Державне регулювання охоплює всі напрямки суспільного виробництва. Однак першочергова увага приділяється регулюванню відносин власності та підприємництва, інвестицій і структурної перебудови галузей матеріального виробництва, соціального розвитку й ринку праці, фінансового ринку та грошового обігу, територіальних пропорцій і регіональних ринків, природокористування, зовнішньоекономічної діяльності, що і формують основний зміст державного регулювання економіки.

Ефективність державного регулювання залежить від характеру взаємозв'язку суб'єктів й об'єктів та

інструментарію, що використовується у процесі реалізації економічної політики. Тому важливим аспектом є визначення суб'єктів та об'єктів, а також складових елементів системи державного регулювання економічних процесів відповідно до вимог сучасного розвитку економіки (рис. 2.1).

Рисунок 2.1 – Система державного регулювання економіки

Держава є суб'єктом державного регулювання економіки, реалізуючи свої повноваження через державні органи управління, такі як: Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, державні органи виконавчої влади різних рівнів, Національний банк

України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України. Для вирішення складних соціально-економічних проблем, всебічного врахування інтересів можуть залучатися наукові установи, політичні партії, громадські організації, союзи та асоціації.

Відповідно об'єктами державного регулювання економіки є всі елементи економічної системи: суб'єкти господарювання, населення, соціальні групи, регіони та сектори економіки. Також до об'єктів державного регулювання можна віднести явища, ситуації та умови соціально-економічного життя країни, де можуть виникати проблеми, що потребують негайного вирішення або урегулювання, відповідно до вимог забезпечення нормального функціонування економіки й підтримання соціальної стабільності. Наприклад, економічний цикл, структура економіки, інвестиційна діяльність, науково-технічний прогрес, грошовий обіг та інфляція, ціни, платіжний баланс, зайнятість і доходи населення, соціальний захист, умови конкуренції, довкілля.

Необхідно зазначити, що суб'єкти державного регулювання повинні впливати на розвиток та функціонування об'єктів із врахуванням основних принципів, характеристика яких наведена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Характеристика принципів державного регулювання економічних процесів

Принцип	Характеристика
1	2
Наукової обґрунтованості	Державне регулювання повинне здійснюватися з урахуванням вимог об'єктивних економічних законів, реалій економічного, політичного і соціального життя суспільства, національних особливостей

Продовження табл. 2.1

1	2
Погодження інтересів	Державне регулювання економіки є механізмом погодження інтересів різних суб'єктів та об'єктів державного регулювання економічної системи
Цілеспрямованості та ефективності	Державне регулювання повинне спрямовуватися на досягнення конкретних цілей та передбачати кінцевий економічний ефект
Пріоритетності	Виділення основних соціально-економічних проблем розвитку країни, вирішення яких повинно бути першочерговим завданням державного регулювання
Системності	Державне регулювання економіки передбачає системний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних, зовнішньоекономічних, науково-технічних, культурних, екологічних та інших проблем
Гнучкості та адаптації	Державне регулювання повинне ґрунтуватися на безперервному аналізі результатів оперативного оцінювання й коригуванні впливу держави на соціально-економічні процеси залежно від внутрішніх чи зовнішніх умов розвитку країни
Організаційно-правового забезпечення	Управління економікою зобов'язані здійснювати суб'єкти державного регулювання з чітко визначеними правами, компетенцією та

Продовження табл. 2.1

1	2
	обов'язками
Економіко-організаційного забезпечення	Держава повинна використовувати важелі (форми, методи, інструменти), адекватні цілям і ситуаціям, що склалися
Справедливості	Суб'єкти державного регулювання повинні коригувати ринок перерозподілом для встановлення певних засад справедливості
Стабільності	За допомогою заходів державної фінансової, податкової, зовнішньоекономічної та митної політики держава впливає на рівень виробництва, зайнятість та інфляцію
Поступовості та етапності	Доцільність та масштаби державного регулювання під час вирішення національних, регіональних та галузевих проблем визначають необхідність урахування економії часу як умову найшвидшого вирішення нагальних завдань

Наведені принципи виражаються в державній економічній політиці, яка являє собою закріплені у відповідних економіко-правових документах (прогнозах, програмах, законодавчих актах) цілі та завдання, що ставить держава, забезпечуючи комплексне вирішення подвійного завдання: поєднання в економічному житті ринкових засад господарювання і соціальної спрямованості

економіки, що ґрунтується на оптимальному узгодженні інтересів суб'єктів господарювання, споживачів, суспільства в цілому та його різних верств. При цьому держава застосовує економічну стратегію та економічну тактику. Економічна стратегія – обраний державою курс економічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення великомасштабних економічних і соціальних завдань, завдань культурного розвитку, забезпечення економічної безпеки держави, збереження та примноження її економічного потенціалу й національного багатства, підвищення народного добробуту. Економічна тактика – сукупність найближчих цілей, завдань, засобів і способів їх досягнення для реалізації стратегічного курсу економічної політики в конкретних умовах, що складаються в поточному періоді розвитку народного господарства.

У наукових публікаціях із питань державного регулювання вчені виділили такі основні функції цього процесу:

- цільову – визначення цілей, пріоритетів та основних напрямів розвитку національної економіки;
- стимулювальну – формування регуляторів, здатних ефективно впливати на діяльність суб'єктів господарювання і спрямовувати економічні процеси у бажаному для суспільства напрямі;
- нормативну – держава за допомогою законодавчих актів устанавлює певні «правила гри» для суб'єктів економіки;
- коригувальну – коригування розподілу ресурсів в економіці з метою розвитку прогресивних процесів, усунення негативних зовнішніх ефектів тощо;
- соціальну – державне регулювання соціально-економічних відносин, перерозподіл доходів, забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій, збереження

довкілля, безпосереднє управління неринковим сектором економіки – регулювання державного сектору економіки, створення суспільних благ;

- контролювальну – державний нагляд і контроль за виконанням певних установлених «правил гри», економічних, екологічних, соціальних стандартів.

Забезпечення функціонування в Україні стабільної та конкурентоспроможної соціально-орієнтованої економіки можливе за умови побудови ефективної і дієвої системи державного регулювання, основа мета якої полягає у створенні такої господарської системи, яка б орієнтувалася на вибір найбільш ефективних варіантів використання наявних факторів виробництва та забезпечення сприятливих соціально-економічних умов життєдіяльності.

Реалізація зазначеної мети можлива за умов виконання таких завдань державного регулювання економічних процесів:

- забезпечення стабільного економічного зростання та розвитку;

- досягнення повної, ефективної та продуктивної зайнятості трудових ресурсів, нарощування трудового потенціалу;

- створення прозорого та справедливого перерозподілу доходів населення і зменшення соціальної напруженості;

- збалансування зовнішньоторговельного балансу країни, забезпечення стабільності цін і грошей, раціоналізація природокористування, подальший інституційний розвиток.

Державне регулювання економіки здійснюється за допомогою системи методів, яка поділяється на три групи: адміністративні, правові, економічні.

Правові методи регулювання розвитку економіки передбачають ухвалення законів і законодавчих актів Верховною Радою України, видання Указів Президента, а також вироблення механізму їх реалізації і контролю. Закони, законодавчі та нормативні акти визначають об'єкт та зміст регулювання, відповідальність юридичних і фізичних осіб у разі їх невиконання. Закони виконують функцію довгострокового правового регулювання, а укази, нормативні акти, як правило, – короткострокового, або оперативного.

Адміністративні методи регулювання ринку виражають, по суті, пряме управління з боку держави. Сутність адміністративних методів значною мірою залежить від обраного засобу управління суб'єктами ринкової діяльності. Адміністративні методи базуються на стилі державної влади і поділяються на засоби заборони, дозволу і примусу. Адміністративна діяльність є засобом виконання обов'язків, покладених на відповідні підрозділи і керівників, а також створює передумови вирішення економічних і соціальних завдань, переведення системи в новий стан вирішення конфліктних ситуацій і т. ін.

Економічні методи регулювання – це система прийомів і способів прямого впливу та його напряду на суспільно-господарський розвиток із дотриманням вимог економічних законів за певних товарно-грошових відносин і з використанням інших економічних важелів для створення умов, що забезпечують досягнення високих економічних результатів. За допомогою економічних методів створюються економічні умови, що стимулюють прагнення досягати у роботі високих результатів. Їх застосування передбачає порівняння витрат і результатів. До економічних методів регулювання належать прогнозування, планування, програмування, матеріальне стимулювання і санкції, фінансування й кредитування,

використання таких економічних категорій, як заробітна плата, собівартість, прибуток, ціна та ін.

Зокрема, до системи економічних методів належать:

- індикативне планування – рекомендаційне, орієнтуюче планування, що передбачає розроблення і наукове обґрунтування конкретних цілей, пріоритетів, пропорцій і структур розвитку економіки з урахуванням попиту на конкретні види продукції (послуги);

- регулювання грошової маси, яке полягає в тому, що в період, коли відчувається нестача грошей, Національний банк знижує норму резервування, зменшує ставку відсотка за кредити, що надаються комерційним банкам. Навпаки, в період загострення інфляції підвищується норма резервування, відсотки за кредити комерційним банкам;

- регулювання відсоткових ставок за банківськими кредитами. Зниження цих ставок у період спаду та депресії приводить до збільшення підприємницького доходу і в результаті – чистого прибутку, що відповідно стимулює зростання виробництва. Навпаки, їх підвищення в умовах «перегрівання» економіки зменшує підприємницький дохід і відповідно обмежує та гальмує надмірне зростання виробництва;

- форма завдання на взаємовигідних засадах державному чи приватному сектору економіки для вирішення державних чи суспільних проблем;

- сприяння діловій активності – створення правових і економічних передумов для інтенсифікації та розширення діапазону ділової активності суб'єктів господарювання;

- заохочення конкуренції – створення передумов антимонопольної політики та розширення сфери посилення конкуренції серед окремих виробників;

– регулювання цінами і тарифами, що полягає в становленні верхньої межі на продукцію (послуги) природних монополій, забезпечуючи їх нормальний (середній) прибуток і захищаючи кінцевих споживачів води, електроенергії, послуг зв'язку;

– регулювання стимулами, що здійснюється шляхом комплексного використання матеріального, соціального та морального заохочення;

– регулювання ставок оподаткування та їх диференціація. Полягає в тому, що в період спаду та депресії держава знижує ставки прибуткового податку та податку на прибуток суб'єктів господарювання. Внаслідок таких дій держави стимулюється зростання чистого прибутку і розширення виробництва. Навпаки, в ситуації, коли виробництво виходить за межі платоспроможного попиту, держава підвищує ставки оподаткування для уповільнення темпів виробництва, послаблення кризи, упорядкування процесу відновлення рівноваги між попитом та пропозицією;

– регулювання санкціями – система фінансових та інших видів штрафних заходів за невиконання домовленостей, недотримання фінансових, податкових, екологічних норм тощо.

Застосовуючи вищезазначені методи держава створює необхідні економічні передумови для формування належного ринкового простору й активізації сучасного бізнесу.

У вивченні способів державного регулювання економічного розвитку виокремлюють три основні напрямки: автоматичні регулятори, антициклічне регулювання, державне програмування.

Автоматичні регулятори – це сукупність важелів, що пов'язані з економічною діяльністю держави та діють автономно незалежно від актів державної політики. До

найпоширеніших автоматичних регуляторів належать різні форми оподаткування та допомоги безробітним. Автоматична дія податків полягає у тому, що у разі зменшення доходів сума зборів автоматично скорочується, якщо ціни за цього не підвищуються. Автоматичні регулятори можуть пом'якшити кризу, але не спроможні їй запобігти.

Антициклічні регулятори – це сукупність важелів фіскальної та кредитної політики. Антициклічні заходи фіскальної політики зводяться до застосування таких бюджетних важелів, як державні закупівлі, державні капіталовкладення, регулювання податкових ставок, правил та норм амортизації основного капіталу, що використовується під час розрахунків оподаткування. До антициклічних заходів кредитної політики належать: зміна облікової ставки; зміна норм обов'язкових резервів банків; випуск (викуп) цінних паперів; зміна умов споживчого, іпотечного кредиту.

Державне середньо- і довгострокове програмування практикується в деяких економічно розвинених країнах. Воно передбачає складання центрального плану для економіки загалом. Програмування діє в таких напрямках, як координація діяльності державних підприємств та установ, довгострокове планування державних капіталовкладень, субсидування і підтримка певних галузей, координація виробничих планів монополій згідно із загальноекономічним довгостроковим прогнозом.

Основними формами державного регулювання економіки є пряме й опосередковане регулювання. Пряме регулювання здійснюється шляхом поширення державної власності (на засоби виробництва, частину національного доходу, фінансово-кредитні інститути та ін.), управління державними підприємствами, а також за допомогою законотворчої та адміністративної діяльності.

Опосередковане регулювання базується на плануванні, прогнозуванні, фінансуванні, бюджетному регулюванні, системі оподаткування, кредитуванні, засадах грошової політики, політиці прискореної амортизації, цінovій, промисловій, інвестиційній політиці, обліку і контролю тощо.

2.2. Система державної реєстрації суб'єктів господарювання

Згідно із законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців – офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу – підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених законодавством.

Процедура державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців передбачає проведення низки дій, загальний порядок здійснення яких подано на рис. 2.2.

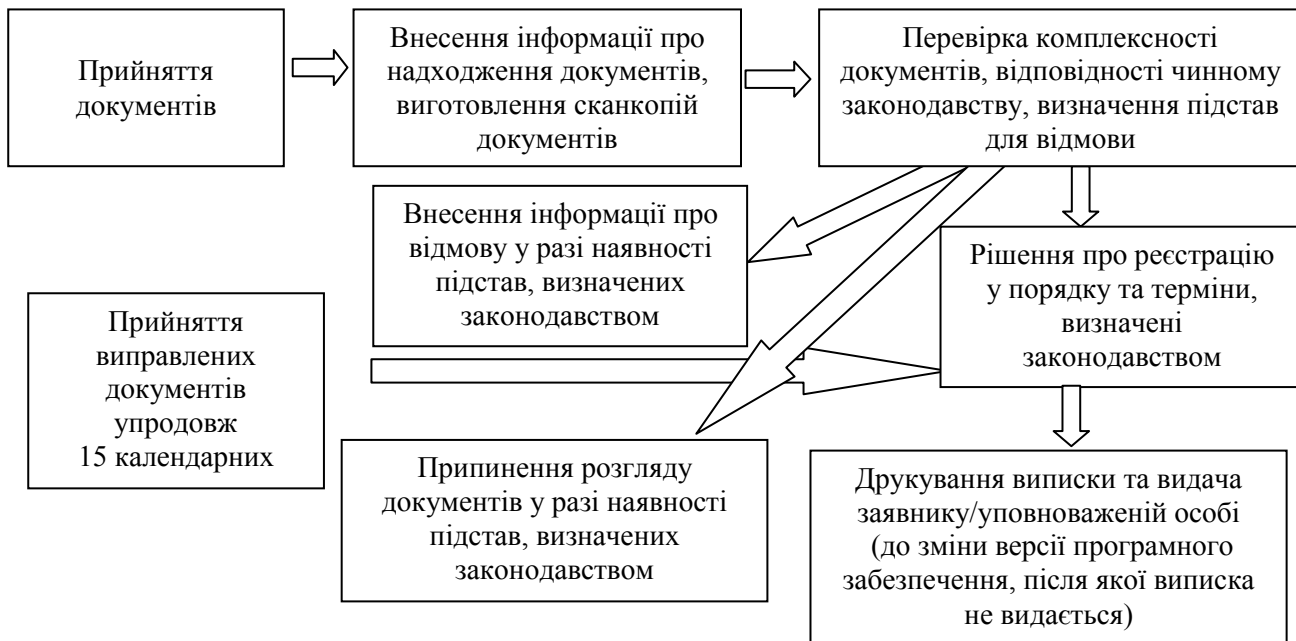

Рисунок 2.2 – Порядок здійснення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців

Необхідно зазначати, що в цілому проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців передбачає такі етапи, зокрема:

- заповнення форми заяви про державну реєстрацію – у разі подання документів особисто заявником (за бажанням заявника);

- прийняття документів за описом – у разі подання документів у паперовій формі;

- виготовлення копій документів в електронній формі – у разі подання документів у паперовій формі;

- внесення копій документів в електронній формі до Єдиного державного реєстру;

- перевірку документів на наявність підстав для зупинення розгляду документів;

- перевірку документів на наявність підстав для відмови в державній реєстрації;

- проведення реєстраційної дії (зокрема з урахуванням принципу мовчазної згоди) за відсутності підстав для зупинення розгляду документів та відмови в державній реєстрації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру;

- формування та оприлюднення на порталі електронних сервісів виписки, результатів надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації та установчих документів юридичної особи.

Відповідно до чинного законодавства державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців проводять:

- виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська та Севастопольська міська районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації;

- нотаріуси, які як державні реєстратори виконують повноваження, передбачені чинним законодавством. Нотаріус, який провів реєстраційну дію,

впродовж трьох робочих днів із дня її проведення забезпечує надсилання документів, поданих для проведення цієї дії, відповідному державному реєстратору за місцезнаходженням юридичної особи або місцем проживання фізичної особи – підприємця;

– акредитовані суб'єкти, до яких відносять юридичні особи публічного права, у трудових відносинах з якими перебуває не менше ніж три державних реєстратори та які уклали договір страхування цивільно-правової відповідальності та договір з іншими суб'єктами державної реєстрації.

Необхідно зазначити, що відповідно до принципу екстериторіальності реєстрації в межах України зареєструвати підприємство чи підприємницьку діяльність можна у будь-якого державного реєстратора (зокрема нотаріуса), незалежно від місця розташування та діяльності юридичної особи чи фізичної особи – підприємця.

У Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» передбачено можливість подання документів для реєстрації у двох формах:

1) паперовій формі, які подаються особисто заявником або поштовим відправленням. Такі документи приймаються за описом, примірник якого в день їх надходження видається заявнику з відміткою про дату їх отримання та кодом доступу;

2) електронній формі, які подаються заявником через портал електронних сервісів (портал Міністерства юстиції).

При цьому, якщо подача документів здійснюється особисто, заявник повинен пред'явити документ, що посвідчує особу (паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення громадянина України, паспортний документ

іноземця, посвідчення особи без громадянства, посвідку на постійне або тимчасове проживання). У свою чергу, якщо документи подаються представником, то додатково надається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, що засвідчує його повноваження.

Для реєстрації юридичної особи необхідно подати такий пакет документів:

- заяву про реєстрацію за встановленою формою;
- заяву про обрання спрощеної системи оподаткування та/або реєстрацію платником ПДВ та/або внесення до Реєстру неприбуткових організацій та установ (якщо щось із цього передбачено заявником);

- установчий документ юридичної особи (статут, установчий договір тощо залежно від обраної організаційно-правової форми);

- документ, що підтверджує реєстрацію іноземної юридичної особи, яка є засновником, у відповідній країні.

Необхідно звернути увагу, що якщо юридична особа створюється на основі вже існуючої, додатково необхідно подавати:

- якщо юридична особа створюється в результаті перетворення – оригінал (нотаріальну копію) передавального акту;

- якщо юридична особа створюється в результаті злиття – оригінал (нотаріальну копію) передавального акту та документи для державної реєстрації припинення однієї чи кількох існуючих юридичних осіб;

- якщо юридична особа створюється в результаті виділу – оригінал (нотаріальну копію) передавального акту та пакет документів для реєстрації змін у відомостях про існуючу юридичну особу;

- якщо юридична особа створюється в результаті поділу – оригінал (нотаріальну копію) розподільчого

балансу та документи для державної реєстрації припинення існуючої юридичної особи.

Реєстрація фізичної особи – підприємця здійснюється на підставі подання пакета документів, який включає:

- заяву про державну реєстрацію;
- заяву про обрання спрощеної системи оподаткування та/або реєстрацію платником ПДВ (якщо щось із цього передбачено заявником);
- нотаріально засвідчену згоду батьків (усиновлювачів), піклувальника чи органу опіки та піклування, якщо зареєструватися як фізична особа – підприємець бажає особа, яка досягла віку 16 років, але не має повної цивільної дієздатності.

Відповідно до чинного законодавства надання адміністративної послуги з державної реєстрації юридичної особи чи фізичної особи – підприємця здійснюється на безоплатній основі.

За проведення реєстраційних дій установлено такі ставки адміністративного збору:

- 0,3 від мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, крім внесення змін до інформації про здійснення зв'язку з юридичною особою;
- 0,1 від мінімальної заробітної плати – за державну реєстрацію змін відомостей про прізвище, ім'я, по батькові або місцезнаходження фізичної особи – підприємця;
- 0,05 від мінімальної заробітної плати – за надання виписки для проставлення апостилю та витягу в паперовій формі;

– 0,07 від мінімальної заробітної плати – за надання документа в паперовій формі, що міститься в реєстраційній справі;

– 75 відсотків від адміністративного збору – за державну реєстрацію на підставі документів, поданих в електронній формі або в разі надання витягу в електронній формі.

У разі відмови в державній реєстрації адміністративний збір не повертається.

Якщо ж заявником допущена технічна помилка, то за її виправлення справляється адміністративний збір розміром 30 відсотків від встановленого адміністративного збору.

Адміністративний збір справляється у відповідному розрахунку від мінімальної заробітної плати місячним розміром, установленим законом на 1 січня календарного року, в якому подаються відповідні документи для проведення державної реєстрації прав, та округлюється до найближчих десяти гривень.

Розгляд документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, здійснюється щодо юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців упродовж 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, крім вихідних та святкових днів.

Якщо документи подані не в повному обсязі або не відповідають установленим вимогам, має місце факт несплати адміністративного збору або сплати не в повному обсязі, то в той самий термін державний реєстратор приймає рішення щодо припинення їх розгляду й надає заявнику 15 календарних днів на усунення недоліків. У разі усунення недоліків розгляд документів відновлюється,

якщо ж недоліки не усунуто – приймається рішення про відмову в реєстрації.

Крім того, чинним законодавством передбачена можливість прискореної реєстрації змін про юридичну особу або фізичну особу – підприємця в Єдиному державному реєстрі за 6 або за 2 години після подання документів. У цьому випадку адміністративний збір збільшується в два або п'ять разів відповідно. Плата за проведення державної реєстрації у скорочені терміни повертається заявникові виключно у разі ненадання послуг із державної реєстрації у передбачені терміни, з вини суб'єкта державної реєстрації, нотаріуса. При цьому скорочені терміни реєстрації будуть установлені лише для тих заявників, які подали документи відповідно до вимог законодавства. В іншому випадку можливе призупинення розгляду документів або відмова в реєстрації змін.

Документом, що підтверджує сплату адміністративного збору, є копія квитанції, виданої банком, копія платіжного доручення з відміткою банку, квитанція з платіжного терміналу, квитанція (чек) із поштового відділення зв'язку.

Державний реєстратор може відмовити в реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця за умови недотримання ними вимог чинного законодавства. Юридичній особі може бути відмовлено в здійсненні реєстраційних дій, якщо:

- документи подано особою, яка не має на це повноважень;

- у Єдиному державному реєстрі містяться відомості про судові рішення щодо заборони проведення реєстраційної дії;

- у Єдиному державному реєстрі містяться відомості про судові рішення про арешт корпоративних прав – у разі державної реєстрації змін до відомостей про

юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у зв'язку із зміною частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи;

– не усунуто підстави для зупинення розгляду документів упродовж установленого терміну;

– документи суперечать вимогам Конституції та законів України;

– порушено встановлений законом порядок створення юридичної особи;

– невідповідність найменування юридичної особи вимогам закону;

– щодо засновника (учасника) юридичної особи, що створюється, проведено державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;

– щодо юридичної особи, стосовно якої подано заяву про державну реєстрацію змін до відомостей Єдиного державного реєстру, пов'язаних із зміною засновників (учасників) юридичної особи, проведено державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;

– документи для державної реєстрації припинення юридичної особи подані:

а) раніше терміну, встановленого чиним законодавством;

б) щодо юридичної особи, що припиняється в результаті її ліквідації та є засновником (учасником) інших юридичних осіб та/або має не закриті відокремлені підрозділи;

в) в Єдиному державному реєстрі відсутній запис про державну реєстрацію юридичної особи, утвореної шляхом реорганізації в результаті злиття, приєднання, поділу або перетворення;

г) щодо акціонерного товариства, стосовно якого надійшли відомості про наявність нескасованої реєстрації випуску акцій;

г) щодо юридичної особи – емітента цінних паперів, стосовно якого надійшли відомості про наявність нескасованих випусків цінних паперів;

д) щодо юридичної особи, що ліквідується, стосовно якої надійшли відомості про наявність заборгованості із сплати податків і зборів та/або наявність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

е) щодо юридичної особи, що реорганізується, стосовно якої надійшли відомості про наявність заборгованості із сплати податків і зборів та/або наявність заборгованості із сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та відсутній узгоджений план реорганізації юридичної особи;

е) щодо юридичної особи, стосовно якої надійшли відомості про наявність заборгованості із сплати страхових коштів до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування;

ж) щодо юридичної особи, стосовно якої надійшли відомості про відкрите виконавче провадження;

з) щодо юридичної особи, стосовно якої відкрито провадження у справі про банкрутство.

Підстави для відмови у державній реєстрації фізичної особи – підприємця:

– документи подано особою, яка не має на це повноважень;

– у Єдиному державному реєстрі містяться відомості про судові рішення щодо заборони у проведенні реєстраційної дії;

– не усунуто підстави для зупинення розгляду документів упродовж встановленого терміну;

- наявні обмеження на зайняття підприємницькою діяльністю, встановлені законом;
- наявність в Єдиному державному реєстрі запису, що фізична особа вже зареєстрована як фізична особа – підприємець.

Після внесення відомостей про реєстрацію юридичної особи або фізичної особи – підприємця до Єдиного державного реєстру відповідні відомості автоматично вносяться й до реєстрів Державної фіскальної служби. Крім того, відомості про реєстрацію надаються і для реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця як платника єдиного соціального внеску.

Необхідно звернути увагу, що за новими правилами свідоцтво про державну реєстрацію не видається, замість нього формується електронний витяг на порталі Міністерства юстиції.

2.3. Ліцензування певних видів господарської діяльності

Основним нормативно-правовим актом, що регулює процес ліцензування певних видів господарської діяльності, є Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». Згідно з цим Законом ліцензування – засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів.

Формування та реалізацію державної політики у сфері ліцензування здійснює Кабінет Міністрів України шляхом прийняття нормативно-правових актів у сфері ліцензування, спеціально уповноважений орган із питань ліцензування та органи ліцензування, якими є (додаток А):

– центральний орган виконавчої влади, державний колегіальний орган, – провадиться на всій території України;

– Рада міністрів Автономної Республіки Крим, – провадиться на території Автономної Республіки Крим;

– місцевий орган виконавчої влади, – провадиться на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Основні принципи державної політики у сфері ліцензування:

– єдина державна система ліцензування;

– територіальність;

– дотримання законності;

– пріоритетність захисту прав, законних інтересів, життя і здоров'я людини, навколишнього природного середовища, захисту обмежених ресурсів держави та забезпечення безпеки держави;

– рівність прав суб'єктів господарювання;

– відкритість процесу ліцензування.

Відповідно до чинного законодавства ліцензуванню підлягають такі види господарської діяльності:

– банківська діяльність, що ліцензується відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність»;

– надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів);

– професійна діяльність на ринку цінних паперів, що ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»;

– діяльність у галузі телебачення і радіомовлення, що ліцензується відповідно до Закону України «Про телебачення і радіомовлення»;

– діяльність у сфері електроенергетики, що ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про електроенергетику», крім діяльності з постачання електричної енергії за нерегульованим тарифом (постачання незалежним електропостачальником), та у сфері використання ядерної енергії, що ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії»;

– освітня діяльність закладів освіти;

– виробництво й торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами, що ліцензуються відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів»;

– діяльність у сфері телекомунікацій з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про телекомунікації», надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

– будівництво об'єктів IV і V категорій складності – з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про архітектурну діяльність»;

– виробництво лікарських засобів, оптова та роздрібна торгівля лікарськими засобами, імпорт лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про лікарські засоби»;

– виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5

міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за 1 секунду; виробництво спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівливої дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продаж;

- виробництво вибухових матеріалів промислового призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

- надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

- виробництво особливо небезпечних хімічних речовин, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України, поводження з небезпечними відходами. Не підлягає ліцензуванню зберігання (накопичення) суб'єктом господарювання утворених ним небезпечних відходів, якщо протягом року з дня утворення небезпечні відходи передаються суб'єктам господарювання, що мають ліцензію на поводження з небезпечними відходами;

- медична практика;

- діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я України;

- ветеринарна практика;

- випуск та проведення лотерей;

- туроператорська діяльність;

- посередництво у працевлаштуванні за кордоном;

- промисловий вилов водних біоресурсів за межами юрисдикції України;

- культивування рослин, внесених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів,

затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення та вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, внесених до зазначеного Переліку, з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»;

– діяльність, пов'язана з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного одержання інформації (критерії належності та перелік технічних засобів негласного одержання інформації визначаються Кабінетом Міністрів України за поданням Служби безпеки України);

– перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним та повітряним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом;

– зовнішньоекономічна діяльність відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;

– транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом;

– транспортування та розподіл природного газу, газу (метану) вугільних родовищ, його зберігання в обсягах, що перевищують рівень, установлений ліцензійними умовами, та постачання, крім постачання природного газу, газу (метану) вугільних родовищ за нерегульованим тарифом;

– централізоване водопостачання та водовідведення, крім централізованого водопостачання та водовідведення за нерегульованим тарифом;

- виробництво теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії, крім виробництва, транспортування та постачання теплової енергії за нерегульованим тарифом;
- охоронна діяльність.

Схематично процедура отримання ліцензії на ведення певних видів господарської діяльності подана на рис. 2.3.

Для отримання ліцензії на ведення певних видів господарської діяльності здобувач ліцензії подає до органу ліцензування заяву про отримання ліцензії за визначеною ліцензійними умовами формою. У заяві про отримання ліцензії повинна міститися інформація про:

- здобувача ліцензії: для юридичної особи – повне найменування, місцезнаходження, ідентифікаційний код; для фізичної особи – підприємця – прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), дані про місце проживання, реєстраційний номер облікової картки платника податків (не зазначається фізичною особою, яка через свої релігійні переконання відмовляється від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомила про це відповідний орган державної податкової служби і має відмітку у паспорті, – подається копія цієї відмітки) та згода на оброблення персональних даних для забезпечення виконання вимог законодавства;

- вид господарської діяльності (повністю або частково), на провадження якого здобувач ліцензії має намір отримати ліцензію;

- бажаний спосіб отримання документів.

Крім того, до заяви про отримання ліцензії додаються:

- документи відповідно до ліцензійних вимог;

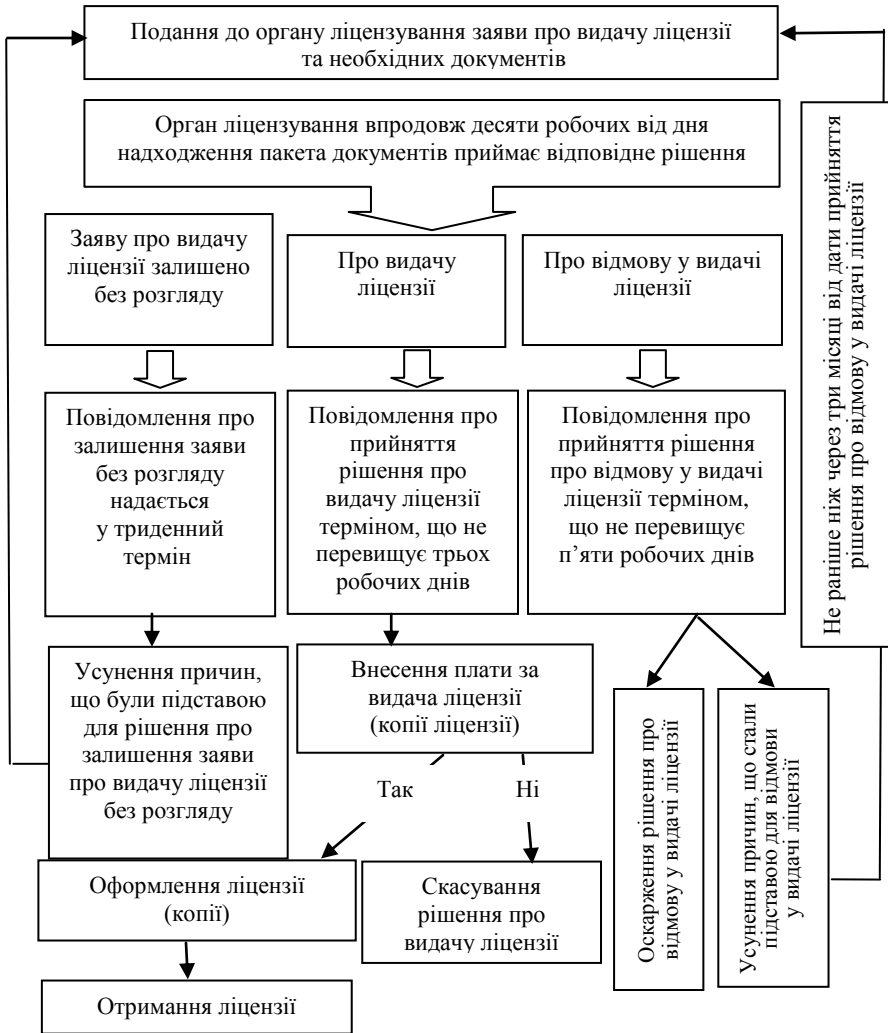

Рисунок 2.3 – Порядок отримання суб'єктами господарювання ліцензії на ведення певних видів господарської діяльності

– копія паспорта керівника здобувача ліцензії (або довіреної особи) з відміткою органу державної податкової служби про повідомлення про відмову через свої релігійні переконання від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків (подається лише фізичними особами – підприємцями, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби);

– опис документів, що подаються для отримання ліцензії, у двох екземплярах.

Документи, подання яких до органу ліцензування та видача яких органом ліцензування передбачені чинним законодавством, можуть бути подані до органу ліцензування та отримані від цього органу ліцензування за вибором здобувача ліцензії таким чином:

– нарочно;

– поштовим відправленням з описом вкладення (орган ліцензування надсилає поштові відправлення з повідомленням за місцезнаходженням здобувача ліцензії впродовж одного робочого дня з дня оформлення відповідного документа, якщо інший термін надсилання не встановлено законом);

– в електронному вигляді за допомогою телекомунікаційних засобів зв'язку. Електронні документи подаються до органу ліцензування заявником через особистий кабінет на порталі шляхом заповнення шаблонів та/або у вигляді файлів, на які накладено електронний цифровий підпис заявника. У разі подання електронних документів заявник не подає їх на паперових носіях.

При цьому документи, подані заявником, та рішення органу ліцензування в паперовій або електронній формі мають однакову юридичну силу.

При надходженні до органу ліцензування заяви про отримання ліцензії разом із підтвердними документами на двох екземплярах опису документів уповноважена посадова особа органу ліцензування робить відмітку про дату прийняття документів і засвідчує своїм підписом із зазначенням прізвища, ініціалів, посади. Один екземпляр опису уповноважена посадова особа органу ліцензування видає здобувачеві ліцензії (а в разі подання здобувачем ліцензії документів до органу ліцензування нарочо – видається йому нарочо одразу після заповнення), а другий екземпляр опису залишається в органі ліцензування.

Орган ліцензування впродовж трьох робочих днів із дня одержання заяви про отримання ліцензії встановлює наявність або відсутність підстав для залишення її без розгляду і в разі їх наявності приймає відповідне рішення. Копія рішення про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду надається у триденний термін здобувачеві ліцензії. Підставою для залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду є:

- підписані документи, що додаються до заяви для отримання ліцензії, подані не в повному обсязі;

- заява або хоча б один із документів, що додається до заяви про отримання ліцензії: підписаний особою, яка не має на це повноважень; оформлений із порушенням вимог чинного законодавства, складений не за встановленою формою або не містить даних, які обов'язково вносяться до них згідно з чинним законодавством;

- подання заяви з порушенням термінів, передбачених чинним законодавством;

- відсутність у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців відомостей про здобувача ліцензії (суб'єкта господарювання) або

наявність відомостей про державну реєстрацію його припинення.

У повідомленні про прийняття рішення щодо залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду зазначаються вичерпний перелік та опис підстав для прийняття такого рішення і пропозиції щодо усунення відповідних недоліків, які повинні бути викладені в чіткій і однозначній формі.

Після усунення причин, що стали підставою для прийняття рішення про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду, здобувач ліцензії може повторно подати заяву про отримання ліцензії.

Орган ліцензування після встановлення відсутності підстав для залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду розглядає її та підтвердні документи з метою встановлення відсутності або наявності підстав для відмови у видачі ліцензії шляхом аналізу підтвердних документів та одержання інформації з державних паперових та електронних інформаційних ресурсів.

У разі встановлення наявності підстав для відмови у видачі ліцензії орган ліцензування приймає обґрунтоване рішення про відмову у видачі ліцензії. Орган ліцензування надсилає копію рішення про відмову у видачі ліцензії здобувачеві ліцензії терміном, що не перевищує п'яти робочих днів. Підставою для прийняття рішення про відмову у видачі ліцензії за результатом розгляду заяви про отримання ліцензії є:

- виявлення невідповідності здобувача ліцензії ліцензійним умовам, установленим для провадження виду господарської діяльності, зазначеного в заяві про отримання ліцензії;

- виявлення недостовірності даних у підтвердних документах, поданих здобувачем ліцензії. Виявленням недостовірності даних у підтвердних документах, поданих

суб'єктом господарювання до органу ліцензування, є встановлення на момент подання документів здобувачем ліцензії чи ліцензіатом наявності розбіжності між даними, наведеними в них, та фактичним станом цього суб'єкта господарювання. Не вважаються недостовірними дані, підстава наведення яких суб'єктом господарювання не могла бути для нього свідомо неналежною.

У разі відмови у видачі ліцензії здобувач ліцензії, не раніше ніж через три місяці з дати прийняття відповідного рішення про відмову, може подати до органу ліцензування нову заяву про отримання ліцензії після усунення причин, що стали підставою для прийняття такого рішення.

Якщо під час розгляду заяви про отримання ліцензії встановлено відсутності підстав для відмови у видачі ліцензії, орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії, про що повідомляє здобувача ліцензії у термін, який не перевищує трьох робочих днів. Строк прийняття рішення про видачу ліцензії становить десять робочих днів із дня одержання органом ліцензування заяви про отримання ліцензії.

Орган ліцензування на наступний робочий день після дня прийняття ним рішення про видачу ліцензії здобувачеві ліцензії передає відомості про таке рішення в електронному вигляді до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців у порядку, визначеному розпорядником цього реєстру.

Набуття здобувачем ліцензії права на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, відбувається з моменту внесення даних про рішення органу ліцензування про видачу йому ліцензії до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

У повідомленні про прийняття рішення про видачу ліцензії орган ліцензування зазначає розрахункові реквізити для внесення плати за видачу ліцензії.

За видачу ліцензії справляється разова плата розміром одна мінімальна заробітна плата, виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, що діє на день прийняття органом ліцензування рішення про видачу ліцензії, якщо інший розмір плати не встановлений законодавством.

Плата за видачу ліцензії, що видана Радою міністрів Автономної Республіки Крим або місцевим органом виконавчої влади, становить 10 відсотків від розміру мінімальної заробітної плати, що діє на день прийняття рішення про видачу ліцензії.

Плата за видачу ліцензії вноситься ліцензіатом терміном не пізніше десяти робочих днів із дня отримання здобувачем ліцензії від органу ліцензування повідомлення про прийняте ним рішення про видачу ліцензії. Документом, що підтверджує внесення плати за видачу ліцензії, є копія квитанції, виданої банком, копія платіжного доручення з відміткою банку, квитанція з платіжного терміналу, квитанція (чек) з поштового відділення зв'язку.

У разі несплати за видачу ліцензії в терміни, встановлені чинним законодавством, рішення про видачу ліцензії анулюється.

Ліцензія на провадження здобувачем ліцензії визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, оформлюється органом ліцензування в електронному вигляді (запис про рішення органу ліцензування щодо видачі ліцензії суб'єктові господарювання в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців).

За бажанням здобувача ліцензії чи ліцензіата ліцензія (копія ліцензії) може бути видана органом ліцензування і на паперовому носії. Форму та зміст ліцензії визначає спеціально уповноважений орган із питань ліцензування. У ліцензії, що видається на паперовому носії, повинні бути зазначені такі дані: найменування органу ліцензування, що прийняв рішення про видачу ліцензії, номер і дата прийняття такого рішення; вид господарської діяльності; дані про ліцензіата (для юридичної особи або її філій, інших відокремлених підрозділів – найменування, ідентифікаційний код; для фізичної особи – підприємця – прізвище, ім'я, по батькові, реєстраційний номер платника податків ліцензіата – фізичної особи – підприємця (серія, номер та дата видачі її паспорта, яка через свої релігійні переконання відмовляється від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомила про це відповідний орган державної податкової служби та має відмітку у паспорті); прізвище, ім'я, по батькові керівника органу ліцензування, який підписав рішення про видачу ліцензії. Ліцензія на паперовому носії повинна бути підписана керівником органу ліцензування, який підписав рішення про видачу ліцензії (або уповноваженою ним посадовою особою), і завірена гербовою печаткою цього органу ліцензування.

Ліцензію видають на необмежений термін.

У той самий час, якщо ліцензіат припиняється у результаті злиття, приєднання чи перетворення і його правонаступник має намір провадити вид господарської діяльності, на провадження якого ліцензіат мав ліцензію, такий правонаступник має право для забезпечення завершення організаційних заходів, пов'язаних з отриманням нової ліцензії на його здійснення, провадити у термін, що не перевищує трьох місяців, такий вид

господарської діяльності на підставі раніше виданої ліцензії. У разі якщо ліцензіат припиняється в результаті поділу, то лише один правонаступник за згодою правонаступників має право провадити вид господарської діяльності, на провадження якого ліцензіат мав ліцензію. Такий правонаступник має право для забезпечення завершення організаційних заходів, пов'язаних з отриманням ліцензії на його провадження, провадити у термін, що не перевищує шести місяців, такий вид господарської діяльності на підставі раніше виданої ліцензії. Після закінчення цього терміну правонаступник зобов'язаний отримати нову ліцензію, а раніше видана ліцензія підлягає анулюванню. Право на здійснення виду господарської діяльності, на який отримано ліцензію, може переходити від ліцензіата, який був фізичною особою – підприємцем, до іншої фізичної особи, яка є її спадкоємцем. Така ліцензія ліцензіата підлягає переоформленню у місячний термін органом ліцензування на ім'я спадкоємця з дати набуття ним такого права за умови відповідності спадкоємця вимогам відповідних ліцензійних умов.

Необхідно звернути увагу, що позбавлення ліцензіата права на провадження виду господарської діяльності, який підлягає ліцензуванню, здійснюється на підставі прийняття органом ліцензування рішення про анулювання ліцензії. Ліцензія вважається анульованою з дня, коли ліцензіат дізнався чи повинен був дізнатися про анулювання ліцензії, але терміном, не меншим за один тиждень із дня прийняття органом ліцензування рішення про анулювання виданої йому ліцензії. Підставою для прийняття рішення про анулювання ліцензії є:

- заява ліцензіата про анулювання власної ліцензії;
- набрання чинності рішенням органу ліцензування про анулювання ліцензії або скасування

такого рішення спеціально уповноваженим органом із питань ліцензування;

- наявність у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи (державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця);

- подання копії свідоцтва про смерть фізичної особи – підприємця (у разі відсутності правонаступника);

- акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов, установлених для виду господарської діяльності;

- акт про повторне порушення ліцензіатом ліцензійних умов;

- акт про виявлення недостовірності даних у документах, поданих суб'єктом господарювання разом із заявою про отримання ліцензії;

- акт про відмову ліцензіата у проведенні перевірки органом ліцензування;

- акт про документальне підтвердження встановлення факту контролю (вирішального впливу) за діяльністю ліцензіата осіб інших держав, що здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному у статті 1 Закону України «Про оборону України», та (або) дії яких створюють умови для виникнення воєнного конфлікту, застосування воєнної сили проти України;

2.4. Основні питання регуляторної політики та підприємництва

Відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання

господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та способом, установлених чинним законодавством.

Учасників регуляторного процесу можна об'єднати в три групи:

- регуляторні органи, до складу яких входить Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади;

- спеціально уповноважений орган, яким є Державна регуляторна служба України;

- неурядові інституції, які можуть включати суб'єктів господарювання, об'єднання суб'єктів господарювання, наукові установи, консультативно-дорадчі органи, громадян.

Необхідно зазначити, що здійснення державної регуляторної політики в Україні відбувається з додержанням таких принципів, як:

- доцільності – обґрунтована необхідність державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючої проблеми;

- адекватності – відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив;

- ефективності – забезпечення досягнення внаслідок дії регуляторного акта максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних

витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави;

- збалансованості – забезпечення у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави;

- передбачуваності – послідовність регуляторної діяльності, відповідність її цілям державної політики, а також планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності;

- прозорості та врахування громадської думки – відкритість для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах їх регуляторної діяльності, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності.

У свою чергу, забезпечення здійснення державної регуляторної політики передбачає:

- установа єдиного підходу до підготовки аналізу регуляторного впливу та до здійснення відстежень результативності регуляторних актів;

- підготовку аналізу регуляторного впливу;

- планування діяльності з підготовки проектів регуляторних актів;

- оприлюднення проектів регуляторних актів із метою одержання зауважень і пропозицій від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, а також відкриті обговорення за участі представників громадськості питань, пов'язаних із регуляторною діяльністю;

- відстеження результативності регуляторних актів;
- перегляд регуляторних актів;
- систематизацію регуляторних актів;
- недопущення прийняття регуляторних актів, які є непослідовними або не узгоджуються чи дублюють діючі регуляторні акти;
- викладення положень регуляторного акта способом доступним та однозначним для розуміння особами, які повинні впроваджувати або виконувати вимоги цього регуляторного акта;
- оприлюднення інформації про здійснення регуляторної діяльності.

Необхідно зазначити, що кожен проект регуляторного акта супроводжує аналіз регуляторного впливу (АРВ) – документ, що містить обґрунтування необхідності державного регулювання шляхом прийняття регуляторного акта, аналіз впливу, який чинитиме регуляторний акт на ринкове середовище, забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави, а також обґрунтування відповідності проекту регуляторного акта принципам державної регуляторної політики.

Аналіз регуляторного впливу вже тривалий час використовується для поліпшення якості своїх законодавчих актів і регулювань такими країнами, як, наприклад, Сполучені Штати Америки, Канада, Великобританія, Австралія. Країни, які запровадили дані системи, переконані, що за умови правильного функціонування програми АРВ можна збільшити ВВП на душу населення, а також покращити життєві стандарти, зменшити рівень інфляції, стимулюючи конкуренцію й поліпшуючи функціонування ринку.

У спрощеному вигляді аналіз регуляторного впливу може являти собою перелік очікуваних позитивних та негативних наслідків, а також ймовірність виникнення невизначених впливів від упровадження запропонованого проекту, виражених у кількісній формі. Більш складною формою АРВ є ретельний аналіз витрат і вигод, іноді застосовування широкомасштабних економетричних моделей економіки із залученням економістів, інженерів, науковців та інших експертів. АРВ може також надавати детальну інформацію про кількісне вираження чистої вигоди для суспільства (суспільна вигода мінус суспільні витрати), а також розподільчі ефекти запланованої урядової дії та її ймовірні альтернативи. Наприклад, в Австралії й Іспанії вимагається проведення фіскального аналізу регуляторних впливів, а у Великобританії – аналіз витрат для бізнесу. Корисність програм АРВ полягає у тому, що вони систематично надають інформацію, яку ті, хто приймає рішення, можуть використовувати для обґрунтованих порівнянь та вибору між альтернативами. Але більш корисними є ускладнені форми АРВ, коли використовується економічна теорія передбачення впливу на конкуренцію й аналіз витрат та вигод (АРВ), щоб надати інформацію, які з альтернатив можуть бути найбільш ефективними для суспільства, тим, хто приймає рішення. АРВ також корисний при оцінюванні розподільчого ефекту, тобто визначенні, суб'єктів, які зазнають позитивного чи негативного впливу від даного регулювання (рис. 2.4).

Аналіз регуляторного впливу готується до оприлюднення проекту регуляторного акта з метою одержання зауважень та пропозицій. Розробник проекту регуляторного акта при підготовці аналізу регуляторного впливу повинен:

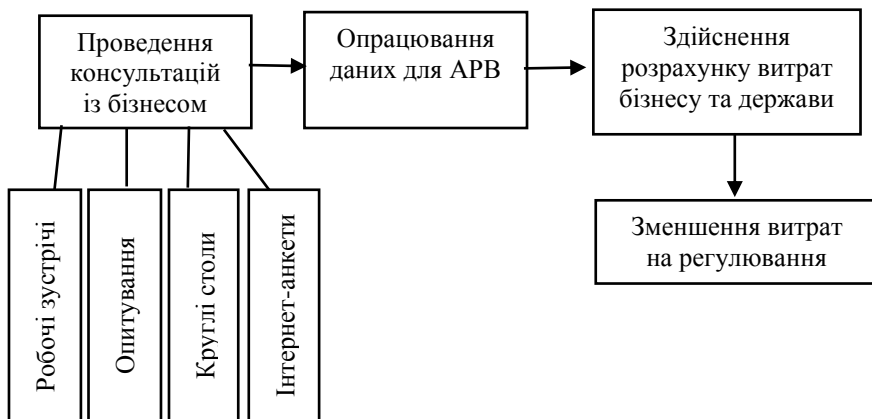

Рисунок 2.4 – Алгоритм здійснення аналізу регуляторного впливу (АРВ)

- визначити та проаналізувати проблему, яку пропонується вирішити шляхом державного регулювання господарських відносин, а також оцінити важливість цієї проблеми;
- обґрунтувати, чому визначена проблема не може бути вирішена за допомогою ринкових механізмів і потребує державного регулювання;
- обґрунтувати, чому визначена проблема не може бути вирішена за допомогою діючих регуляторних актів, та розглянути можливість внесення змін до них;
- визначити очікувані результати прийняття запропонованого регуляторного акта, зокрема здійснити розрахунок очікуваних витрат та вигод суб'єктів господарювання, громадян та держави внаслідок дії регуляторного акта;
- визначити цілі державного регулювання;
- визначити та оцінити усі прийнятні альтернативні способи досягнення встановлених цілей,

зокрема ті з них, які не передбачають безпосереднього державного регулювання господарських відносин;

- аргументувати переваги обраного способу досягнення встановлених цілей;

- описати механізми і заходи, що забезпечать вирішення визначеної проблеми шляхом прийняття запропонованого регуляторного акта;

- обґрунтувати можливість досягнення встановлених цілей у разі прийняття запропонованого регуляторного акта;

- обґрунтовано довести, що досягнення запропонованим регуляторним актом установлених цілей є можливим із найменшими витратами для суб'єктів господарювання, громадян та держави;

- обґрунтовано довести, що вигоди, які виникатимуть внаслідок дії запропонованого регуляторного акта, виправдовують відповідні витрати у разі, якщо витрати та/або вигоди не можуть бути кількісно визначені;

- оцінити можливість упровадження та виконання вимог регуляторного акта залежно від ресурсів, якими розпоряджаються органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, які повинні впроваджувати або виконувати ці вимоги;

- оцінити ризик впливу зовнішніх чинників на дію запропонованого регуляторного акта;

- обґрунтувати запропонований термін чинності регуляторного акта;

- визначити показники результативності регуляторного акта;

- визначити заходи, за допомогою яких буде здійснюватися відстеження результативності регуляторного акта в разі його прийняття.

Аналіз регуляторного впливу підписує розробник проекту регуляторного акта, а в разі якщо розробником проекту є регуляторний орган, інший орган, установа чи організація – керівник цього органу, установи чи організації.

Кожен проект регуляторного акта оприлюднюється з метою одержання зауважень і пропозицій від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань. Також стосовно кожного регуляторного акта послідовно здійснюються базове, повторне та періодичне відстеження його результативності.

Регуляторні акти, прийняті Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України, офіційно оприлюднюються відповідно до Конституції України та інших законодавчих актів. Регуляторні органи публікують у друкованих засобах масової інформації та/або розміщують на своїх офіційних сторінках у мережі Інтернет або оприлюднюють іншим способом, зокрема через телебачення і радіо, інформацію про здійснення ними регуляторної діяльності.

Для більш ефективного здійснення державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання як юридичних, так і фізичних осіб, а також з метою прискорення економічних реформ та вирішення соціальних проблем в Україні створено Державну регуляторну службу (ДРС), що є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. ДРС є спеціально уповноваженим органом із питань ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності.

Головна мета діяльності Державної регуляторної служби полягає у забезпеченні реалізації державної регуляторної політики, політики з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування

та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності. Виходячи з цього, окреслено ряд завдань, які повинна виконувати Державна регуляторна служба, а саме: реалізацію державної регуляторної політики, політики з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності; координацію дій органів виконавчої влади, інститутів громадянського суспільства і підприємництва з питань дерегуляції господарської діяльності.

Виконання завдань у сфері державної регуляторної політики сприятиме зменшенню бюрократичного навантаження на діяльність суб'єктів господарювання, недопущенню прийняття неефективних рішень, забезпеченню прозорості та обґрунтованості в прийнятті управлінських рішень.

Відповідно реалізація завдань у частині нагляду (контролю) за здійсненням господарської діяльності забезпечить обґрунтованість здійснення перевірок органами державного нагляду та контролю (усунення дублювання повноважень органів контролю), зменшення кількості та частоти перевірок.

Відповідно звільнення суб'єктів господарювання від проходження зайвих, необґрунтованих, надуманих адміністративних процедур є основною метою здійснення заходів із ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності

ДРС координує діяльність державних органів щодо дерегуляції господарської діяльності, систематизує пропозиції бізнес-асоціацій у частині того, що заважає їхній діяльності найбільше, проводить перегляд та корекцію нормативно-правових актів, які створюють зайві бар'єри для здійснення підприємницької діяльності, забезпечує відбір проектів регуляторних актів місцевого,

районного, обласного, центрального рівнів, упроваджує проведення аналізу їх регуляторного впливу на бізнес-середовище на основі cost-benefit analysis.

Питання для самоконтролю

1. Сутність та значення державного регулювання економіки.
2. Характеристика суб'єктів та об'єктів державного регулювання економіки.
3. Основні елементи системи державного регулювання економіки.
4. Методи державного регулювання економіки.
5. Особливості правових та адміністративних методів регулювання економіки.
6. Сутність та характеристика економічних методів державного регулювання.
7. Основні способи державного регулювання економіки.
8. Основні принципи державної політики у сфері ліцензування.
9. Види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.
10. Порядок отримання ліцензії на ведення певних видів господарської діяльності.
11. Документи, необхідні для отримання ліцензії суб'єктом господарювання.
12. Підстави для анулювання ліцензії.
13. Принципи державної регуляторної політики.
14. Сутність аналізу регуляторного впливу.
15. Етапи проведення аналізу регуляторного впливу.
16. Основні засади діяльності Державної регуляторної служби України.

Тести

1. Суб'єктами державного регулювання економіки є:

а) суб'єкти господарювання, населення, соціальні групи, регіони та сектори економіки;

б) Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, державні органи виконавчої влади різних рівнів, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України;

в) явища, ситуації та умови соціально-економічного життя країни, де можуть виникати проблеми, що потребують негайного вирішення або урегулювання, відповідно до вимог забезпечення нормального функціонування економіки й підтримання соціальної стабільності.

2. Сутність принципу стабільності державного регулювання економіки полягає в тому, що:

а) за допомогою заходів державної фінансової, податкової, зовнішньоекономічної та митної політики держава впливає на рівень виробництва, зайнятість та інфляцію;

б) державне регулювання повинне ґрунтуватися на безперервному аналізі результатів оперативного оцінювання й коригування впливу держави на соціально-економічні процеси залежно від внутрішніх чи зовнішніх умов розвитку країни;

в) виділення основних соціально-економічних проблем розвитку країни, вирішення яких повинно бути першочерговим завданням державного регулювання.

3. Формами державного регулювання економіки є:

а) автоматичні регулятори, антициклічне регулювання, державне програмування;

б) пряме регулювання, опосередковане (непряме) регулювання;

в) індикативне планування, регулювання грошової маси, регулювання відсоткових ставок за банківськими кредитами, державне замовлення.

4. Реалізація принципу екстериторіальності реєстрації передбачає, що:

а) в межах України зареєструвати підприємство чи підприємницьку діяльність можна у будь-якого державного реєстратора (зокрема нотаріуса), незалежно від місця розташування та діяльності юридичної особи чи фізичної особи – підприємця;

б) в межах України зареєструвати підприємство чи підприємницьку діяльність можна лише у державного реєстратора (зокрема нотаріуса) за місцем розташування та діяльності юридичної особи чи фізичної особи – підприємця;

в) зареєструвати підприємство чи підприємницьку діяльність, яка здійснюється не лише в межах України, можна у будь-якого державного реєстратора (зокрема нотаріуса), незалежно від місця розташування та діяльності юридичної особи чи фізичної особи – підприємця.

5. Плата за надання адміністративної послуги з державної реєстрації юридичної особи чи фізичної особи – підприємця становить:

а) 0,3 від мінімальної заробітної плати;

б) 0,1 від мінімальної заробітної плати;

в) здійснюється на безоплатній основі.

6. Органом реєстрації свідоцтво про державну реєстрацію видається:

а) упродовж 24 годин після прийняття рішення та проведення відповідних реєстраційних дій;

б) упродовж 15 календарних днів після прийняття рішення та проведення інших реєстраційних дій;

в) за новими правилами свідоцтво про державну реєстрацію не видається, замість нього формується електронний витяг на порталі Міністерства юстиції.

7. Орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі з дати надходження заяви про видачу ліцензії та документів, що додаються до заяви терміном не пізніше ніж:

- а) п'ять робочих днів;
- б) десять робочих днів;
- в) тридцяти робочих днів.

8. За видачу ліцензії справляється разова плата розміром:

а) одна мінімальна заробітна плата, виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, що діє на день прийняття органом ліцензування рішення про видачу ліцензії;

б) 10 відсотків від розміру мінімальної заробітної плати, що діє на день прийняття рішення про видачу ліцензії;

в) видається на безоплатній основі.

9. Аналіз регуляторного впливу – це:

а) діяльність органів виконавчої влади з підготовки, публічного обговорення, погодження, видання та відстеження ефективності дії регуляторних актів;

б) спосіб збирання й організації інформації про очікувані впливи законів або регулювань, а також їхні ймовірні альтернативи;

в) опис проблеми, яку планується вирішити, шляхом втручання держави у відповідну сферу підприємницької діяльності;

г) визнання цілей регулювання діяльності суб'єктів господарювання.

10. Спеціально уповноваженим органом із питань ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності є:

- а) Антимонопольний комітет України;
- б) Державна регуляторна служба;
- в) місцеві органи виконавчої влади.

Розділ 3
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
ПРИВАТНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ

3.1. Організаційно-правові основи здійснення
фінансово-господарської діяльності
приватними підприємцями

Рухливий і динамічний підприємницький сектор сприяє формуванню здорового конкурентного середовища, розширює можливості працевлаштування населення, зумовлює появу нових стимулів до суспільно корисної, продуктивної діяльності. Успіх у підприємстві базується на здатності підприємця ухвалювати правильні, обґрунтовані рішення.

Фізична особа – підприємець – це найбільш поширена та найбільш доступна організаційна форма ведення підприємницької діяльності, що пояснюється простотою її організації, ведення бухгалтерського та податкового обліку і звітності, можливістю використовувати найману працю тощо.

Характерні риси, переваги та недоліки цієї форми ведення бізнесу подано на рис. 3.1.

Необхідно відзначити, що спеціального нормативного акта, який встановлював би правовий статус та регулював діяльність саме фізичної особи – підприємця, на сьогодні не існує. Відповідні положення щодо права фізичної особи на зайняття підприємницькою діяльністю містяться у главі 13 Господарського кодексу України, главі 5 Цивільного кодексу України та у деяких нормативних документах, що регулюють відповідний вид діяльності.

Підприємцем може бути лише фізична особа з повною цивільною дієздатністю, яка:

Фізична особа – підприємець	Характерні ознаки	<ul style="list-style-type: none"> – організаційно-господарське новаторство; – готовність та здатність до ризику; – пошук нових можливостей та ініціативність; – орієнтація на ефективність та якість продукції й обслуговування; – майнова відповідальність та цілеспрямованість; – висока інформованість та постійне вивчення ринків товарів; – чіткість та планомірність у роботі; – здатність переконувати людей, комунікабельність, чесність, надійність
	Функції	<p><i>Управлінська</i> – це прийняття управлінських рішень на всіх стадіях виробничої та збутової діяльності, здійснення організації, планування, мотивації та контролю виробництва.</p> <p><i>Ресурсна</i> – прийняття управлінських рішень на всіх стадіях виробничої та збутової діяльності; здійснення організації, планування, мотивації та контролю виробництва.</p> <p><i>Інноваційна</i> – здійснення інновацій, освоєння нової продукції, нових технологій та нових форм організації виробництва і праці; пошук нових ринків збуту, нових засобів задоволення потреб споживача; перехід від традиційних до нових форм господарювання, які не мають аналогів у господарській діяльності.</p> <p><i>Стимулювальна</i> – формування мотиваційного механізму ефективного використання ресурсів з урахуванням досягнень науки, техніки, управління організації виробництва, а також до максимального задоволення потреб споживача.</p> <p><i>Ризикова</i> – полягає у необхідності прийняття рішень, які спрямовані на досягнення успіху, але не гарантують його через невизначеність та мінливість економічної ситуації</p>
	Переваги	<ul style="list-style-type: none"> – відносна простота започаткування власної справи; – відсутність необхідності формування статутного капіталу; – відсутність необхідності виготовлення печатки і відкриття рахунку в банку; – повна свобода та оперативність діяльності; – максимум спонукальних мотивів діяльності; – спрощена система оподаткування та звітності
	Недоліки	<ul style="list-style-type: none"> – труднощі із залученням зовнішніх фінансових ресурсів; – підвищена відповідальність за борги; – відсутність спеціалізованого менеджменту; – невизначеність термінів функціонування

Рисунок 3.1 – Характерні риси фізичної особи – підприємця

– досягла 18 років (повноліття), або особа, яка до досягнення повноліття уклала шлюб;

– досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини;

– досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. У цьому разі повна дієздатність виникає з моменту державної реєстрації фізичної особи як підприємця.

Проте чинним законодавством встановлено обмеження для певних категорій осіб щодо можливості здійснення ними підприємницької діяльності. Не допускається зайняття підприємницькою діяльністю таких категорій громадян: військовослужбовців, посадових і службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, органів державної влади та управління, покликаних здійснювати контроль за діяльністю підприємств, а також інших осіб, уповноважених здійснювати функції держави. Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідного виду діяльності до закінчення терміну, встановленого вироком суду.

Порядок створення та державної реєстрації фізичної особи – підприємця подано на рис. 3.2.

Важливу роль у підприємстві відіграє фізична особа – підприємець, яка, реалізуючи право на підприємницьку діяльність, визначає, яким видом такої діяльності займатись і в якій правовій формі.

Фізична особа може зареєструвати свій бізнес у таких організаційно-правових формах господарювання:

– без створення юридичної особи як фізична особа – підприємець;

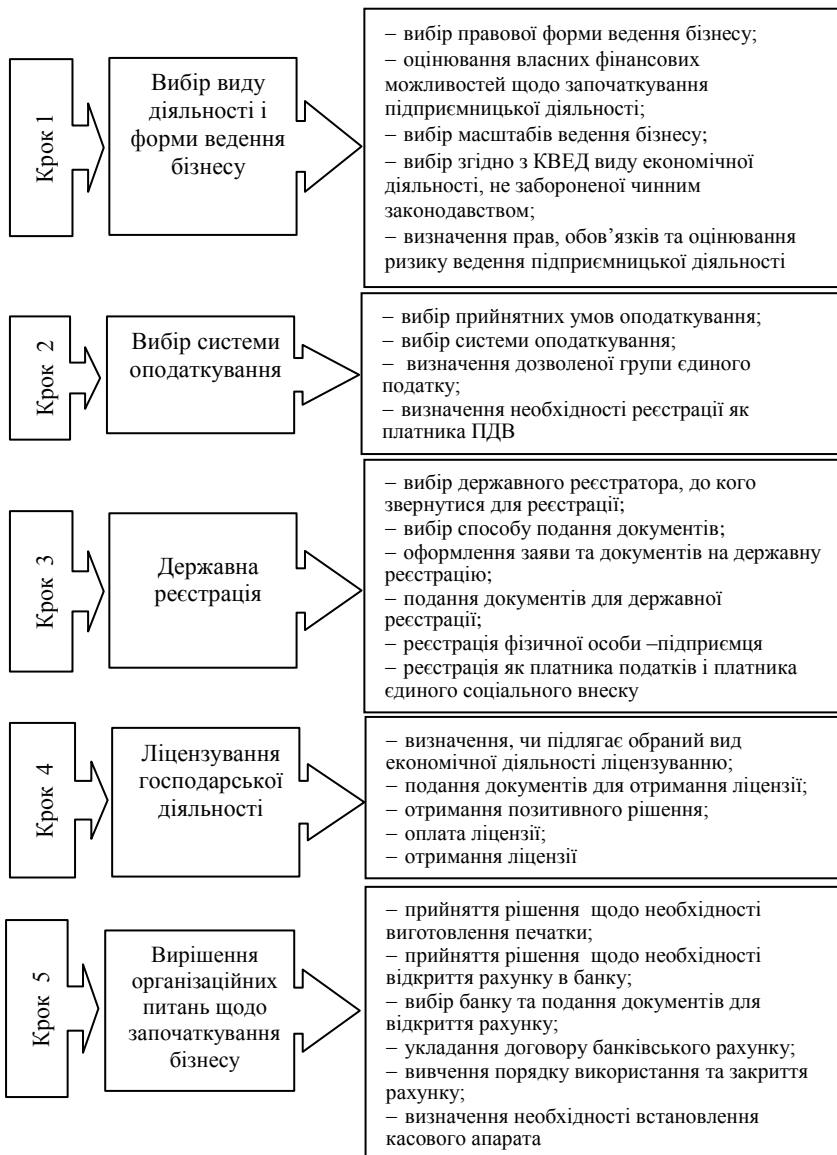

Рисунок 3.2 – Організація започаткування підприємницької діяльності фізичною особою

– зі створенням юридичної особи у вигляді приватного підприємства.

Що стосується вибору виду економічної діяльності, то фізичні особи – підприємці мають право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законодавством. Проте, існують обмеження щодо можливості провадження фізичними особами – підприємцями певних видів діяльності підприємницької діяльності. Зокрема, фізичні особи – підприємці не можуть займатися діяльністю, пов'язаною з:

– обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;

– охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності;

– проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз;

– розробленням, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв, зокрема з їх космічними запусками із будь-якою метою;

– проведенням ломбардних операцій;

– виробництвом біоетанолу;

– виробництвом бензинів моторних сумішевих із добавками на основі біоетанолу.

Фізичні особи – підприємці можуть визнаватися суб'єктами мікропідприємництва, якщо у них середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України, або суб'єктами малого підприємництва, якщо середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10

мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Зобов'язання фізичної особи – підприємця полягають у такому:

- у передбачених законодавством випадках і порядку отримати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності;

- повідомляти органи державної реєстрації про зміну його адреси, зазначеної в реєстраційних документах, предмета діяльності, інших істотних умов своєї підприємницької діяльності, що підлягають відображенню у реєстраційних документах;

- дотримуватися прав і законних інтересів споживачів, забезпечувати належну якість товарів (робіт, послуг), що ним виготовляються, дотримуватися правил обов'язкової сертифікації продукції, встановлених законодавством;

- не допускати недобросовісної конкуренції, інших порушень антимонопольно-конкурентного законодавства;

- вести облік результатів своєї підприємницької діяльності відповідно до вимог законодавства;

- своєчасно надавати фіскальним органам декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію), інші необхідні відомості для нарахування податків та інших обов'язкових платежів; сплачувати податки та інші обов'язкові платежі в порядку і в розмірах, установлених законом.

Власний капітал приватного підприємця формується виключно за рахунок його приватного майна. Основним джерелом його збільшення є внутрішнє фінансування, зокрема невикористаний для споживання прибуток. Кредитні рамки приватного підприємця обмежуються величиною приватного майна, яке він може надати як кредитне забезпечення.

Приватний підприємець відповідає за боргами всім своїм майном, окрім майна, на яке згідно з цивільним процесуальним законодавством не може бути звернено стягнення. Одночасно з прийняттям заяви про порушення справи щодо банкрутства підприємця господарський суд ухвалює рішення про накладення арешту на його майно, внесене до складу ліквідаційної маси в разі оголошення підприємця банкрутом. Приватне майно підприємця підлягає реалізації судовим виконавцем на підставі виконавчого листа про звернення стягнення на майно та постанови суду про визнання боржника банкрутом. У разі необхідності суд може призначити ліквідатора. Кошти, отримані від реалізації майна, вносяться на депозитний рахунок відповідної нотаріальної контори. За заявою кредиторів господарський суд може визнати недійсними угоди підприємця, пов'язані з відчуженням його майна зацікавленим особам упродовж року до порушення справи про банкрутство. У разі визнання громадянина-підприємця банкрутом за заявою кредитора протягом п'яти років після завершення розрахунків із кредиторами (у разі недостатності коштів) підприємець не звільняється від подальшого виконання вимог кредиторів.

В Україні система оподаткування діяльності суб'єктів господарювання фізичних осіб представлена двома формами: загальною та спрощеною. Від вибору системи оподаткування буде залежати порядок державної реєстрації, терміни подання звітності, обсяги податкових платежів, тому приватний підприємець повинен виважено підійти до вибору системи оподаткування з урахуванням особливостей, переваг та недоліків кожної з них (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Порівняльна таблиця загальної та спрощеної систем оподаткування для фізичних осіб – підприємців

Критерій порівняння	Система оподаткування	
	загальна	спрощена
1	2	3
Обмеження щодо виду економічної діяльності	Відсутні	Обмеження визначені ст. 291.5 Податкового кодексу України
Гранична сума доходів	Не встановлена	1-ша група – 300 000 грн на рік; 2-га група – 1 500 000 грн на рік; 3-тя група – 5 000 000 грн на рік
Реєстрація розрахункових операцій	Обов'язково при готівкових розрахунках	1-ша група – не застосовується; 2-га група – застосовується, якщо дохід перевищує 1 млн грн; 3-тя група – застосовується, якщо дохід перевищує 1 млн грн
Реєстрація як платника ПДВ	Обов'язково при перевищенні 300 тис. грн за останні 12 місяців	За бажанням (для 1-ї та 2-ї груп реєстрація платником ПДВ не передбачена)
Форма розрахунків із постачальниками та покупцями	Грошова, не грошова	Виключно грошова
Наявність статусу резидента	Обмежень за статусом резидента не передбачено	Нерезиденти не можуть бути платниками єдиного податку
Обмеження при зміні системи оподаткування	Не передбачено	За наявності податкового боргу перед бюджетом перехід на спрощену систему заборонений
Ведення Книги обліку	Книга обліку доходів і витрат	1-ша й 2-га групи – Книга обліку доходів;

Продовження табл. 3.1

1	2	3
	(на найманого працівника окрема книга обліку не реєструється)	3-тя група: – неплатник ПДВ – Книга обліку доходів; – платник ПДВ – Книга обліку доходів і витрат (на найманого працівника окрема Книга обліку не реєструється)
Основні види податків, які необхідно сплачувати	ПДФО ЄСВ	ЄП ЄСВ
Ставки основних податків	ПДФО – 18 % від доходу за кожний місяць	1-ша група – у межах до 10 % розміру прожиткового мінімуму; 2-га група – у межах до 20 % мінімальної заробітної плати на 1-ше число звітного року; 3-тя група: – платники ПДВ – 3 % з оподаткованого доходу; – неплатники ПДВ – 5 % з оподаткованого доходу
Терміни сплати ЄСВ	Авансом до 15 березня, 15 травня, 15 серпня, 15 листопада	До 20-го числа за попередній квартал
Необхідність сплати ЄСВ у разі відсутності діяльності у відповідному періоді	За відсутності доходу ЄСВ не сплачується	ЄСВ сплачується незалежно від наявності доходу
Основні звіти (без найманих працівників)	Декларація про майновий стан і доходи (Декларація з ПДФО) – 1 раз на рік;	1-ша й 2-га групи – Декларація платника єдиного податку (1 раз на рік);

Продовження табл. 3.1

1	2	3
	Звіт з ЄСВ – 1 раз на рік; Звіт 1ДФ за умови придбання товарів або послуг у підприємців або фізичних осіб, виплати матеріальної допомоги тощо – щоквартально	3-тя група – Декларація платника єдиного податку (щоквартально); Звіт з ЄСВ – 1 раз на рік; Звіт 1ДФ за умови придбання товарів або послуг у підприємців або фізичних осіб, виплати матеріальної допомоги тощо – щоквартально
Терміни звітності подачі	Декларація про майновий стан і доходи (Декларація з ПДФО), Звіт з ЄСВ Звіт 1ДФ – упродовж 40 календарних днів по закінченні звітного року	1-ша й 2-га групи – Декларація за ЄП упродовж 60 календарних днів після закінчення звітного року; 3-тя група – Декларація за ЄП упродовж 40 календарних днів по закінченні звітного року; Звіт 1ДФ упродовж 40 календарних днів після закінчення звітного року
Терміни сплати ПДФО та ЄП	ПДФО сплачується авансом по 25 % до 15 березня, 15 травня, 15 серпня, 15 листопада	1-ша й 2-га групи – сплата ЄП до 20-го числа авансом за 1 місяць; 3-тя група – сплата ЄП упродовж 10 календарних днів після граничного терміну подачі звітності

Фізичній особі – підприємцю, яка обрала спрощену систему оподаткування, також потрібно визначитися з групою. При виборі групи єдиного податку потрібно

враховувати вид економічної діяльності, річний обсяг очікуваного доходу, кількість найманих працівників, перелік споживачів з позиції необхідності одержання статусу платника ПДВ.

Після вибору форми ведення бізнесу, виду економічної діяльності, системи оподаткування необхідно здійснити державну реєстрацію підприємницької діяльності. Державна реєстрація фізичних осіб – підприємців проводиться відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Порядок державної реєстрації фізичних осіб – підприємців подано в розділі 2.

Необхідно звернути увагу, що технічний адміністратор Єдиного державного реєстру в день проведення реєстраційної дії передає до інформаційних систем державних органів (органів статистики, податкової інспекції та Пенсійного фонду України) відомості про реєстрацію нового підприємця. Водночас до фіскальних органів передають копії заяви про обрання спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційної заяви про добровільну реєстрацію платником ПДВ в електронній формі, якщо вони додавалися до заяви про державну реєстрацію фізичної особи – підприємця. Якщо при поданні документів для здійснення державної реєстрації не було надано заяви про вибір спрощеної системи оподаткування, то після державної реєстрації підприємець повинен подати її самостійно до податкової служби. Також необхідно придбати Книгу обліку доходів або Книгу обліку доходів та витрат, сторінки якої повинні бути прошиті і пронумеровані, та подати її разом із заявою на реєстрацію до податкової інспекції.

Після здійснення реєстраційних процедур фізична особа – підприємець повинен отримати такі документи: у

разі вибору загальної системи оподаткування – витяг з Єдиного державного реєстру, витяг із реєстру платників ПДВ (якщо є платником ПДВ); у разі обрання спрощеної системи – витяг з Єдиного державного реєстру, витяг із реєстру платників єдиного податку, витяг із реєстру платників ПДВ (якщо є платником ПДВ).

Ліцензування діяльності фізичної особи – підприємця здійснюється у разі вибору виду економічної діяльності, що підлягає ліцензування в порядку поданому у розділі 2.

Необхідно звернути увагу, що чинним законодавством не передбачена обов'язкова наявність у фізичної особи – підприємця печатки та рахунків у банках. Якщо печатка потрібна для надання солідності договорам та іншим документам, то підприємець може її виготовити без одержання на це дозволу. Суб'єкт підприємницької діяльності без створення юридичної особи має право відкрити рахунок у будь-якому банку України та інших державах за згодою цих банків у порядку, встановленому НБУ. Підставою для відкриття рахунку є подання до банку заяви про відкриття поточного рахунку та оформленої належним чином картки із зразками підписів.

3.2. Особливості організації фінансів підприємств приватної форми власності в Україні

У сучасних умовах приватна власність створює альтернативу державній, тим самим забезпечуючи розмаїття її форм, конкуренцію їх суб'єктів. Вона формує базу для розвитку похідних і змішаних форм; сприяє утворенню середнього класу в суспільстві; викорінює менталітет недбалого ставлення до майна, виховує почуття господаря і відповідальності за свою працю, стимулює людей до ефективної діяльності; сприяє утвердженню політичної та економічної свободи в суспільстві. Отже,

приватна власність є важливим чинником процесів реформування в цілому.

Приватна власність є одним із найефективніших засобів економічного прогресу, рушієм соціально-економічного розвитку та поряд із державною й іншими формами, дуже необхідна для повноцінного розвитку економіки.

Приватним підприємством в Україні визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи.

Порівнюючи приватне підприємство з іншими організаційно-правовими формами юридичних осіб можна виділити такі переваги:

- можливість самостійного визначення засновниками принципів і механізмів управління підприємством;

- засновники не відповідають за зобов'язаннями підприємства, а несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю підприємства, у межах вартості своїх вкладів;

- відсутність законодавчо встановленого обмеження, пов'язаного з формуванням статутного капіталу;

- здійснення господарської діяльності з використанням найманої праці чи без її використання;

- дозволяє власнику самостійно ухвалювати рішення з питань діяльності підприємства та нести відповідальність за наслідки такої діяльності, що дає можливість оперативно й ефективно керувати підприємством.

Найбільш характерні ознаки приватних підприємств як однієї з простих форм ведення бізнесу зі створенням юридичної особи:

- приватне підприємство є самостійним суб'єктом права. Самостійність приватного підприємства визначає його комерційну свободу;

- приватне підприємство є суб'єктом господарювання. Це означає, що підприємство здійснює господарську діяльність, а саме виробничу, науково-дослідну і комерційну діяльність, якщо вона не заборонена законодавством України і відповідає цілям, відображеним у статуті підприємства. Законодавство певним чином обмежує права приватних підприємств на зайняття певними видами діяльності, а саме: діяльністю, пов'язаною з виробництвом та реалізацією військової зброї та боєприпасів до неї; добуванням бурштину; охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, а також діяльністю, пов'язаною з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз; страховою діяльністю; довірчою діяльністю; ломбардною діяльністю; діяльністю з організації торгівлі цінними паперами;

- приватне підприємство є статутним суб'єктом. Це означає, що основним документом, на підставі якого воно існує, є статут. У статуті відображені цілі діяльності підприємства, які, в свою чергу, є основою його спеціальної громадської праводієздатності;

- приватне підприємство має права юридичної особи. На момент державної реєстрації підприємства єдиним джерелом його майна є статутний капітал. Але законодавством не передбачено обов'язкової наявності статутного капіталу приватного підприємства, відповідно не визначається його мінімальний розмір. Це означає, що

створення статутного капіталу приватного підприємства не є обов'язковим;

– управління підприємством здійснюється відповідно до статуту. Управління приватним підприємством може здійснюватися, власне, його засновником, який став його директором. Але засновник може делегувати свої повноваження з управління іншій особі. У цьому разі саме директор буде самостійно вирішувати питання діяльності підприємства, за винятком віднесених до компетенції інших органів управління (засновника);

– приватне підприємство має право створювати філіали, представництва, відділення та інші підрозділи з правом відкриття поточних рахунків.

Приватні підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Проте більшою мірою приватні підприємства в Україні працюють на засадах комерційного розрахунку, що передбачає отримання прибутку, відшкодування всіх витрат на поточну діяльність та забезпечення розширеного відтворення.

Залежно від кількості засновників приватні підприємства можуть бути унітарними, якщо створені одним засновником, або корпоративними – в разі заснування на підставі поєднання приватної власності двох або більше засновників.

Залежно від кількості найманих працівників та річного обсягу доходу приватні підприємства поділяються на: мікропідприємства, малі, середні та великі.

Управління приватним підприємством здійснюється згідно з його установчими документами. Власник здійснює свої права щодо управління підприємством безпосередньо або через уповноважені ним органи відповідно до статуту підприємства чи інших установчих документів.

Приватне підприємство повинно мати статут, власну печатку, складати самотійний баланс, відкрити рахунок у банку, тобто мати всі атрибути юридичної особи.

Статут приватного підприємства повинен містити відомості про його найменування, мету і предмет діяльності, розмір і порядок утворення статутного та інших фондів, порядок розподілу прибутків і збитків, про органи управління і контролю, їх компетенцію, про умови реорганізації та ліквідації підприємства, інші відомості, що не суперечать законодавству. Статут (положення) затверджується власником майна (засновником) підприємства чи його представниками, органами або іншими суб'єктами відповідно до закону.

Статут приватного підприємства обов'язково повинен містити відомості про розмір і порядок утворення статутного капіталу. Враховуючи, що на сьогодні чинним законодавством не встановлено обов'язковий розмір статутного капіталу для приватних підприємств, розмір статутного капіталу приватного підприємства може визначатися засновником (засновниками) самотійно.

Зареєстрована сума статутного капіталу приватного підприємства може вноситися засновником нескінченно довго або ж взагалі не вноситися. У разі ухвалення власником приватного підприємства рішення про збільшення або зменшення статутного капіталу внесення змін до статуту з подальшою державною реєстрацією цієї зміни є обов'язковим.

Майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самотійному балансі підприємства.

Джерелами формування майна приватного підприємства є грошові та матеріальні внески засновників, доходи, отримані від реалізації продукції (товарів, робіт,

послуг); кредити банків та інших кредиторів; інші джерела, не заборонені законодавством України.

Необхідно відзначити, що якщо приватне підприємство за своїми масштабами діяльності належить до середнього або великого бізнесу, то організація фінансів не відрізняється від інших організаційно-правових форм господарювання. У той самий час більшість вітчизняних приватних підприємств відносять до суб'єктів малого підприємництва, тому є доцільним розглянути характерні риси щодо організації фінансів саме таких підприємницьких структур.

У загальному вигляді під фінансами приватних підприємств необхідно розуміти систему економічних відносин з приводу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для забезпечення ефективного розвитку бізнесу та задоволення соціально-економічних потреб засновників.

У процесі діяльності приватні підприємства вступають у фінансові відносини зовнішнього та внутрішнього характеру з самим підприємством, державою, іншими суб'єктами господарювання та страховими компаніями (табл. 3.2).

Для приватних підприємств характерна повна самостійність у сфері фінансової діяльності, самофінансування, зацікавленість у підсумках фінансово-господарської діяльності, відповідальність за її результати.

Таблиця 3.2 – Характеристика фінансових відносин приватних підприємств

Сфера фінансових відносин	Суб'єкт фінансових відносин	Вид фінансових відносин
1	2	3
Внутрішні фінансові відносини	Підприємство і його засновники (власники)	Формування та використання статутного капіталу. Отримання прибутку на

Продовження табл. 3.2

1	2	3
		вкладений капітал
	Підприємство і його структурні підрозділи	Розподіл фінансових ресурсів на фінансування та формування необоротних та оборотних активів
	Підприємство	Розподіл та використання прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства
	Підприємство і його працівники	Формування фонду оплати праці. Матеріальне заохочення та стимулювання
Зовнішні фінансові відносини	Підприємство і держава	Платежі до бюджету. Відрахування до загальнодержавних фондів соціального страхування. Надання підприємствам податкових пільг. Застосування штрафних санкцій
	Підприємство і банківські установи	Розрахунково-касове обслуговування. Отримання, обслуговування і погашення кредитів. Надання інших банківських послуг
	Підприємство та інші суб'єкти господарювання	Виконання господарських договорів і зобов'язань. Реалізація продукції. Отримання доходу. Здійснення платіжних розрахунків
	Підприємство та страхові компанії	Виплата страхових платежів. Отримання страхових відшкодувань

Порядок формування фінансових результатів приватних підприємств залежить від обраної системи оподаткування. Якщо приватне підприємство працює на

загальній системі оподаткування, то порядок формування результатів його діяльності не відрізняється від порядку визначення чистого фінансового результату інших організаційно-правових форм господарювання. У разі якщо приватне підприємство складає спрощену звітність, формування чистого фінансового результату здійснюється за схемою, наведеною на рис. 3.3.

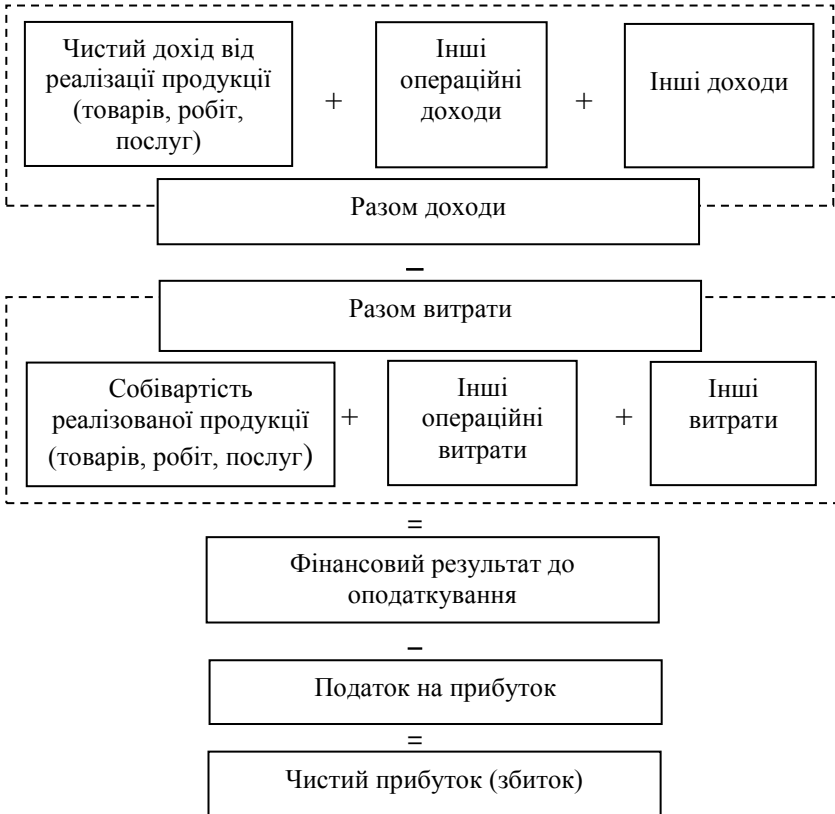

Рисунок 3.3 – Порядок формування чистого прибутку приватного підприємства

Результати господарської діяльності, тобто сума одержаного прибутку, є власністю засновника (засновників) підприємства. Прибуток, що залишається після сплати обов'язкових платежів у розпорядженні приватного підприємства відповідно до рішень власника, може бути спрямований на розвиток підприємницької діяльності або використаний на особисті потреби засновника.

Власник приватного підприємства самостійно ухвалює рішення щодо вибору системи оподаткування, враховуючи масштаби діяльності, кількість найнятих працівників, вид економічної діяльності, потенційних партнерів, зовнішнє середовище та інші фактори.

Фінансування приватного підприємства здійснюється за рахунок внесків його власника, отриманого прибутку, комерційного чи банківського кредитів.

Необхідно відзначити, що фінансове забезпечення діяльності приватного підприємства не можливе без залучення зовнішніх джерел фінансових ресурсів, якими є банківські кредити, а також, що основною проблемою в отриманні кредиту приватним підприємством є відсутність в останнього ліквідної застави, оскільки зазвичай приватні підприємства працюють на підставі орендованого або взятого в лізинг майна. У процесі фінансово-господарської діяльності приватні підприємства постійно відчують потребу в поповненні запасів, що обумовлює домінування короткострокового кредитування в структурі банківських кредитів.

Що стосується процедури банківського кредитування приватних підприємств, то вона не відрізняється від етапів кредитування підприємств інших організаційно-правових форм господарювання за винятком оцінювання кредитоспроможності позичальника. Банк

ухвалює рішення щодо задоволення заяви на отримання кредиту приватного підприємства на підставі розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи. Модель цього критерію, набір показників, що буде оцінюватися, та вагові коефіцієнти при фінансових показниках залежать від виду економічної діяльності, яким займається мале підприємство. У цілому для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника приватного підприємства – суб'єкта малого бізнесу банк використовує такі фінансові показники, як: коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня), проміжний коефіцієнт покриття, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом, коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності, коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами до оподаткування, коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком, коефіцієнт оборотності оборотних активів, коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами до оподаткування.

Ураховуючи, що більшість приватних підприємств веде спрощений бухгалтерський облік, складає спрощену фінансову звітність, яка передбачає баланс та звіт про фінансові результати, є певні особливості й у проведенні аналізу фінансового стану. Характеристика основних напрямів аналізу, фінансових коефіцієнтів та алгоритм проведення їх розрахунку подано в табл. 3.3.

За допомогою правильно організованого аналізу можна вчасно відстежити погіршення фінансового стану малого підприємства, виявити ознаки негативних тенденцій у його господарській діяльності, що можуть призвести до банкрутства. Зазвичай аналіз фінансового стану здійснюють аналітики малого підприємства

(бухгалтер, фінансист, економіст) або власник на підставі глибокого вивчення інформаційної бази.

Таблиця 3.3 – Показники аналізу фінансового стану суб'єктів малого бізнесу

Показник	Алгоритм розрахунку	Нормативне значення/ бажані тенденції	Характеристика показника
1	2	3	4
1. Аналіз майнового стану – дозволяє оцінити сукупність належних підприємству майнових прав та майнових зобов'язань, що відображається у фінансовій звітності			
Коефіцієнт зношення	Середньорічна <u>вартість зношення</u> Середньорічна вартість основних засобів (первісна)	< 0,5	Характеризує ступінь зношення основних засобів
Коефіцієнт придатності	1 – коефіцієнт зношення	> 0,5	Відображає частину основних засобів властивих для експлуатації
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства	Середньорічна вартість основних <u>засобів (залишкової)</u> Середньорічна вартість майна підприємства	> 0,5	Визначає питому вагу основних засобів у майні підприємства
2. Аналіз ліквідності – визначає здатність підприємства перетворювати свої активи на гроші для покриття зобов'язань			
Коефіцієнт покриття	<u>Оборотні активи</u> Поточні зобов'язання	> 1	Показує достатність ресурсів малого підприємства, які можуть бути використані для погашення його поточних зобов'язань

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4
Коефіцієнт швидкої ліквідності	Гроші та їх еквіваленти + + Поточні фінансові інвестиції + <u>Дебіторська заборгованість</u> Поточні зобов'язання	0,6–0,8	Відображає платіжні можливості малого підприємства щодо сплати поточних зобов'язань за умови своєчасного проведення розрахунків із дебіторами
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Гроші та їх еквіваленти + + Поточні фінансові <u>інвестиції</u> Поточні зобов'язання	0,2–0,25	Показує, яка частина боргів малого підприємства може бути сплачена негайно
Чистий оборотний капітал, тис. грн	Оборотні активи – Поточні зобов'язання	> 0, збільшення	Свідчить про спроможність малого підприємства сплачувати свої поточні зобов'язання та розширювати подальшу діяльність
3. Аналіз фінансової стійкості підприємства дає можливість оцінити здатність підприємства адаптуватися до умов зовнішнього середовища та визначити ступінь його незалежності від зовнішніх джерел фінансування			
Коефіцієнт автономії	<u>Власний капітал</u> Валюта балансу	> 0,5	Характеризує частку власного капіталу в загальній сумі коштів, авансованих у діяльність малого підприємства

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4
Коефіцієнт фінансової залежності	<u>Валюта балансу</u> Власний капітал	< 0,5	Є оберненим до коефіцієнта автономії та дозволяє визначити ймовірність втрати фінансової незалежності
Коефіцієнт фінансування	<u>Зобов'язання</u> Власний капітал	< 1, зменшення	Характеризує залежність підприємства від залучених фінансових ресурсів
Коефіцієнт фінансової стійкості	<u>Власний капітал</u> Зобов'язання	> 1	Характеризує здатність підприємства розрахуватися за своїми зобов'язаннями за рахунок власного капіталу
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Власний капітал – <u>Необоротні активи</u> Власний капітал	> 0, збільшення	Показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, а яка – капіталізована
Коефіцієнт забезпечення власним оборотним капіталом	Власний капітал – <u>Необоротні активи</u> Оборотні активи	> 0,1	Характеризує наявність власного оборотного капіталу, необхідного для забезпечення фінансової стабільності підприємства та незалежності від позикових коштів

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4
4. Аналіз ділової активності підприємства характеризує рівень ефективності використання виробничих і фінансових ресурсів, що впливають на фінансовий результат діяльності підприємства			
Коефіцієнт оборотності активів	<u>Чистий дохід</u> Середньорічна вартість активів	збільшення	Характеризує ефективність використання підприємством усіх наявних ресурсів незалежно від джерел їх залучення
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Собівартість реалізованої <u>продукції</u> Середньорічна кредиторська заборгованість	збільшення	Характеризує швидкість розрахунків із постачальниками і підрядниками та іншими суб'єктами – кредиторами, які обслуговують поточну діяльність підприємства в частині придбання
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	<u>Чистий дохід</u> Середньорічна дебіторська заборгованість	збільшення	Дає можливість визначити, скільки разів упродовж аналізованого періоду обсяги надходжень від реалізації можуть умістити в собі середній залишок боргових прав

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4
Термін погашення дебіторської заборгованості, днів	<u>Тривалість періоду</u> Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	зменшення	Термін погашення дебіторської заборгованості та кредиторської заборгованості показує середній період погашення дебіторської та кредиторської заборгованості
Термін погашення кредиторської заборгованості, днів	<u>Тривалість періоду</u> Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	зменшення	
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	Собівартість реалізованої <u>продукції</u> Середньорічна вартість матеріальних запасів	збільшення	Дорівнює числу разів поповнення запасів за 1 рік
Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача)	<u>Чистий дохід</u> Середньорічна вартість основних засобів (первісна)	збільшення	Характеризує ефективність використання основних засобів
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	<u>Чистий дохід</u> Середньорічна вартість власного капіталу	збільшення	Свідчить про ефективність використання власного капіталу
Операційний цикл	Період обороту матеріальних запасів + Період обороту дебіторської заборгованості	Показує, скільки часу необхідно для виробництва, продажу та оплати продукції (товарів, робіт, послуг)	
Фінансовий цикл	Операційний цикл – Період обороту кредиторської заборгованості	ФЦ > 0 – підприємство зазнає потреби в грошах; ФЦ < 0 – свідчить про безкоштовне користування коштами інших підприємств	
5. Аналіз рентабельності підприємства характеризує прибутковість або дохідність виробництва продукції та її реалізації, а також прибутковість діяльності підприємства взагалі або в розрізі окремих фінансових операцій			

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4
Коефіцієнт рентабельності активів	$\frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середньорічна вартість активів}}$	> 0, збільшення	Характеризує ефективність використання активів підприємства
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	$\frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середньорічна вартість власного капіталу}}$	> 0, збільшення	Характеризує ефективність вкладення коштів до даного підприємства
Коефіцієнт рентабельності діяльності	$\frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Чистий дохід}}$	> 0, збільшення	Характеризує ефективність господарської діяльності підприємства.
Рентабельність продукції	$\frac{\text{Чистий дохід} - \text{Собівартість реалізованої продукції}}{\text{Собівартість реалізованої продукції}}$	> 0, збільшення	Дає можливість визначити, скільки підприємство отримує прибутку на 1 грн витрат

Важливим напрямом фінансової роботи підприємств різних організаційно-правових форм господарювання є фінансове планування, оскільки сприяє своєчасному усуненню помилкових дій у сфері фінансів та зменшенню невикористаних внутрішніх резервів. Складання фінансових планів не є обов'язковим елементом фінансової роботи на малих підприємствах і здійснюється лише на вимогу власників бізнесу. Для здійснення ефективного фінансового планування малі підприємства не мають фінансових можливостей для залучення висококваліфікованих спеціалістів, які забезпечують проведення широкомасштабної планової роботи в галузі фінансів. Тому найбільша перевага надається поточному фінансовому плануванню, що дозволяє власнику визначити на поточний період всі можливі джерела

фінансування розвитку підприємницької діяльності, сформувані та оптимізувати структуру його доходів і витрат, забезпечити постійну платоспроможність, а також визначити оптимальну структуру активів і капіталу на кінець планованого періоду.

3.3. Фінансова звітність приватних підприємств – суб'єктів малого бізнесу

Керуючись нормами Податкового кодексу України і Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», для суб'єктів малого підприємництва національними положеннями (стандартами) встановлюється скорочена за показниками фінансова звітність у складі балансу і звіту про фінансові результати.

Відповідно до положень чинного законодавства виокремлюють:

- фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва, що складається з Балансу (форма № 1-м) та Звіту про фінансові результати (форма № 2-м);

- спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва, до складу якого входить Баланс (форми № 1-мс) та Звіт про фінансові результати (форма № 2-мс).

Порівняльна характеристика фінансового звіту та спрощеного фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва подана в табл. 3.4.

Баланс дає уявлення про вартість майна підприємства, зокрема сформованого за рахунок власних та позикових коштів, про стан зовнішніх фінансових відносин підприємства. Підсумковим показником цієї форми є вартість майна підприємства (валюта балансу).

Таблиця 3.4 – Порівняльна характеристика видів фінансової звітності приватних підприємств – суб'єктів малого бізнесу

Ознака порівняння	Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва (форми № 1-м та № 2-м)	Спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва (форми № 1-мс та № 2-мс)
Укладачі звіту	Суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, визнані такими відповідно до законодавства (окрім тих, які складають Спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва)	Суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, які ведуть спрощений бухгалтерський облік доходів та витрат відповідно до податкового законодавства. Суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, які відповідають критеріям мікропідприємництва
Нормативний документ, що регламентує подання звіту	П(С)БО 25	П(С)БО 25 Податковий кодекс України
Періодичність подання	Щоквартально	Один раз за 1 рік

Структура балансу в розрізі видів фінансової звітності приватних підприємств – суб'єктів малого бізнесу подана в табл. 3.5.

У складі необоротних активів у Балансі (форма № 1-м) виокремлюють такі складові елементи цієї групи активів: незавершені капітальні інвестиції, основні засоби в оцінюванні за первісною вартістю та суму нарахованого

зношення, довгострокові біологічні активи, довгострокові фінансові інвестиції, інші необоротні активи.

Таблиця 3.5 – Структура балансу приватних підприємств – суб'єктів малого бізнесу

Баланс (форма № 1-м)		Баланс (форма № 1-мс)	
Актив	Пасив	Актив	Пасив
I. Необоротні активи	I. Власний капітал	I. Необоротні активи	I. Власний капітал
II. Оборотні активи	II. Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення	II. Оборотні активи	II. Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення
III. Необоротні активи, утримані для продажу, та групи вибуття	III. Поточні зобов'язання		III. Поточні зобов'язання
	IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групи вибуття		

У спрощеній формі балансу в складі необоротних активів виокремлюють лише вартість основних засобів, вартість усіх інших складових наводиться у статті «Інші необоротні активи».

Оборотні активи згідно з балансом суб'єкта малого підприємництва включають розгорнутий перелік елементів: запаси, з виокремленням готової продукції, поточні біологічні активи, дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги, дебіторську заборгованість за розрахунками з бюджетом, у складі якої окремо відображається дебіторська заборгованість із податку на прибуток, іншу поточну дебіторську заборгованість, поточні фінансові інвестиції, гроші та їх еквіваленти, витрати майбутніх періодів та інші оборотні активи. У

спрощеній звітності в складі статей розділу «Оборотні активи» наводяться вартість запасів, обсяг поточної дебіторської заборгованості, гроші та їх еквіваленти і сума інших оборотних активів.

Крім того, в складі активу балансу (форма № 1-м) додатково наводиться третій розділ «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття».

Відповідно до даних, поданих в таблиці 3.5, відзначаються певні відмінності й у складі та структурі пасиву балансу. Насамперед доцільно звернути увагу на те, що пасив Балансу (форма № 1-м) на відміну від спрощеної форми складається з 4 розділів.

Істотні розбіжності спостерігаються у представлені структурних елементів власного капіталу. Так, у розділі 1 «Власний капітал» форми № 1-м наводяться всі основні складові його формування: зареєстрований (пайовий) капітал, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), неоплачений капітал; тоді як в спрощеній формі власний капітал поданий двома укрупненими статтями «Капітал» та «Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)».

Необхідно відзначити, що склад розділів, у яких відображається обсяг довгострокових та поточних зобов'язань, практично не відрізняється.

Звіт про фінансові результати містить інформацію про прибутки та збитки підприємства, на підставі його даних можна визначити ефективність або неефективність діяльності підприємства на певний період, оцінити прибутковість діяльності підприємства (табл. 3.6).

Ураховуючи, що приватні підприємства не провадять активної фінансової та інвестиційної діяльності у фінансовій звітності, результати даних видів діяльності не виокремлюються, а наводяться в складі інших доходів та витрат.

Таблиця 3.6 – Складові звіту про фінансові результати суб'єктів малого підприємництва

Звіт про фінансові результати (форма № 2-м)	Звіт про фінансові результати (форма № 2-мс)
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
Інші операційні доходи	
Інші доходи	Інші доходи
Разом доходи	Разом доходи
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)
Інші операційні витрати	
Разом витрат	Разом витрат
Фінансовий результат до оподаткування	Фінансовий результат до оподаткування
Податок на прибуток	Податок на прибуток
	Витрати (доходи), які зменшують (збільшують) фінансовий результат після оподаткування
Чистий прибуток (збиток)	Чистий прибуток (збиток)

Як свідчить наведена в таблиці 3.6 інформація, в Звіті про фінансові результати (форма № 2-м) результати операційної діяльності подані в розрізі основної та іншої операційної діяльності. Так, грошові надходження та витрати основної діяльності відображено в статтях «Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» та «Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)».

Підсумковими показниками проведення іншої операційної діяльності, які подано в Звіті про фінансові результати (форма № 2-м) є «Інші операційні доходи» та «Інші операційні витрати»

До інших операційних доходів входять суми інших доходів від операційної діяльності підприємства, крім доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг):

дохід від операційної оренди активів; дохід від операційних курсових різниць; відшкодування раніше списаних активів; дохід від реалізації оборотних активів (крім фінансових інвестицій), необоротних активів, утримуваних для продажу, та груп вибуття тощо.

Відповідно до вартості інших операційних витрат входять сума адміністративних витрат, витрат на збут, а також собівартість реалізованих оборотних активів (крім готової продукції, товарів і фінансових інвестицій), необоротних активів, утримуваних для продажу, та груп вибуття; відрахувань на створення резерву сумнівних боргів і суму списаних безнадійних боргів; втрат від знецінення виробничих запасів; втрат від операційних курсових різниць; визнані економічні санкції; відрахування для забезпечення відшкодування наступних операційних витрат; інші витрати, пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

Результати здійснення фінансової та інвестиційної діяльності подано у збільшеному вигляді в складі статей «Інші доходи» та «Інші витрати». До складу інших доходів відносять доходи, отримані в результаті проведення фінансової та інвестиційної діяльності, а саме: дивіденди, відсотки, доходи від участі в капіталі та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій; дохід від реалізації фінансових інвестицій; дохід від неопераційних курсових різниць; інші доходи, що виникають у процесі діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

У свою чергу, інші витрати подані сумою витрат на сплату відсотків та інших витрат підприємства, пов'язаних із запозиченнями; втрат від участі в капіталі; собівартості реалізації фінансових інвестицій; втрат від неопераційних курсових різниць; втрат від уцінки фінансових інвестицій та необоротних активів; інших витрат, що виникають у

процесі діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

Що стосується спрощеного звіту про фінансові результати, то в даній формі, на відміну від звіту про фінансові результати суб'єкта малого підприємництва, не виокремлюються результати іншої операційної діяльності.

Так, до інших доходів входять суми інших доходів від операційної діяльності підприємства (за винятком доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)), а також доходи, отримані в результаті фінансово-інвестиційної діяльності: дохід від операційної оренди активів; дохід від операційних курсових різниць; відшкодування раніше списаних активів; дохід від реалізації оборотних активів, відсотки, доходи від участі в капіталі та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій; дохід від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів; дохід від неопераційних курсових різниць; інші доходи.

Аналогічно відбувається і формування інших витрат, які включають витрати від іншої операційної діяльності (адміністративні витрати, витрати на збут, собівартість реалізованих оборотних активів (крім готової продукції, товарів); сума списаних безнадійних боргів; втрати від знецінення виробничих запасів; втрати від операційних курсових різниць; визнані економічні санкції; інші витрати, пов'язані з операційною діяльністю підприємства) та витрати, обумовленні здійсненням фінансової та інвестиційної діяльності (витрати на сплату відсотків та інші витрати підприємства, пов'язані із запозиченнями; втрати від участі в капіталі; собівартість реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів; втрати від неопераційних курсових різниць; інші витрати підприємства. У цій статті також відображається належна

до сплати за звітний період відповідно до законодавства сума податків і зборів).

Крім того, в спрощеній формі звіту про фінансові результати наводяться витрати (доходи), що зменшують (збільшують) фінансовий результат після оподаткування, в складі яких відображається різниця між витратами і доходами, які не визнаються витратами або доходами Податковим кодексом України та не відображені у складі витрат і доходів в інших статтях.

Терміни подання фінансової звітності суб'єктів малого підприємництва і види органів контролю залежать від системи оподаткування.

Суб'єкти малого підприємництва, які працюють за загальною системою оподаткування, подають фінансову звітність до органів Державної фіскальної служби разом із декларацією з податку на прибуток у такі терміни:

- суб'єкти малого підприємництва, які складають фінансову звітність поквартально, – впродовж 40 календарних днів, що йдуть за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу (півріччя);

- суб'єкти малого підприємництва, які складають спрощену фінансову звітність один раз на рік, – впродовж 60 календарних днів, що йдуть за останнім календарним днем звітного (податкового) року.

Суб'єкти малого підприємництва, які працюють за спрощеною системою оподаткування, фінансову звітність до органів Державної фіскальної служби не надають.

Крім того, всі без винятку суб'єкти малого підприємництва повинні подавати фінансову звітність до служби статистики.

3.4. Особливості оподаткування суб'єктів господарювання приватної форми власності

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, чинним законодавством, на сплату єдиного податку у відповідному порядку та на встановлених умовах з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності.

Юридична особа чи фізична особа – підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо відповідає встановленим вимогам. Суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на такі групи платників єдиного податку (табл. 3.7).

Так, до першої групи можуть входити виключно фізичні особи – підприємці. Обов'язковою умовою належності до першої групи є заборона використання найманої робочої сили та річний дохід у межах 300 тис. грн. Підприємці – представники першої групи – повинні сплачувати фіксовані 10 % від розміру прожиткового мінімуму. Платники єдиного податку першої групи можуть здійснювати виключно таку діяльність:

- роздрібний продаж товарів із торговельних місць на ринках;
- діяльність із надання побутових послуг населенню. Перелік послуг, які визначаються як побутові, зафіксовано в Податковому кодексі.

Таблиця 3.7 – Загальна характеристика груп єдиного податку

Група	Статус	Дохід	Найменші працівники	Ставка ЄП	Терміни сплати єдиного податку	Звітний період	Терміни подання податкової декларації
1-ша група	Фізичні особи – підприємці	До 300 тис. грн	0	До 10% від прожиткового мінімуму, встановленого на 1 січня звітного року	Авансовим внеском до 20-го числа поточного місяця	Календарний рік	Упродовж 60 календарних днів по закінченні звітного року
2-га група	Фізичні особи – підприємці	До 1,5 млн грн	До 10	До 20% від мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного року			
3-тя група	Фізичні особи – підприємці та юридичні особи	До 5 млн грн	Необмежено	3% від доходу для платника ПДВ 5% від доходу для неплательника ПДВ	Упродовж 10 календарних днів після граничного терміну подання податкової декларації	Календарний квартал	Упродовж 40 календарних днів по закінченні звітного року
4-та група	Юридичні особи сільськогосподарської товаровиробнички	Необмежено	Необмежено	Залежно від площі та типу земельних ділянок/водних наділь та їх нормативного грошового оцінювання	Щоквартально упродовж 30 календарних днів, що йдуть за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, у таких розмірах: у I кварталі – 10%; у II кварталі – 10%; у III кварталі – 50%; у IV кварталі – 30%	Календарний рік	Не пізніше 20-го лютого поточного року

Фізичні особи – підприємці, що підпадають під другу групу, можуть винаймати робітників (не більше ніж 10 осіб) та ведуть свою діяльність у ресторанній сфері або сфері надання побутових послуг чи продають товари. Обмеження щодо обсягу річних доходів для платників другої групи становить 1,5 млн гривень.

Платникам єдиного податку другої групи дозволено здійснювати таку діяльність:

– надання послуг, зокрема побутових, платникам єдиного податку та/або населенню. Платники єдиного податку цієї групи мають право надавати послуги, зокрема побутові, виключно:

1) суб'єктам господарювання, які є платниками єдиного податку;

2) населенню.

Не можуть бути платниками єдиного податку другої групи фізичні особи – підприємці, які:

– надають послуги суб'єктам господарювання, які працюють за загальною системою оподаткування;

– надають послуги фізичним особам, які здійснюють незалежну професійну діяльність;

– надають посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання нерухомого майна;

– виробляють, поставляють, продають (реалізують) ювелірні та побутові вироби з дорогоцінних металів, каміння, каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння.

Платниками єдиного податку, які входять до третьої групи, є фізичні особи – підприємці та юридичні особи будь-якої сфери діяльності та організаційно-правової форми. Єдиним обмеженням є те, що річний дохід повинен бути не більшим за 5 млн гривень. Обмежень за кількістю робітників, яких може винаймати підприємець, немає.

Суб'єкти господарювання, які належать до третьої групи, можуть обирати ставку без сплати ПДВ та здійснювати сплату ПДВ за умови реєстрації та отримання статусу платника ПДВ. Стати платником податку на додану вартість можна як при поданні заяви про застосування спрощеної системи, так і в процесі господарської діяльності. Для цього необхідно подати до податкової служби реєстраційну заяву за встановленою формою. Статус платника ПДВ суб'єкт господарювання, який подав заяву, отримує з початку кварталу, що йде за тим, в якому подали заяву. При цьому підприємці, які займаються виробництвом, постачанням і продажем ювелірних і побутових виробів із дорогоцінних металів, каміння, каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, не можуть бути платниками ПДВ і застосовують ставку єдиного податку 5 %.

Необхідно також звернути увагу, що в разі недотримання встановлених вимог до платників єдиного податку 1–3-ї груп може бути застосована підвищена ставка розміром: для фізичних осіб – підприємців – 15 % від доходу; юридичних осіб – платників ПДВ – 6 % від доходу; юридичних осіб неплатників ПДВ – 10 % від доходу. Підвищена ставка єдиного податку застосовується, якщо отримано дохід:

- від видів діяльності, не передбачених для 1–2-ї груп;

- від видів діяльності, не внесених до Реєстру платників єдиного податку. Проте якщо подати заяву про застосування спрощеної системи для внесення нових видів діяльності разом із декларацією за період, в якому отримано дохід від такого виду діяльності, оподаткування буде здійснюватися за прощеною системою;

- від видів діяльності, заборонених за спрощеною системою;

- при застосуванні негрошових форм розрахунку (бартер, взаємозалік тощо);

- понад установлений рівень річного доходу для конкретної групи.

Також, якщо платники єдиного податку 1–2-ї груп здійснюють декілька видів діяльності або діяльність на території декількох сільських, селищних або міських рад, то до них застосовують максимальну ставку єдиного податку, установлену для відповідної групи.

Податковим кодексом України встановлено певні обмеження щодо переходу спрощеної системи оподаткування. Так, не можуть перейти на сплату єдиного податку:

- нерезиденти;
- юридичні особи, у статутному капіталі яких сукупність часток, що належать юридичним особам – неплатникам єдиного податку, 25 % або більше;

- представництва, філії, відділення та інші відокремлені підрозділи юридичної особи – неплатника єдиного податку;

- підприємці та юридичні особи, які мають податковий борг на день подання заяви про реєстрацію платником єдиного податку (крім безнадійного податкового боргу, що виник внаслідок форс-мажорних обставин).

Установлено також обмеження щодо виду економічної діяльності, яким займається суб'єкт господарювання. Чинним законодавством не дозволена спрощена система оподаткування для суб'єктів господарювання, які здійснюють:

- діяльність з організації, проведення азартних ігор, лотерей (крім розповсюдження лотерей), парі (букмекерське парі, парі тоталізатора);

- обмін іноземної валюти;

– виробництво, експорт, імпорт, продаж підакцизних товарів (крім роздрібного продажу паливно-мастильних матеріалів у ємностях до 20 літрів та діяльності фізичних осіб, пов'язаної з роздрібним продажем пива та столових вин);

– видобування, виробництво, реалізацію дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, зокрема органогенного утворення (крім виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів із дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння);

– видобування, реалізацію корисних копалин, крім реалізації корисних копалин місцевого значення;

– діяльність у сфері фінансового посередництва, крім діяльності у сфері страхування, яка здійснюється страховими агентами, визначеними Законом України «Про страхування», сюрвейерами, аварійними комісарами та аджастерами, визначеними чинним законодавством;

– діяльність з управління підприємствами;

– діяльність із надання послуг пошти (крім кур'єрської діяльності) та зв'язку (крім діяльності, що не підлягає ліцензуванню);

– діяльність із продажу предметів мистецтва та антикваріату, діяльність з організації торгів (аукціонів) виробами мистецтва, предметами колекціонування або антикваріату;

– діяльність з організації, проведення гастрольних заходів;

– страхові (перестрахові) брокери, банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії, інші фінансові установи, визначені законом; реєстратори цінних

паперів;

- фізичні особи – підприємці, які здійснюють технічні випробування та дослідження, діяльність у сфері аудиту;

- фізичні особи – підприємці, які надають в оренду земельні ділянки, загальна площа яких перевищує 0,2 гектара, житлові приміщення та/або їх частини, загальна площа яких перевищує 100 квадратних метрів, нежитлові приміщення (споруди, будівлі) та/або їх частини, загальна площа яких перевищує 300 квадратних метрів.

До четвертої групи належать сільськогосподарські виробники, обсяг річного доходу яких не обмежується. Ставки єдиного податку встановлені законодавчо та застосовуються до нормативного грошового оцінювання 1 га сільськогосподарських угідь або земель водного фонду. Вона залежить від категорії (типу) земель та їх розташування і встановлюється у відсотках від бази оподаткування (нормативного грошового оцінювання):

- 0,81 % – для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розміщених у гірських зонах та на поліських територіях, а також ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (вирощуванні) та переробленні продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, зокрема на умовах оренди);

- 0,49 % – для ріллі, сіножатей і пасовищ, розміщених у гірських зонах та на поліських територіях;

- 0,49 % – для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розміщених у гірських зонах та на поліських територіях);

- 0,16 % – для багаторічних насаджень, розміщених у гірських зонах та на поліських територіях;

- 2,43 % – для земель водного фонду;

– 5,4 % – для ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (виращуванні) та переробленні продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, зокрема за умовами оренди.

Відповідно до податкового законодавства не можуть бути платниками єдиного податку четвертої групи суб'єкти господарювання:

– у яких понад 50 відсотків доходу, отриманого від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її перероблення, становить дохід від реалізації декоративних рослин (за винятком зрізаних квітів, вирощених на угіддях, які належать сільськогосподарському товаровиробнику на правах власності або надані йому в користування, та продуктів їх перероблення), диких тварин і птахів, хутряних виробів і хутра (крім хутрової сировини);

– які провадять діяльність із виробництва підакцизних товарів, крім виноматеріалів виноградних, вироблених на підприємствах первинного виноробства для підприємств вторинного виноробства, які використовують такі виноматеріали для виробництва готової продукції;

– які станом на 1 січня базового (звітного) року мають податковий борг, за винятком безнадійного податкового боргу, який виник внаслідок дії обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин).

Податкове законодавство зобов'язує суб'єктів спрощеної системи оподаткування вести облік результатів господарської діяльності:

– платники єдиного податку першої і другої груп та платники єдиного податку третьої групи (фізичні особи – підприємці), які не є платниками податку на додану вартість, ведуть Книгу обліку доходів шляхом щоденного,

за підсумками робочого дня, відображення отриманих доходів;

- платники єдиного податку третьої групи (фізичні особи – підприємці), які є платниками податку на додану вартість, ведуть облік доходів та витрат, що відображається в книзі доходів та витрат;

- платники єдиного податку третьої групи (юридичні особи) використовують дані спрощеного бухгалтерського обліку щодо доходів та витрат.

Суб'єкти підприємницької діяльності, які працюють за спрощеною системою оподаткування та проводять готівкові розрахунки, зобов'язані використовувати реєстратори розрахункових операцій, за винятком платників єдиного податку:

- першої групи;

- другої і третьої груп (фізичні особи – підприємці) незалежно від обраного виду діяльності, обсяг доходу яких упродовж календарного року не перевищує 1 млн грн. У разі перевищення в календарному році обсягу доходу понад 1 млн грн застосування реєстратора розрахункових операцій для такого платника єдиного податку є обов'язковим.

- платники єдиного податку звільняються від нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів:

- податку на прибуток підприємств;

- податку на доходи фізичних осіб у частині доходів, отриманих у результаті господарської діяльності;

- податку на додану вартість, за винятком платників 3-ї групи, які обрали ставку єдиного податку 3 %;

- податку на майно (в частині земельного податку), крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються платниками єдиного податку першої –

третьої груп для провадження господарської діяльності та платниками єдиного податку четвертої групи для ведення сільськогосподарського товаровиробництва;

– рентної плати за спеціальне використання води платниками єдиного податку четвертої групи.

У разі ввезення товарів на митну територію України податки і збори та митні платежі сплачуються платником єдиного податку на загальних підставах відповідно до законодавства.

Платники єдиного податку несуть відповідальність за правильність обчислення, своєчасність та повноту сплати сум єдиного податку, а також за своєчасність подання податкових декларацій. Якщо платник податків не сплачує узгоджену суму грошового зобов'язання впродовж визначених термінів, то такий платник притягується до відповідальності у вигляді штрафу такими розмірами:

– 10 % від суми боргу за затримки платежу менше ніж на 30 днів;

– 20 % від суми заборгованості, якщо термін затримки понад 30 днів.

Якщо суб'єкт господарювання порушив умови перебування за спрощеною системою оподаткування та не перейшов на загальну систему добровільно, статусу платника єдиного податку його буде позбавлено в примусовому порядку. Повернутися до спрощеної системи оподаткування можна буде лише після чотирьох послідовних кварталів.

Питання для самоконтролю

1. Сутність, характерні риси та функції приватного підприємця.

2. Порядок започаткування підприємницької діяльності фізичною особою.

3. Охарактеризуйте порядок оцінювання доцільності переходу на спрощену систему оподаткування приватних підприємств.

4. Приватне підприємство: його сутність та ознаки.

5. Назвіть переваги та недоліки організації бізнесу у вигляді приватного підприємства.

6. Охарактеризуйте особливості організації фінансів приватних підприємств.

7. Характеристика спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

8. Особливості фінансової звітності приватних підприємств – суб'єктів малого бізнесу.

Тести

1. Сутність ресурсної функції приватного підприємця полягає в:

а) ухваленні управлінських рішень на всіх стадіях виробничої та збутової діяльності; здійсненні організації, планування, мотивації та контролю виробництва;

б) формуванні мотиваційного механізму ефективного використання ресурсів з урахуванням досягнень науки, техніки, управління організації виробництва, а також до максимального задоволення потреб споживача;

в) необхідності ухвалення рішень, спрямованих на досягнення успіху, але не гарантують його через невизначеність та мінливість економічної ситуації.

2. Фізичні особи – підприємці визнаються суб'єктами мікропідприємництва, якщо відповідають таким критеріям, як:

а) середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну

2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

б) середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

в) середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 5 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 5 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

3. Приватним підприємством в Україні визнається підприємство:

а) що діє на основі приватної власності одного громадянина без використання найманої праці;

б) що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці;

в) що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства без використання найманої праці.

4. Відповідно до чинного законодавства мінімальний обсяг статутного капіталу приватного підприємства повинен становити:

а) 1 250 мінімальних заробітних плат;

б) 100 грн;

в) не існує обмежень щодо мінімального розміру статутного капіталу.

5. Скорочена за показниками фінансова звітність для суб'єктів малого підприємництва включає:

а) баланс, звіт про рух грошових коштів;

б) баланс, звіт про фінансові результати;

в) баланс, книгу обліку доходів та витрат.

6. Спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва подається до органів контролю:

- а) щоквартально;
- б) один раз на рік;
- в) за півріччями.

7. Платники єдиного податку першої групи можуть здійснювати виключно таку діяльність:

- а) роздрібний продаж товарів із торговельних місць на ринках та надання посередницьких послуг із купівлі та оцінювання нерухомого майна;
- б) роздрібний продаж товарів із торговельних місць на ринках та діяльність із надання побутових послуг населенню;
- в) можуть здійснювати всі види економічної діяльності.

8. Ставка єдиного податку для платників, які належать до першої групи, становить:

- а) від 10 до 100 грн;
- б) до 10 % від прожиткового мінімуму;
- в) до 20 % від мінімальної заробітної плати.

9. До четвертої групи платників єдиного податку відносять:

- а) юридичні особи – сільськогосподарські товаровиробники;
- б) фізичні особи – підприємці сільськогосподарські товаровиробники;
- в) юридичні та фізичні особи сільськогосподарські товаровиробники.

10. Сплата єдиного податку фізичними особами – підприємцями, які належать до другої групи, здійснюється:

- а) упродовж 10 календарних днів після граничного терміну подання податкової декларації;

б) авансовим внеском до 20-го числа поточного місяця;

в) щоквартально впродовж 30 календарних днів, що йдуть за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу.

Розділ 4

ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН КООПЕРАТИВІВ

4.1. Поняття та види кооперативів, порядок їх створення

Кооперативний рух набув широкого розвитку більше ніж 150 років тому в державах із різними економічними, політичними і соціальними системами, релігійними поглядами й ідеологією, таких як Швеція, Італія, Франція, Канада, Великобританія. Родоначальником кооперативної філософії в Європі був Роберт Оуен. Одиначні кооперативи як альтернатива приватним капіталістичним підприємствам почали виникати ще наприкінці XVIII століття. Із середини XIX ст. почалося збільшення кооперативів у країнах Європи й інших континентів. У 1895 р. національні об'єднання кооперативів із різних країн світу об'єдналися в Міжнародний кооперативний альянс (МКА). МКА – це міжнародна неурядова організація, яка об'єднує національні й регіональні союзи та федерації споживчих, сільськогосподарських, кредитних та інших кооперативів. Головною метою Міжнародного кооперативного альянсу є сприяння розвитку співробітництва між коопераціями різних країн.

Вагомість кооперативного сектору економіки підтверджується досвідом розвитку та державної підтримки кооперативів у країнах ЄС. Так, для підприємств кооперативного сектору країн ЄС характерними є: 1) великі обсяги операцій; 2) високий рівень конкурентоспроможності внаслідок ефекту масштабу та концентрації господарської діяльності; 3) дієве державне стимулювання різних видів кооперації; 4) диверсифікація та індустріалізація діяльності

традиційних видів сільськогосподарських кооперативів;
5) зростання потужності кооперативів третинного сектора (банківські, страхові, споживчі кооперативи, спілки роздрібних торговців та кредитні спілки) та обслуговуючих кооперативів, особливо в галузі туризму;
6) високий рівень інтеграції кооперативів із різних галузей діяльності;
7) диверсифікація діяльності кооперативів шляхом комбінування функцій виробництва, матеріально-технічного постачання, маркетингу та сервісу;
8) інноваційний характер кооперативного підприємництва;
9) поглиблення міжнародної інтеграції кооперативів.

При цьому основу кооперативів в усьому світі становлять, як правило, ідентичні принципи і кооперативні цінності: взаємодопомога, демократія, рівність, соціальна відповідальність, добровільність, співробітництво між кооперативними організаціями, автономія, незалежність та ін.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють кооперативні відносини в Україні, є Господарський кодекс, Закон України «Про кооперацію», Закон України «Про споживчу кооперацію», Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» та інші.

Загальне поняття кооперативу міститься в Законі України «Про кооперацію», згідно з яким кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на підставі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Відповідно до завдань та характеру діяльності кооперативи поділяють на такі типи:

– виробничі кооперативи, що утворюються шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або

іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою отримання прибутку;

– обслуговуючі – кооперативи, які утворюють шляхом об'єднання фізичних та (або) юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам із метою провадження їх господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу.

У галузі сільського господарства обслуговуючі кооперативи залежно від виду діяльності поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі та інші.

До переробних належать кооперативи, які займаються переробленням сільськогосподарської сировини (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів із льону, коноплі, лісо- і пиломатеріалів тощо).

Заготівельно-збутові кооперативи здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажне оброблення, продаж продукції, надають маркетингові послуги тощо.

Постачальницькі кооперативи створюють з метою закупівлі та постачання засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки; виготовлення сировини і матеріалів та постачання їх сільськогосподарським товаровиробникам;

– споживчі – кооперативи, які утворюються шляхом об'єднання фізичних та (або) юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів. Власне, споживчий кооператив не є суб'єктом підприємницької діяльності,

проте з метою забезпечення фінансування своєї діяльності може створювати відповідні підприємницькі структури. Метою створення підприємства споживчої кооперації є здійснення статутних завдань засновників. Ці завдання в широкому розумінні викладені у Законі України «Про споживчу кооперацію», згідно із якою споживча кооперація має право здійснювати торговельну, заготівельну, виробничу та іншу діяльність, не заборонену чинним законодавством України, сприяє соціальному і культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, бере участь у міжнародному кооперативному русі. Настільки широкими можуть бути і повноваження підприємства споживчої кооперації; конкретний їх перелік міститься у статуті підприємства.

За напрямками діяльності кооперативи можуть бути садово-городніми, торговельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо.

Класифікацією організаційно-правових форм господарювання Державного класифікатора України передбачено такі групи об'єктів класифікації, як кооперативи (код 300), які поділяють на:

- виробничий кооператив (код 310);
- обслуговуючий кооператив (код 320);
- споживчий кооператив (код 330);
- сільськогосподарський виробничий кооператив (код 340);
- сільськогосподарський обслуговуючий (код 350).

В умовах функціонування кооперативного руху в Україні набувають актуальності підстави поділу кооперативів за такими ознаками, як: рід діяльності; предмет діяльності; спосіб утворення; рівень усупільнення майна; правовий режим земель; функціональна спрямованість; територія діяльності;

ступінь включення в господарський обіг; участь у різних фазах суспільного виробництва; підстави об'єднання; підгалузєва ознака; конкретно-родова ознака; соціальний склад; сфера діяльності; мета діяльності й об'єкти власності; вид продукції, що виробляється; місце в організаційно-господарській структурі; рівень спеціалізації; джерела забезпечення матеріальними ресурсами тощо.

Кооператив є юридичною особою, має самостійний баланс, поточний та інші рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням.

Створення кооперативу відбувається на добровільних засадах. Рішення про створення кооперативу ухвалюють його установчими зборами. Державна реєстрація кооперативу проводиться в порядку, передбаченому законодавством.

Кількість членів кооперативу не може бути меншою ніж три особи. При створенні кооперативу складається список членів та асоційованих членів кооперативу, який затверджується загальними зборами. Членами кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, юридичні особи України та іноземних держав, що діють через своїх представників, які внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу.

Членом кооперативу може бути фізична особа, яка досягла 16-річного віку і виявила бажання брати участь у його діяльності. Вступ до кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви. Особа, яка подала заяву про вступ до кооперативу, вносить вступний внесок і пай у порядку та розмірах, визначених його статутом.

Правовим документом, що регулює його діяльність, є статут кооперативу.

Ліквідація кооперативу відбувається:

- за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених;
- за рішенням суду.

4.2. Органи управління кооперативу та їх функції

Вищим органом управління кооперативу є загальні збори членів кооперативу.

До компетенції загальних зборів членів кооперативу належить: затвердження статуту кооперативу та внесення до нього змін, ухвалення інших рішень, що стосуються діяльності кооперативу; утворення органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, інших органів кооперативу; заслуховування звітів його органів управління та органів контролю; затвердження порядку розподілу доходу кооперативу; визначення розмірів вступного і членського внесків та паїв; визначення розмірів, порядку формування та використання фондів кооперативу; визначення розмірів оплати праці голови правління, голови ревізійної комісії (ревізора), а також кошторису на утримання апарату органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу; затвердження річного звіту і балансу кооперативу; затвердження рішення правління або голови правління про прийняття нових членів та припинення членства; прийняття рішень щодо володіння, користування та розпорядження майном; утворення спеціальних комісій із залученням як консультантів найманих працівників; ухвалення рішень про вступ кооперативу до кооперативних об'єднань; ухвалення рішень про реорганізацію або ліквідацію кооперативу та інші.

Загальні збори членів кооперативу правочинні вирішувати питання, якщо на них присутні більше

половини його членів, а збори уповноважених – за наявності не менше ніж двох третин уповноважених.

Кожний член кооперативу чи уповноважений кооперативу має один голос, і це право не може бути передано іншій особі.

Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) кооперативу про ухвалення, внесення змін до статуту, вступ до кооперативного об'єднання або вихід із нього та про реорганізацію або ліквідацію кооперативу вважається прийнятним, якщо за нього проголосувало не менше ніж 75 відсотків членів кооперативу, присутніх на загальних зборах кооперативу. З інших питань рішення ухвалюють простою більшістю голосів членів (уповноважених) кооперативу, присутніх на його загальних зборах.

Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) кооперативу ухвалюють відповідно до його статуту відкритим або таємним голосуванням.

Виконавчим органом кооперативу є правління, яке очолює голова, повноваження якого визначаються статутом кооперативу.

Виконавчий орган підзвітний вищому органу управління кооперативу і несе перед ним відповідальність за ефективність роботи кооперативу.

У кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, обирається лише голова кооперативу.

Виконавчий орган кооперативу: здійснює управління кооперативом у період між загальними зборами членів кооперативу, забезпечує виконання їх рішень; представляє кооператив у відносинах з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, міжнародними організаціями, юридичними та фізичними особами; укладає угоди між кооперативом та іншими

особами; діє від імені кооперативу в межах, передбачених статутом кооперативу.

Членів правління та голову кооперативу обирають на загальних зборах членів кооперативу терміном, визначених статутом, але не більше ніж на п'ять років.

Правління кооперативу може наймати виконавчого директора для оперативного управління діяльністю кооперативу. Виконавчий директор не може бути членом кооперативу.

Виконавчий директор виконує свої функції на умовах контракту, який укладає з ним правління кооперативу, формує виконавчу дирекцію та виконує функції, делеговані йому правлінням кооперативу. Виконавчий директор несе персональну відповідальність за виконання покладених на нього обов'язків, визначених контрактом та статутом кооперативу.

У кооперативі, в якому кількість членів перевищує 50 осіб, може утворюватися спостережна рада кооперативу. Вона здійснює контроль за додержанням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління кооперативу.

Спостережну раду кооперативу обирають із членів кооперативу на загальних зборах кооперативу кількістю 3–5 осіб, які працюють у раді на громадських засадах. Спостережна рада кооперативу підзвітна загальним зборам членів кооперативу. До складу спостережної ради кооперативу не можуть входити члени правління чи члени ревізійної комісії (ревізор) кооперативу. Повноваження членів спостережної ради кооперативу можуть бути достроково припинені з рішенням загальних зборів членів кооперативу.

Для контролю за фінансово-господарською діяльністю кооперативу обирається ревізійна комісія. У

кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор.

Ревізійна комісія (ревізор) підзвітна загальним зборам членів кооперативу, її обирають на загальних зборах із членів кооперативу у порядку, встановленому його статутом. Членами ревізійної комісії (ревізором) не можуть бути члени правління кооперативу чи його спостережної ради. Перевірки результатів фінансово-господарської діяльності кооперативу проводить ревізійна комісія за власною ініціативою, а також за рішенням загальних зборів чи на вимогу не менше як 10 відсотків усіх членів кооперативу. На вимогу ревізійної комісії (ревізора) надають будь-які матеріали, бухгалтерські та інші документи, а також пояснення посадових осіб кооперативу. Ревізійна комісія (ревізор) складає висновок за річними звітами про результати діяльності кооперативу.

4.3. Особливості фінансово-господарської діяльності кооперативу

Для досягнення мети своєї діяльності кооператив формує та використовує майно, фінансові та інші ресурси. Джерелами формування майна кооперативу є: вступні, членські та цільові внески його членів, паї та додаткові паї; майно, добровільно передане кооперативу його членами; кошти, що надходять від провадження господарської діяльності; кошти, що надходять від створених кооперативом підприємств, установ, організацій; грошові та майнові пожертвування, благодійні внески, гранти, безоплатна технічна допомога юридичних і фізичних осіб, зокрема іноземних; інші надходження, не заборонені законодавством.

Володіння, користування та розпорядження майном кооперативу здійснюють органи управління кооперативу

відповідно до їх компетенції, визначеної статутом кооперативу.

Кооператив відповідно до свого статуту самостійно визначає основні напрями діяльності, здійснює її планування. Кооперативи самостійно розробляють програми і плани економічного та соціального розвитку, розглядають і затверджують їх на загальних зборах членів кооперативу.

Необхідно зазначити, що кооперативи мають право відкривати свої філії, відділення, представництва без створення юридичної особи.

Дохід кооперативу формується з надходжень від господарської діяльності.

Дохід розподіляється на: сплату податків і зборів (обов'язкових платежів) до відповідних бюджетів; погашення кредитів; покриття збитків; проведення відрахувань до фондів кооперативу; кооперативні виплати; виплати на паї.

Кооперативні виплати – частина доходу, що розподіляється за результатами фінансового року між членами кооперативу пропорційно їх участі в господарській діяльності кооперативу у порядку, визначеному рішенням вищого органу управління кооперативу. Ця норма не поширюється на сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Виплати на паї – виплати частини доходу кооперативу на паї члена та асоційованого члена кооперативу.

Розмір виплат на паї встановлюється рішенням загальних зборів членів кооперативу після відрахувань обов'язкових коштів на формування і поповнення його фондів. Виплати можуть здійснювати у грошовій формі, товарами, цінними паперами, а також у формі збільшення паю та в інших формах, передбачених статутом

кооперативу. Загальна сума виплат на паї не може перевищувати 20 відсотків доходу, визначеного до розподілу.

Кооперативні виплати та виплати на паї до оплати праці не належать.

Для забезпечення статутної діяльності кооператив у порядку, передбаченому його статутом, формує пайовий, резервний, неподільний та спеціальний фонди.

Пайовий фонд – майно кооперативу, що формується за рахунок паїв (зокрема додаткових) членів та асоційованих членів кооперативу.

Пай кожного члена кооперативу формується за рахунок разового внеску або часток упродовж певного періоду. Майнові внески оцінюють у грошовій формі.

Розмір паю члена кооперативу залежить від фактичного його внеску до пайового фонду. Паї, зокрема резервного і спеціального фондів, є персоніфікованими й у сумі визначають загальну частку кожного члена кооперативу у майні кооперативу.

Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку і формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу. Цей фонд не може бути розподілений між членами кооперативу, крім випадків, передбачених законом. Порядок відрахувань до неподільного фонду частини доходу визначається статутом кооперативу. Майно неподільного фонду не підлягає поділу між його членами, його передають за рішенням ліквідаційної комісії іншій (іншим) кооперативній організації (кооперативним організаціям). При цьому у рішенні повинні бути визначені напрями використання зазначеного майна.

Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу, перерозподілу неподільного фонду, пожертвувань, безповоротної

фінансової допомоги та за рахунок інших, не заборонених законом, надходжень для покриття можливих втрат (збитків).

Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших передбачених законом надходжень для забезпечення його статутної діяльності і використовується за рішенням органів управління кооперативу.

Оподаткування, облік і звітність у кооперативі здійснюються у порядку, передбаченому законодавством.

Кооператив відповідає за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном. Порядок покриття завданих кооперативом збитків визначається його статутом.

Члени кооперативу відповідають за зобов'язаннями кооперативу в межах внесеного ними паю, якщо інше не передбачено статутом кооперативу або законом. Кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями своїх членів.

Значного поширення у колишніх соціалістичних країнах, зокрема Центральної і Східної Європи, набули сільськогосподарські кооперативи. Вони створені в процесі реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств. Сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробленням, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг для задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Сільськогосподарські кооперативи поділяють на виробничі та обслуговуючі. Сільськогосподарський виробничий кооператив – сільськогосподарський кооператив, який утворюють шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку. До сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відносяться сільськогосподарські кооперативи, які утворюють шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їх економічних інтересів.

Сільськогосподарський виробничий кооператив і сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи різняться між собою (табл. 4.1).

За рахунок переданих сільськогосподарському кооперативу його членами майна, коштів, майнових і земельних прав формуються фонди. Обов'язковими в кооперативах є два види фондів: неподільний і пайовий. За необхідності можуть створюватися й інші.

Формування фінансових ресурсів сільськогосподарського кооперативу відбувається за рахунок: доходу від реалізації продукції (робіт, послуг), пайових та інших внесків членів кооперативу, кредитів та інших надходжень, не заборонених законодавством.

За ефективної роботи сільськогосподарського кооперативу певна частина його доходу (прибутку) може розподілятися між членами кооперативу й асоційованими членами.

Таблиця 4.1 – Відмінні ознаки сільськогосподарських кооперативів

Ознака	Сільсько-господарський виробничий кооператив	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив
Мета кооперативу	Полягає в одержанні прибутків	Надання послуг для членів кооперативу та економічний захист їх від експансії посередницького капіталу
Здійснення господарської діяльності	Члени виробничого кооперативу всі види господарської діяльності здійснюють сумісно (крім тих, які виконують для них обслуговуючі кооперативи)	Члени сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу делегують йому окремі види діяльності, залишаючись при цьому самостійними сільськогосподарськими товаровиробниками (колективними, фермерськими чи особистими підсобними господарствами)
Здійснення трудової діяльності	Здійснюють самі члени кооперативу (можуть бути також наймані працівники)	Наймані працівники
Участь членів кооперативу в діяльності свого кооперативу	Трудова участь	Отримання певних послуг (зберігання, перероблення, реалізація продукції, ремонт сільськогосподарської техніки, придбання засобів виробництва та ін.)

Розподіл здійснюється у вигляді виплат дивідендів на паї членів кооперативу та асоційованих членів та у формі кооперативних виплат з урахуванням участі членів кооперативу в його діяльності. Визначаючи, яку частину з виділеного для цього доходу спрямувати на виплату дивідендів і яку на кооперативні виплати, необхідно брати до уваги мету діяльності кооперативу та його специфіку.

З усіх підсистем кооперативного сектору в Україні споживча кооперація є найбільш структурованою й організаційно оформленою. Цей вид кооперації діє як соціально-економічна система, його діяльність є диверсифікованою, що є характерною рисою поширених у розвинених країнах багатofункціональних кооперативів. Діяльність споживчої кооперації охоплює гуртову та роздрібну торгівлю, заготівлі, виробництво, будівництво, транспорт, освіту, надання послуг та зовнішньоекономічну діяльність.

Споживча кооперація – це добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності (торговельної, заготівельної, виробничої) з метою поліпшення своїх економічного та соціального станів.

Членство у споживчому товаристві може бути індивідуальним і колективним. Індивідуальне членство в споживчому товаристві реалізується в такому самому порядку, як і в інших видах кооперативів. Колективними членами споживчого товариства можуть бути селянські (фермерські) господарства, колективні сільськогосподарські підприємства, господарські товариства, кооперативні, державні та інші підприємства, що поділяють його цілі та інтереси.

Фінансові ресурси споживчої кооперації, відповідальність її членів за борги кооперативу, фінансово-кредитні відносини аналогічні до регламентованих для кооперативів як форми організації бізнесу.

Реорганізація та ліквідація споживчого товариства провадиться за рішенням загальних зборів його членів або за рішенням суду. У разі ліквідації товариства майно, що залишилося після сплати членам товариства пайових та інших внесків і дивідендів на них, розрахунків з оплати праці, виконання зобов'язань перед бюджетом, банками та іншими кредиторами, розрахунків зі спілкою, розподіляється між членами, які входили до складу споживчого товариства.

Законом України «Про банки і банківську діяльність» передбачена можливість створення кооперативного банку. Кооперативний банк – це банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності на засадах добровільного членства та об'єднання пайових внесків для спільної грошово-кредитної діяльності. Відповідно до законодавства можуть створюватися місцеві та центральний кооперативні банки.

Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку повинна бути не меншою ніж 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку впродовж одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації.

Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки. До особливих функцій центрального кооперативного банку належать централізація та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня.

Статутний капітал кооперативного банку поділяється на паї. Рівень мінімального розміру статутного

капіталу кооперативного банку встановлюється Національним банком України.

Кожний учасник кооперативного банку незалежно від розміру своєї участі у капіталі банку (паю) має право одного голосу. Прибутки або збитки кооперативного банку за результатами фінансового року розподіляються між учасниками пропорційно розміру їх паю.

Питання для самоконтролю

1. Сутність кооперативів, їх значення та види.
2. Економіко-правові основи функціонування кооперативів в Україні.
3. Основні функції органів управління кооперативу.
4. Особливості фінансово-господарської діяльності кооперативу.
5. Особливості формування фондів кооперативного підприємства.
6. Сутність та необхідність створення сільськогосподарських кооперативів.
7. Відмінні ознаки сільськогосподарських кооперативів.

Тести

1. Відповідно до завдань та характеру діяльності кооперативи поділяються на:

- а) переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі;
- б) виробничі, обслуговуючі, споживчі;
- в) садово-городні, торговельно-закупівельні, транспортні, освітні.

2. Кооператив – це:

- а) юридична особа, утворена фізичними особами, які добровільно об'єдналися на підставі членства для

ведення спільної господарської діяльності з метою задоволення своїх економічних потреб на засадах самоврядування;

б) юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на підставі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою отримання прибутку;

в) юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на підставі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

3. Вищим органом управління кооперативу є:

- а) ревізійна комісія;
- б) спостережна рада;
- в) правління кооперативу;
- г) загальні збори.

4. Загальна сума виплат на паї:

а) повинна перевищувати 10 відсотків доходу, визначеного до розподілу;

б) не може перевищувати 20 відсотків доходу, визначеного до розподілу;

в) не може перевищувати 25 відсотків доходу, визначеного до розподілу;

г) повинна перевищувати 5 відсотків доходу, визначеного до розподілу.

5. Споживчий кооператив – це:

а) кооператив, утворений шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів;

б) самостійна, демократична організація громадян, об'єднаних для спільного господарювання з метою поліпшення свого економічного і соціального стану;

в) самостійна, демократична організація громадян та юридичних осіб, об'єднаних на підставі добровільного членства і взаємодопомоги за місцем проживання або роботи об'єднуються для спільного господарювання з метою поліпшення своїх економічних і соціальних станів.

6. Виробничі кооперативи – це кооперативи:

а) утворені шляхом об'єднання фізичних та юридичних осіб для спільної виробничої діяльності з метою одержання прибутку;

б) утворені шляхом об'єднання юридичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності;

в) утворені шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку;

г) утворені шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою задоволення соціальних потреб.

7. Кількість членів кооперативу:

а) не може бути меншою ніж три особи;

б) повинна бути меншою ніж сто осіб;

в) не може бути меншою ніж дві особи.

8. Членом кооперативу може бути фізична особа, яка:

а) досягла 18-річного віку і виявила бажання брати участь у його діяльності;

б) досягла 16-річного віку і виявила бажання брати участь у його діяльності;

в) досягла 21-річного віку і виявила бажання брати участь у його діяльності.

9. Фонд, що створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших передбачених законодавством надходжень для забезпечення його статутної діяльності і використовується за рішенням органів управління кооперативу, – це:

- а) спеціальний фонд;
- б) неподільний фонд;
- в) резервний фонд;
- г) пайовий фонд.

10. Неподільний фонд кооперативу створюється:

- а) в обов'язковому порядку і формується за рахунок відрахувань від доходу кооперативу;
- б) у необов'язковому порядку і може формуватися за рахунок вступних внесків;
- в) в обов'язковому порядку і формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу;
- г) у необов'язковому порядку і формується за рахунок перерозподілу коштів резервного фонду.

Розділ 5

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

5.1. Господарське товариство: поняття, характерні ознаки та класифікація

В існуючій системі суб'єктів господарювання самостійну нішу займають господарські товариства. Ця форма організації бізнесу ґрунтується на колективній власності, має істотні особливості щодо створення, діяльності та юридичного статусу.

Діяльність господарських товариств регламентується Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, Законом України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, який визначає поняття, види, правила створення і діяльності товариств, а також права та обов'язки їх засновників.

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна та участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку. У випадках, передбачених законодавством, господарське товариство може діяти у складі одного учасника (акціонерні товариства).

Характерні ознаки господарських товариств:

- корпоративний тип організації – як правило, наявність двох і більше засновників – фізичних та/або юридичних осіб, а також подільність майна на частки та корпоративна форма управління справами;
- універсальність даної організаційно-правової форми – можливість її застосування для підприємств, що функціонують у різних сферах економіки;
- наявність статусу юридичної особи;

- корпоративний характер управління – учасниками товариства або за допомогою органів управління;
- подільність майна товариства на частки, розмір яких визначається установчими документами товариства;
- можливість вибору організаційно-правової форми товариства;
- наявність в учасників господарського товариства корпоративних прав – право участі в його управлінні, право отримання дивідендів (відсотків) на корпоративні права, право участі в розподілі майна товариства у разі його ліквідації.

Згідно з Законом України «Про господарські товариства» всі товариства є юридичними особами, можуть займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, яка не суперечить законодавству України, діють на підставі установчих документів, затверджених учасниками, мають власні назви. До господарських товариств відносять акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Організація фінансів господарських товариств характеризується значною можливістю щодо формування та використання фінансових ресурсів. По-перше, вони можуть залучати кошти засновників підприємства за допомогою випуску акцій як корпоративні вклади, спонсорські кошти, фінансова допомога державних і недержавних фінансових інститутів. По-друге, результати господарської діяльності, тобто сума одержаного прибутку, є власністю акціонерів або засновників підприємства. По-третє, рішення відносно розподілу прибутку, після сплати податків, визначається засновниками товариств.

Світовий бізнес відпрацював кілька видів товариств, які класифікуються за: способами формування статутного капіталу; межами відповідальності учасників за зобов'язаннями товариства; критерієм домінування персональних чи майнових інтересів. Згідно з першою класифікаційною ознакою розрізняють: акціонерні та інші (неакціонерні) товариства. Відповідно до другої ознаки, а саме межі відповідальності, існують товариства: з обмеженою відповідальністю, з додатковою відповідальністю, повні, командитні. За третьою класифікаційною ознакою господарські товариства поділяють на персональні товариства та об'єднання капіталів. Персональними товариствами є такі господарські товариства, в яких домінують особисті елементи. Таким товариствам (до них належать повне товариство і командитне товариство) властиві специфічні риси:

- установчий документ – засновницький договір, а в командитному товаристві з одним повним учасником – меморандум;

- обов'язковість не лише майнової, а й персональної участі в товаристві для всіх (повне товариство) або частини його учасників (командитне товариство);

- створення товариства з метою спільного здійснення його учасниками підприємницької діяльності, у зв'язку з чим традиційною вимогою до учасників повного товариства та повних учасників командитного товариства є наявність у них статусу зареєстрованого суб'єкта підприємництва;

- наявність у всіх (повне товариство) або частини учасників (командитне товариство) повної субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями товариства;

- відсутність законодавчих вимог до мінімального розміру майна товариства та порядку його формування.

До об'єднань капіталів належать господарські товариства, у яких домінуючими є майнові елементи (акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю і товариство з додатковою відповідальністю). Незважаючи на існування значних відмінностей між цими товариствами, вони мають спільні ознаки, що є характерним саме для цієї групи господарських товариств:

- обмеження ризику учасників товариства за результатами діяльності товариства розміром сплачених вкладів (акцій) і відсутність або обмеженість субсидіарної відповідальності учасників за зобов'язаннями товариства, що викликає необхідність застосування спеціальних механізмів захисту інтересів кредиторів товариства;

- законодавчі вимоги до мінімального розміру резервного фонду, порядку його формування та необхідності підтримання не нижче визначеного розміру;

- основний установчий документ – статут;

- участь учасників в управлінні справами та розподілі прибутку товариства залежить, як правило, від розміру їх часток у статутному фонді (капіталі) товариства;

- обов'язковість майнової та необов'язковість персональної участі в товаристві для його засновників;

- можливість виходу учасника з товариства в будь-який момент за його бажанням із дотриманням установленної законодавством і статутом товариства процедури;

- можливість здійснення контролю над товариством із боку одного учасника, який має значну частку корпоративних прав (відповідну частку в статутному фонді товариства, зокрема, контрольний пакет акцій).

Наведена класифікація свідчить, що товариства як різновид суб'єктів господарювання, мають загальні ознаки

окремих для всіх видів товариств і особливі ознаки окремих їх видів.

5.2. Специфіка організації фінансових відносин товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю

Одним із найпоширеніших видів господарських товариств в економічному секторі України є товариство з обмеженою відповідальністю.

Попередником товариства з обмеженою відповідальністю було гірничозаводське товариство з куксів, що своїми коренями сягало у Середньовіччя. Куксом вважалася визначена частина гірничого промислу, яка і була часткою учасника у майні товариства. Від акціонерної компанії воно відрізнялося тим, що частки не мали визначеної номінальної ціни, а учасники залишалися зобов'язаними перед товариством і після повної оплати куксів, оскільки сплачували внески на функціонування гірничого промислу.

Батьківщиною товариства з обмеженою відповідальністю, яке виникло шляхом модифікації акціонерної компанії, стала Німеччина. Нове товариство перебрало на себе кращі її риси і повністю втілило принцип обмеженої відповідальності, під яким розумілася майнова відповідальність до певної, наперед визначеної і заявленої межі. Товариство, яке будувалося на основі обмеженої відповідальності і пайової участі товаришів, почало функціонувати у ринковій системі після прийняття німецьким рейхстагом закону «Про товариство з обмеженою відповідальністю» 20 квітня 1892 року.

За часів царської Росії офіційно товариства з обмеженою відповідальністю дозволені не були, хоч й існували під іншими назвами. В Україні товариства з обмеженою відповідальністю з'явилися після

встановлення радянської влади, у період нової економічної політики (1921–1927 рр.). Узаконене це товариство було Цивільним кодексом УРСР у 1923 році.

Товариства з обмеженою відповідальністю за часів НЕПу були позбавлені деяких класичних рис. Законодавство не передбачало для них ні розміру паїв, ні сум початкової оплати вкладів, зате вимагало додаткової відповідальності особистим майном в однаковому для всіх кратному відношенні до суми вкладів і проводило ідею змінюваності складу учасників, що цілком відповідало колективним формам господарювання.

Із згортанням НЕПу діяльність товариств з обмеженою відповідальністю була заборонена і відновилася з утворенням незалежної України.

Згідно зі ст. 50 Закону України «Про господарські товариства» товариством з обмеженою відповідальністю визначається товариство, що має статутний капітал, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами.

Максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати 100 осіб.

Характерні риси товариства з обмеженою відповідальністю:

- різновид господарського товариства – об'єднання капіталів;
- наявність статусу юридичної особи;
- установчий документ – статут;
- учасники товариства несуть відповідальність у межах їх вкладів до статутного фонду;
- відсутність в учасників товариства субсидіарної відповідальності за борги товариства, якщо воно повністю сплатило свої частки.

Учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його

зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників.

Установчі документи товариства з обмеженою відповідальністю повинні містити такі відомості: вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, найменування, розмір та порядок утворення статутного капіталу, порядок розподілу прибутків та збитків, склад та компетенцію органів товариства з обмеженою відповідальністю та порядок прийняття ними рішень, порядок внесення змін до установчих документів та порядок ліквідації і реорганізації товариства. Вищезазначені відомості установчих документів є загальними для всіх видів господарських товариств. Але для товариств з обмеженою відповідальністю існують особливості змісту установчих документів, а саме вони повинні містити відомості про розмір часток кожного з учасників, розмір, склад та порядок внесення ними вкладів, розмір і порядок формування резервного фонду, порядок передання (переходу) часток у статутному капіталі.

За вимогою учасника, аудитора чи іншої особи, яка має інтерес, товариство повинно у визначені терміни надати можливість ознайомитися з установчими документами.

У товаристві з обмеженою відповідальністю створюється статутний капітал, що підлягає сплаті учасниками товариства до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства.

Вкладами учасників товариства можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою й іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (на

інтелектуальну власність), кошти, зокрема в іноземній валюті.

Якщо учасники до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства не внесли (не повністю внесли) свої вклади, загальні збори учасників ухвалюють одне з таких рішень:

- про виключення зі складу товариства тих учасників, які не внесли (не повністю внесли) свої вклади, та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі;

- про зменшення статутного капіталу та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі;

- про ліквідацію товариства.

Учаснику товариства з обмеженою відповідальністю, який повністю здійснив свій вклад, видається свідоцтво товариства.

Товариство з обмеженою відповідальністю має право змінювати розмір статутного капіталу. Зміна розміру статутного капіталу підлягає державній реєстрації в установленому законодавством порядку. Зменшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю допускається після повідомлення про це в порядку, встановленому статутом, усіх його кредиторів. У цьому разі кредитори мають право вимагати дострокового припинення або виконання відповідних зобов'язань товариства та відшкодування їм збитків.

Збільшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю допускається після внесення усіма його учасниками вкладів у повному обсязі.

При виході учасника з товариства з обмеженою відповідальністю йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна його частці у статутному капіталі. Виплата провадиться після затвердження звіту за

рік, в якому він вийшов із товариства, і терміном до 12 місяців з дня виходу. На вимогу учасника та за згодою товариства вклад може бути повернуто повністю або частково в натуральній формі.

Учасник товариства з обмеженою відповідальністю може за згодою решти учасників відступити свою частку одному чи кільком учасникам цього самого товариства, а якщо інше не передбачено установчими документами – то і третім особам.

Частина в статутному капіталі переходить до спадкоємців або правонаступників у разі реорганізації юридичної особи, учасника товариства або у зв'язку зі смертю громадянина, учасника товариства. Якщо правонаступники (спадкоємці) відмовилися від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю або відмові товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця), йому видають у грошовій або натуральній формі частку майна, що належала учаснику товариства. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню.

Рішення товариства з обмеженою відповідальністю про зменшення його статутного фонду набирає чинності не раніше ніж через 3 місяці після державної реєстрації і публікації про це у встановленому порядку.

Товариство з обмеженою відповідальністю ухвалює рішення про розподіл чистого прибутку між своїми учасниками. Рішення про частку прибутку, що розподіляється між учасниками, ухвалюється на зборах учасників. Такий прибуток розподіляється між учасниками, як правило, пропорційно вкладу кожного учасника в статутному капіталі. У товаристві з обмеженою відповідальністю створюється резервний фонд розміром, установленим документами, але не менше ніж 25 % від статутного фонду. Розмір щорічних відрахувань до

резервного фонду не може бути меншим ніж 5 % від суми чистого прибутку.

Вищим органом товариства з обмеженою відповідальністю є збори учасників, що складаються з учасників або призначених ними представників. До компетенції зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю належить:

1) визначення основних напрямів діяльності товариства і затвердження його планів та звітів про їх виконання; внесення змін до статуту товариства;

2) утворення і відкликання виконавчого та інших органів товариства;

3) затвердження річних результатів діяльності товариства, включаючи його дочірні підприємства, затвердження звітів і висновків ревізійної комісії, порядку розподілу прибутку, терміну та порядку виплати частки прибутку (дивідендів) з урахуванням вимог, передбачених законодавством, визначення порядку покриття збитків; створення, реорганізація та ліквідація дочірніх підприємств, філій та представництв, затвердження їх статутів та положень;

4) винесення рішень про притягнення до майнової відповідальності посадових осіб органів управління товариства;

5) затвердження правил процедури та інших внутрішніх документів товариства, визначення організаційної структури товариства;

6) визначення умов оплати праці посадових осіб товариства, його дочірніх підприємств, філій та представництв;

7) затвердження договорів (угод), укладених на суму, що перевищує зазначену в статуті товариства;

8) ухвалення рішення про припинення діяльності товариства, призначення ліквідаційної комісії, затвердження ліквідаційного балансу;

9) установлення розміру, форми і порядку внесення учасниками додаткових вкладів;

10) вирішення питання про придбання товариством частки учасника;

11) виключення учасника з товариства;

12) визначення форм контролю за діяльністю виконавчого органу, створення та визначення повноважень відповідних контрольних органів.

Із питань, зазначених у пунктах «1», «2», рішення вважається ухваленим, якщо за нього проголосують учасники, які мають у сукупності більше ніж 50 відсотків від загальної кількості голосів учасників товариства.

Із решти питань рішення ухвалюється простою більшістю голосів.

Статутом товариства до компетенції зборів учасників можуть бути віднесені й інші питання.

Загальні збори учасників товариства з обмеженою відповідальністю скликаються не рідше ніж два рази за рік, якщо інше не передбачене установчими документами.

Позачергові загальні збори учасників скликаються головою товариства за наявності обставин, зазначених в установчих документах, у разі неплатоспроможності товариства, а також у будь-якому іншому випадку, якщо цього потребують інтереси товариства в цілому, зокрема, якщо виникає загроза значного скорочення статутного капіталу.

У товаристві з обмеженою відповідальністю створюється виконавчий орган: колегіальний – дирекція або одноособовий – директор. Дирекцію очолює генеральний директор. Членами виконавчого органу можуть бути також і особи, які не є учасниками

товариства. Дирекція або директор вирішує всі питання діяльності товариства, за винятком тих, що входять до виключної компетенції зборів учасників. Дирекція або директор підзвітні загальним зборам учасників та організує виконання їх рішень.

Контроль за діяльністю виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю здійснює ревізійна комісія, що утворюється загальними зборами учасників товариства з їх кількості не менше ніж три особи. Ревізійна комісія доповідає результати проведених нею перевірок вищому органу товариства та складає висновки за річними звітами і балансами. Без висновку ревізійної комісії збори учасників товариства не мають права затверджувати баланс товариства.

Фінансування товариства може здійснюватися на підставі додаткових внесків учасників, тезаврації прибутку, залучення банківських і комерційних позичок, зокрема шляхом емісії облігацій (за певних обставин). У разі якщо кредитоспроможність товариства та його активи є недостатніми для залучення необхідних розмірів кредитних ресурсів, окремі учасники ТОВ можуть надавати поручительства чи інші види кредитного забезпечення під позички, які виділяються цьому товариству. Завдяки цьому розширюються можливості фінансування підприємства. У такому разі відповідальність учасників за зобов'язаннями ТОВ не обмежується їх вкладами у статутний капітал, а додатково поширюється на майно, надане у кредитне забезпечення.

Товариство з обмеженою відповідальністю часто ототожнюють із приватним акціонерним товариством (ПрАТ), хоча ці господарські товариства мають не лише спільні риси, а й відрізняються одне від одного.

Спільні риси між ТОВ та ПрАТ подано на рис. 5.1.

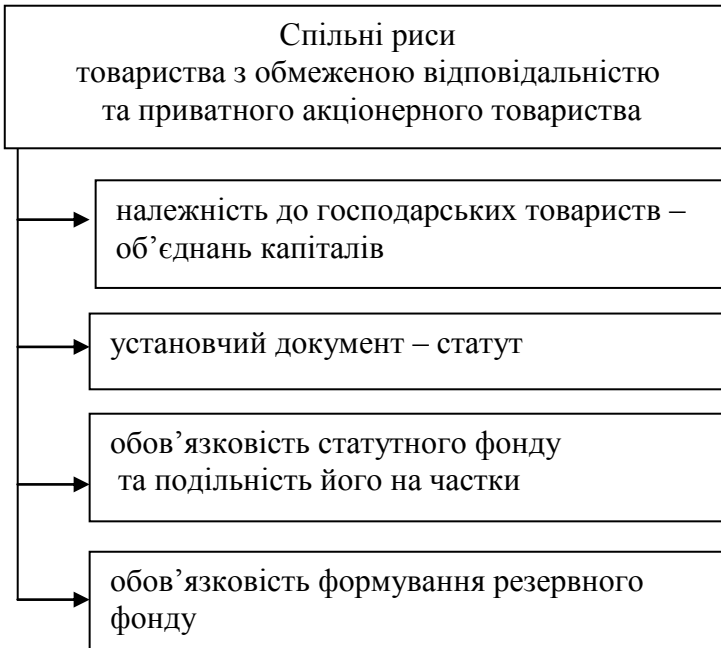

Рисунок 5.1 – Спільні риси товариства з обмеженою відповідальністю та приватного акціонерного товариства

Відмінні риси між товариством з обмеженою відповідальністю та приватним акціонерним товариством:

- у ПрАТ статутний фонд поділяється на акції рівної номінальної вартості, а в ТОВ – на частки, розмір яких може бути різним і визначається статутом ТОВ;
- різний мінімальний розмір статутного капіталу;
- якщо майнова участь акціонера в ПрАТ обмежується повною оплатою акцій, то статутом або рішенням зборів учасників ТОВ може бути передбачена сплата додаткових внесків;

– необов’язковість персональної участі акціонерів у діяльності ПрАТ, у той час як учасник ТОВ зобов’язаний брати участь при вирішенні питань, рішення щодо яких ухвалюють шляхом опитування одностайно;

– можливість виключення учасника з ТОВ; акціонер ПрАТ не може бути примусово виключений із товариства, оскільки його статус є подвійним (учасник ПрАТ і одночасно – власник акцій);

– більша складність управління в ПрАТ;

– вихід учасника з ТОВ без відступлення частки іншому учаснику або третій особі позначається на майновій базі товариства (призводить до її зменшення); вихід акціонера з ПрАТ відбувається шляхом відчуження ним своїх акцій іншій особі, що не спричинює зміни майнової бази акціонерного товариства.

Товариством із додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного (складеного) капіталу, а при недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника. Граничний розмір відповідальності учасників передбачається в установчих документах.

Основні риси товариства з додатковою відповідальністю:

– різновид господарського товариства, що належить до об’єднань капіталів;

– поділ статутного фонду на частки, розмір яких визначається статутом товариства і можуть бути рівними або різними;

– наявність системи органів управління: збори учасників – вищий орган, дирекція (колегіальний) або

директор (одноосібний) – виконавчий орган, ревізійна комісія – контрольний орган;

– субсидіарна обмежена майнова відповідальність учасників за зобов'язаннями товариства, граничний розмір якої встановлюється статутом в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до їх вкладів;

– характер субсидіарної відповідальності учасників – солідарний.

За своєю суттю товариство з додатковою відповідальністю є різновидом товариства з обмеженою відповідальністю. Особливість його, а саме це і є головною відмінністю від товариства з обмеженою відповідальністю, полягає в тому, що учасники товариства з додатковою відповідальністю відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а за недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника. Граничний розмір відповідальності учасників передбачається в установчих документах.

Умови формування майна, організація управління та права учасників аналогічні умовам формування майна, організації управління та правам учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

5.3. Повне товариство: механізм створення та функціонування

Згідно зі ст. 66 Закону України «Про господарські товариства» повним товариством визначається таке товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном. Особа може бути учасником лише одного повного товариства.

Характерні ознаки повного товариства:

- різновид господарських товариств;
- установчий документ – засновницький договір;
- повна відповідальність товариства за власними зобов'язаннями (тобто усім майном, що належить йому на правах власності);
- субсидіарна відповідальність учасників товариства за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення;
- відсутність органів товариства, оскільки управління справами товариства здійснюється самими учасниками в порядку, визначеному засновницьким договором товариства; можливість використання таких схем управління: а) управління здійснюється всіма учасниками; б) управління доручається або одному, або частині учасників (так звані уповноважені учасники);
- відсутність законодавчих вимог про розмір і порядок формування майна, що регулюється засновницьким договором;
- обмежений рух учасників.

Фінансові відносини у повних товариствах базуються на установчому договорі (статуту цей вид товариства не має).

Особливістю договору є визнання солідарної відповідальності за зобов'язаннями усім майном, яке є у розпорядженні товариства незалежно від розміру вкладу у статутний капітал.

Солідарна відповідальність означає, що кредитор має право вимагати виконання зобов'язань як від усіх боржників-учасників повного товариства, так і від окремих із них. Кредитор, який не одержав повного задоволення від одного боржника, має право вимагати ту частину, яку він не отримав від інших солідарних боржників. Взаємовідношення учасників повного товариства мають

довірчий характер, що й обумовлює солідарну відповідальність товариства.

Установчий договір про повне товариство повинен містити відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, найменування і місцезнаходження, розмір та порядок утворення статутного фонду, порядок розподілу прибутків і збитків, склад та компетенцію органів товариства і порядок ухвалення ним рішень, порядок внесення змін до установчого договору, порядок ліквідації та реорганізації товариства, а також відомості про розмір частки кожного з учасників, розмір, склад та порядок внесення вкладів, форму їх участі у справах товариства.

Ведення справ повного товариства може здійснюватися всіма учасниками, або одним чи кількома з них, які виступають від імені товариства. Ті учасники, яким було доручено ведення повного товариства зобов'язані подавати решті учасників на їх вимогу повну інформацію про дії, які вони виконували від імені та в інтересах товариства.

Оскільки усі учасники повного товариства займаються спільною підприємницькою діяльністю, вони не мають права від свого імені та в своїх інтересах здійснювати угоди, однорідні з цілями діяльності товариства, а також брати участь у будь-яких товариствах (крім акціонерних), які мають однорідну з повним товариством мету діяльності. Якщо учасник товариства порушив ці вимоги і його дії привели до збитків товариства, він повинен компенсувати збитки, завдані товариству.

У разі якщо учасник повного товариства вирішив передати свою частку іншим учасникам цього товариства або третім особам, необхідна згода усіх учасників. Із передаванням частки третій особі здійснюється одночасно

перехід усієї сукупності прав та обов'язків, що належали учасникові, який вибув із повного товариства, або відступив частину своєї частки.

Фінансування діяльності повного товариства здійснюється за рахунок зовнішніх та внутрішніх джерел. До внутрішніх джерел відносять тезаврацію прибутку, амортизаційні відрахування, забезпечення подальших витрат та платежів. Зовнішні джерела формування фінансових ресурсів включають фінансові кредити (банківські кредити), емісію облігацій, комерційні кредити.

Товариство має право змінювати розмір статутного фонду. Його збільшення може здійснюватися лише після внесення повністю всіма учасниками своїх вкладів. Зменшення статутного фонду за наявності заперечення кредиторів товариства не допускається.

Повідомлення товариства про зміну розміру статутного фонду набирає чинності з дня внесення цих змін до державного реєстру.

Згідно із Законом України «Про господарські товариства» встановлено особливий порядок виходу учасника з повного товариства. У разі якщо товариство було створене на невизначений термін, його учасник може в будь-який час вийти з товариства, попередивши про це не пізніше ніж за 3 місяці. В іншому разі, а саме якщо повне товариство створюється на визначений термін, вихід із товариства можливий із поважних причин та з попередженням не пізніше ніж за 6 місяців.

Учасникові, який вибув, сплачується вартість його внеску та належна йому частина прибутку, одержана товариством у цьому році.

У повних товариствах існує визначений механізм відповідальності учасників за борги товариства, а саме: якщо під час ліквідації повного товариства виявиться, що наявного майна не вистачає для сплати всіх боргів, за

товариство у недостатній частині несуть відповідальність його учасники усім майном, на яке відповідно до законодавства України може бути звернено стягнення. Крім того, необхідно звернути увагу на те, що учасник товариства відповідає за борги товариства незалежно від того, виникли вони після чи до його вступу до товариства.

У разі якщо борги товариства повністю сплатить один з учасників, він має право звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до решти учасників, які несуть перед ним відповідальність пропорційно своїй частці у майні товариства.

5.4. Особливості фінансової діяльності командитних товариств

Згідно із Законом України «Про господарські товариства» командитним товариством визнається товариство, в якому разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників) та які не беруть участі в діяльності товариства.

Командитне товариство як одне з видів господарських товариств можна кваліфікувати як змішане товариство. Це пов'язане з тим, що командитне товариство поєднує кількох громадян і (або) юридичних осіб на підставі договору між ними для здійснення спільної господарської діяльності та включає дійсних членів та членів-вкладників (командиторів). Члени товариства (повні товариші) несуть повну відповідальність за його зобов'язаннями усім своїм майном, а члени-вкладники (командитори) – у межах своїх вкладів до капіталу товариства. Особа може бути повним учасником лише в

одному командитному товаристві. Повний учасник командитного товариства не може бути учасником повного товариства та вкладником цього самого товариства.

Наявність у командитному товаристві двох категорій учасників зумовлює необхідність визначення відмінностей в їх правовому становищі.

Повні учасники командитного товариства:

- зобов'язані брати майнову і персональну участь у командитному товаристві;

- керують справами товариства;

- несуть субсидіарну відповідальність (якщо їх двоє і більше) майнову відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення;

- мають права та обов'язки, аналогічні правам і обов'язкам учасників повного товариства: заборона конкурувати з товариством; вимога про попередження виходу з товариства за 3 місяці;

- якщо повних учасників двоє і більше, то вони можуть здійснювати керування справами спільно або доручати це одному чи кільком повним учасникам.

Вкладники командитного товариства можуть вступати до командитного товариства шляхом внесення грошових або матеріальних вкладів, а також:

- зобов'язані брати лише майнову участь у товаристві (як основний, так і додаткові внески);

- мають право брати участь у розподілі прибутку товариства відповідно до розміру своїх часток;

- мають право вимагати першочергового повернення вкладу (перед повними учасниками) у разі ліквідації товариства;

- не беруть участі в управлінні справами товариства, але у разі необхідності на підставі й відповідно до виданого доручення можуть діяти від імені товариства;

– зобов'язані не перешкоджати здійсненню повними учасниками керування справами товариства;

– не несуть субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями товариства, якщо повністю сплатили свої частки і не укладали угод від імені та в інтересах товариства без відповідного доручення;

– у разі внесення імені вкладника до найменування командитного товариства така особа стає повним учасником цього товариства.

Вкладники беруть участь у діяльності командитного товариства лише своїми вкладами, розмір яких визначає суму отримуваного ними прибутку. Будь-якої участі в управлінні товариством вони не беруть.

У зарубіжній практиці ця форма господарських товариств використовується як спосіб акумуляції капіталів, з одного боку, окремих громадян, які бажають здійснити ділові проекти, але не мають для цього достатніх коштів, з іншого боку, різних фірм, що бажають вкласти свої капітали у справу, але не мають проектів, під які могли б бути виділені капітали. Фірма командитор бере участь у бізнесі своїми капіталами, причому вона може в будь-який час вийти із справи зі своїм паєм. У країнах англо-саксонської системи права (Великобританія, США) командитне товариство скорочено позначається «Ltd» (від англійського – limited – обмежений), а серед вітчизняних підприємців таке скорочення помилково асоціюється з товариством з обмеженою відповідальністю. У нашій країні ця форма товариства набула поширення завдяки можливості маневрування ресурсами підприємств.

Мінімальний розмір статутного капіталу командитного товариства не визначено законодавством. Вкладом до статутного капіталу товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошове оцінювання.

Грошове оцінювання вкладу учасника командитного товариства здійснюється за згодою учасників товариства, а у випадках, установлених законодавством, вона підлягає незалежній експертній перевірці.

Забороняється використовувати для формування статутного капіталу бюджетні кошти, кошти, одержані в кредит та під заставу.

У командитному товаристві створюється резервний (страховий) фонд розміром, установленим установчими документами, але не менше ніж 25 % від статутного капіталу, а також інші фонди, передбачені законодавством України або установчими документами товариства.

Розмір щорічних відрахувань до резервного (страхового) фонду передбачається установчими документами, але не може бути меншим ніж 5 % від суми чистого прибутку.

Командитне товариство є власником:

- майна, переданого йому учасниками у власність як вклад до статутного капіталу;
- продукції, виробленої товариством у результаті господарської діяльності;
- одержаних доходів;
- іншого майна, набутого на підставах, не заборонених законом.

Ризик випадкової загибелі або пошкодження майна, що є власністю товариства або передане йому в користування, несе товариство, якщо інше не передбачено установчими документами.

Згідно із Законом України «Про господарські товариства» установчий договір командитного товариства, крім відомостей, що містить установчий договір повного товариства, повинен відображати: розмір часток кожного з

учасників із повною відповідальністю, розмір, склад і порядок внесення ними вкладів, форму їх участі у справах товариства, а також стосовно вкладників зазначається лише сукупний розмір їх часток у майні товариства і розмір, склад і порядок внесення ними вкладів. У назві командитного товариства обов'язково зазначаються прізвища та найменування учасників, які несуть повну відповідальність.

Керування справами командитного товариства здійснюється лише учасниками з повною відповідальністю (повними товаришами). Якщо в товаристві є лише один такий учасник, керування справами здійснюється ним самостійно.

Незважаючи на те, що за загальним правилом відповідальність вкладника обмежується вкладом у майні товариства, в окремих випадках, а саме у разі якщо вкладник здійснює угоду від імені та в інтересах товариства без відповідних повноважень, то в разі схвалення його дій командитним товариством він також несе повну відповідальність перед кредиторами. Якщо ж схвалення не буде одержане, вкладник відповідає перед третьою особою самостійно всім своїм майном.

Крім загальних підстав припинення діяльності господарських товариств, а саме закінчення терміну, на який воно створювалося, за рішенням вищого органу товариства, на підставі рішення суду або арбітражного суду, командитне товариство припиняється також у разі вибуття всіх учасників із повною відповідальністю. При вибутті з товариства всіх вкладників «повні товариші» мають право замість ліквідації командитного товариства перетворити його на повне товариство.

Таким чином, можна вважати, що командитне товариство є синтезом товариства з обмеженою відповідальністю та повним товариством.

Питання для самоконтролю

1. Визначення сутності господарського товариства.
2. Характерні ознаки господарських товариств.
3. Класифікація господарських товариств за основними класифікаційними ознаками.
4. Історичний аспект виникнення та розвитку товариств з обмеженою відповідальністю.
5. Сутність та основні ознаки товариств з обмеженою відповідальністю.
6. Особливості організації фінансів товариств з обмеженою відповідальністю.
7. Спільні та відмінні риси товариств з обмеженою відповідальністю та приватних акціонерних товариств.
8. Основні ознаки та особливості фінансових відносин товариств із додатковою відповідальністю.
9. Порядок створення та особливості функціонування повних товариств.
10. Особливості організації фінансів командитних товариств.
11. Права та обов'язки повних учасників командитного товариства та його вкладників.
12. Джерела фінансування діяльності командитних товариств.

Тести

1. Згідно із Законом України «Про господарські товариства» господарське товариство – це:

а) підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами і/або громадянами шляхом об'єднання їх майна та участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку;

б) підприємства, створені на засадах угоди юридичними особами та громадянами шляхом об'єднання

їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку;

в) підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку;

г) підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами та громадянами шляхом об'єднання їх майна та господарської діяльності.

2. Товариство з обмеженою відповідальністю визначається як:

а) товариство, що має статутний фонд, поділений на частки рівної номінальної вартості;

б) товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається загальними зборами;

в) товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами;

г) товариство, яке зареєстровано згідно з чинним законодавством.

3. Максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати:

а) 100 осіб;

б) 150 осіб;

в) 10 осіб;

г) не існує законодавчих обмежень.

4. До господарських товариств не належать:

а) акціонерні компанії;

б) товариства з обмеженою відповідальністю;

в) виробничі кооперативи;

г) командитні товариства;

д) повні товариства.

5. Учасники товариства з додатковою відповідальністю відповідають за боргами товариства:

- а) лише в межах їх вкладів у статутний капітал;
- б) своїми внесками до статутного капіталу та всім своїм приватним майном;
- в) своїми внесками до статутного капіталу та додатково належним їм майном, в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника;
- г) своїми внесками до статутного капіталу та додаткового капіталу підприємства.

6. Мінімальний розмір статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю повинен становити:

- а) суму, еквівалентну 100 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства;
- б) суму, меншу від суми, еквівалентної 150 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства;
- в) суму, не меншу від суми, еквівалентної 1 мінімальній заробітній платі, виходячи зі ставки мінімуму, що не оподатковується, діючої на момент створення товариства;
- г) не існує законодавчих обмежень.

7. Повним товариством визначається товариство:

- а) усі учасники якого відповідають за своїми боргами своїми внесками до статутного фонду, а при недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника;
- б) усі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном;

в) усі учасники якого займаються спільною некомерційною діяльністю і несуть обмежену відповідальність за зобов'язаннями товариства;

г) усі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю.

8. Якщо у командитному товаристві беруть участь два або більше повних товаришів, вони несуть:

а) повну відповідальність;

б) солідарну відповідальність;

в) обмежену відповідальність.

9. Повне товариство створюється і діє на підставі:

а) установчого договору;

б) статуту;

в) установчого договору і статуту.

10. Учасники повного товариства відповідають за боргами товариства:

а) лише в межах їх вкладів до статутного капіталу;

б) своїми внесками до статутного капіталу та частково належним їм приватним майном;

в) своїми внесками до статутного капіталу та додаткового капіталу підприємства;

г) своїми внесками до статутного капіталу та всім своїм майном.

11. У товаристві з обмеженою відповідальністю створюється резервний фонд розміром:

а) меншим ніж 25 % від статутного фонду;

б) не меншим ніж 15 % від статутного фонду;

в) не меншим ніж 25 % від статутного фонду;

г) більшим ніж 15 % від статутного фонду.

12. У якій статті пасиву балансу ТОВ може відображатися тезаврований прибуток:

а) довгострокові зобов'язання;

б) розрахунки з учасниками;

в) розрахунки з бюджетом;

- г) розрахунки зі страхування;
- д) нерозподілений прибуток.

13. Заборгованість засновників (учасників) господарського товариства за внесками до статутного капіталу підприємства називають:

- а) власним капіталом;
- б) борговим капіталом;
- в) позиковими засобами;
- г) неоплаченим капіталом;
- д) вилученим капіталом.

14. Сукупність вкладів учасників (власників) у майно при створенні господарського товариства для забезпечення його діяльності розмірами, визначеними установчими документами, називають:

- а) власним капіталом;
- б) авансованим капіталом;
- в) власними засобами;
- г) чистим капіталом;
- д) статутним капіталом.

15. Учасники повного товариства відповідають за боргами товариства:

- а) лише в межах їх вкладів до статутного капіталу;
- б) своїми внесками до статутного капіталу та частково належним їм приватним майном;
- в) своїми внесками до статутного та додаткового капіталів підприємства;
- г) у межах їх вкладів до статутного капіталу та додатково придбаними облігаціями підприємства.

Розділ 6
ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ

6.1. Економіко-правові основи
фінансово-господарської діяльності
акціонерних товариств в Україні

У сучасних економічних умовах, що характеризуються запровадженням у господарську систему України ринкових відносин, акціонерні товариства стають провідною організаційно-правовою формою господарських організацій. Це обумовлено численними перевагами цієї форми господарювання порівняно з іншими, а саме:

- можливістю застосування в різних сферах народного господарства;
- використанням форм акціонерних товариств у процесі роздержавлення і приватизації;
- можливістю залучення до участі в акціонерному товаристві широкого кола населення і відповідно – розподілу прибутку акціонерного товариства між ними;
- легкістю створення значного за розмірами капіталу;
- стабільністю майнової бази акціонерного товариства;
- обмеженістю ризику акціонера розміром сплачених за акції коштів;
- безперервністю існування;
- легкістю продажу акцій одних осіб іншим.

Основним законодавчим актом, що регламентує діяльність акціонерних товариств, є Закон України «Про акціонерні товариства». Акціонерне товариство – господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної

вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Акціонерні товариства можна класифікувати за основними ознаками, поданими в таблиці 6.1.

Акціонерами товариства визнаються фізичні та юридичні особи, а також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства. Акціонерне товариство може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства.

Акціонерне товариство не може мати єдиним учасником інше підприємницьке товариство, учасником якого є одна особа, а також не може мати у своєму складі лише акціонерів – юридичних осіб, єдиним учасником яких є одна й та сама особа.

Акціонерні товариства за типом поділяють на публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства.

Кількісний склад акціонерів приватного акціонерного товариства не може перевищувати 100 акціонерів. Приватне акціонерне товариство може здійснювати лише приватне розміщення акцій.

Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій. Акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства.

Для створення акціонерного товариства засновники повинні провести закрите (приватне) розміщення його акцій, установчі збори та здійснити державну реєстрацію акціонерного товариства.

Таблиця 6.1 – Класифікаційні ознаки акціонерних товариств

Класифікаційна ознака	Характеристика
За способом створення та порядком відчуження акцій	<ul style="list-style-type: none"> – публічні акціонерні товариства; – приватні акціонерні товариства
За формою власності, на базі якої утворюються та функціонують акціонерні товариства	<ul style="list-style-type: none"> – державні; – комунальні; – колективні; – приватні
За характером здійснюваної ними діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – здійснення господарської діяльності (підприємства у формі акціонерного товариства); – управління господарською діяльністю інших суб'єктів господарювання (холдингова компанія)
За видом діяльності акціонерних товариств	<ul style="list-style-type: none"> – виробничі підприємства у формі акціонерного товариства; – банки; – страхові організації; – інвестиційні фонди та інвестиційні компанії тощо
За процесом реформування економіки, з яким пов'язане створення акціонерного товариства	<ul style="list-style-type: none"> – корпоратизація; – приватизація; – започаткування підприємницької справи

У разі заснування акціонерного товариства його акції підлягають розміщенню виключно серед його засновників шляхом приватного розміщення. Публічне розміщення акцій товариства може здійснюватися після отримання свідоцтва про реєстрацію першого випуску акцій.

Створення акціонерного товариства здійснюється за такими етапами:

1) ухвалення зборами засновників рішення про створення акціонерного товариства та про закрите (приватне) розміщення акцій;

2) подання заяви та всіх необхідних документів на реєстрацію випуску акцій до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;

3) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

4) присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів;

5) укладення з Центральним депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування емісії акцій;

6) закрите (приватне) розміщення акцій серед засновників товариства;

7) оплата засновниками повної вартості акцій;

8) затвердження установчими зборами товариства результатів закритого (приватного) розміщення акцій серед засновників товариства, затвердження статуту товариства, а також ухвалення інших рішень, передбачених законодавством;

9) реєстрація товариства в органах державної реєстрації;

10) подання Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;

11) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій;

12) отримання свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

13) видача засновникам товариства документів, що підтверджують право власності на акції.

Кожний засновник акціонерного товариства повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій. У разі несплати (неповної оплати) вартості придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій акціонерне товариство вважається не заснованим.

Установчі збори акціонерного товариства повинні бути проведені впродовж трьох місяців із дати повної оплати акцій засновниками.

На установчих зборах акціонерного товариства вирішуються питання про:

- 1) заснування товариства;
- 2) затвердження оцінки майна, що вноситься засновниками в рахунок оплати акцій товариства;
- 3) затвердження статуту товариства;
- 4) утворення органів товариства;
- 5) уповноваження представника (представників) на здійснення подальшої діяльності щодо утворення товариства;
- 6) обрання членів наглядової ради, голови колегіального виконавчого органу товариства (особи, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу товариства), членів ревізійної комісії (ревізора);
- 7) затвердження результатів розміщення акцій;
- 8) обрання лічильної комісії;

9) вчинення інших дій, необхідних для створення товариства.

Установчим документом акціонерного товариства є його статут.

Створення акціонерного товариства шляхом реорганізації може відбуватися у різних формах: поділі (створення на базі одного акціонерного товариства, що припиняє свою діяльність, двох чи більше акціонерних товариств), виділенні (зі складу акціонерного товариства, що продовжує свою діяльність, виділяється нова юридична особа – акціонерне товариство, до якого переходить частина прав та обов'язків, активів та пасивів материнського акціонерного товариства), злитті (два і більше акціонерних товариств, припиняючи свою діяльність, об'єднуються в нове), приєднанні (одне акціонерне товариство, припиняючи свою діяльність, включається до складу іншого, яке продовжує функціонувати як суб'єкт підприємницької діяльності), перетворенні (на основі господарської організації іншої, ніж акціонерне товариство, організаційно-правової форми, створюється акціонерне товариство як новий суб'єкт господарювання, що водночас перебирає на себе всі активи та пасиви свого попередника).

Основними принципами створення нових акціонерних товариств у процесі реорганізації є:

– сумарний розмір статутних фондів господарських товариств до їх реорганізації повинен дорівнювати сумарному розміру їх статутних фондів після реорганізації;

– при емісії акцій під час реорганізації продаж акцій не здійснюється, а відбувається обмін акцій або часток у статутному фонді товариства, що реорганізується, на акції товариства, що створюються в процесі реорганізації, шляхом злиття, поділу, виділення, перетворення, або на

акції акціонерного товариства, у якого збільшується розмір статутного фонду внаслідок реорганізації шляхом приєднання;

– з метою захисту прав акціонерів акціонерне товариство, що ухвалило рішення про реорганізацію, зобов'язане здійснити оцінювання та викуп акцій акціонерів, які вимагають цього, за умови, що вони не голосували за ухвалення загальними зборами рішення про реорганізацію і звернутися до товариства з письмовою заявою, при цьому викуп здійснюється за ціною, що визначається за домовленістю сторін, але не нижчою за номінальну вартість акцій.

Кожна форма реорганізації передбачає певний порядок дій з боку товариств, які беруть участь у реорганізації.

Вищим органом управління акціонерного товариства є загальні збори товариства, які скликаються не менше одного разу на рік. Цей орган визначає стратегію діяльності самого товариства, а також підпорядкованих йому підприємств.

До компетенції загальних зборів акціонерів відносять розгляд таких фінансово-господарських питань:

До виключної компетенції загальних зборів належать:

- 1) визначення основних напрямів діяльності акціонерного товариства;
- 2) внесення змін до статуту товариства;
- 3) ухвалення рішення про анулювання викуплених акцій;
- 4) ухвалення рішення про зміну типу товариства;
- 5) ухвалення рішення про розміщення акцій;
- 6) ухвалення рішення про збільшення статутного капіталу товариства;

7) ухвалення рішення про зменшення статутного капіталу товариства;

8) ухвалення рішення про дроблення або консолідацію акцій;

9) затвердження положень про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію (ревізора) товариства, а також внесення змін до них;

10) затвердження інших внутрішніх документів товариства, якщо інше не передбачено статутом товариства;

11) затвердження річного звіту товариства;

12) розподіл прибутку і збитків товариства;

13) ухвалення рішення про викуп товариством розміщених ним акцій;

14) ухвалення рішення про форму існування акцій;

15) затвердження розміру річних дивідендів;

16) прийняття рішень з питань порядку проведення загальних зборів та інші.

Загальні збори акціонерного товариства мають кворум за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які сукупно є власниками більше ніж 50 відсотків голосуючих акцій.

Наглядова рада акціонерного товариства є органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства, і в межах компетенції, визначеної статутом та законодавством, контролює та регулює діяльність виконавчого органу.

До виключної компетенції наглядової ради належить:

1) затвердження в межах своєї компетенції положень, якими регулюються питання, пов'язані з діяльністю товариства;

2) підготовка порядку денного загальних зборів, ухвалення рішення про дату їх проведення та про внесення

пропозицій до порядку денного, крім скликання акціонерами позачергових загальних зборів;

3) ухвалення рішення про проведення чергових та позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів або за пропозицією виконавчого органу;

4) ухвалення рішення про анулювання акцій чи продаж раніше викуплених товариством акцій;

5) ухвалення рішення про розміщення товариством інших цінних паперів, крім акцій;

6) ухвалення рішення про викуп розміщених товариством інших, крім акцій, цінних паперів;

7) затвердження ринкової вартості майна у випадках, передбачених законодавством;

8) обрання та відкликання повноважень голови і членів виконавчого органу;

9) затвердження умов контрактів, які укладатимуться з членами виконавчого органу, встановлення розміру їх винагороди;

10) ухвалення рішення про відсторонення голови виконавчого органу від виконання його повноважень та обрання особи, яка тимчасово здійснюватиме повноваження голови виконавчого органу та інше.

Виконавчий орган акціонерного товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства.

До компетенції виконавчого органу належить вирішення всіх питань, пов'язаних із керівництвом поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів та наглядової ради.

Виконавчий орган акціонерного товариства може бути колегіальним (правління, дирекція) або одноосібним (директор, генеральний директор). Кількісний склад виконавчого органу, порядок призначення його членів посадовими особами органів акціонерного товариства не

можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, військовослужбовці, нотаріуси, посадові особи органів прокуратури, суду, служби безпеки, Національної поліції, державні службовці, крім випадків, коли вони виконують функції з управління корпоративними правами держави та представляють інтереси держави або територіальної громади в наглядовій раді або ревізійній комісії товариства.

Особи, яким суд заборонив займатися певним видом діяльності, не можуть бути посадовими особами органів товариства, що провадить цей вид діяльності. Особи, які мають непогашену судимість за злочини проти власності, службові чи господарські злочини, не можуть бути посадовими особами органів товариства.

Обов'язковим органом контролю акціонерного товариства є ревізійна комісія. Основне призначення ревізійної комісії акціонерного товариства – контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства в цілому та його підрозділів.

Ревізійна комісія доповідає про результати проведених нею перевірок загальним зборам акціонерного товариства або раді акціонерного товариства. Вона складає висновок за річними звітами та балансами. Без висновку ревізійної комісії загальні збори акціонерів не мають права затверджувати баланс.

Діяльність акціонерного товариства припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим підприємницьким товариствам- правонаступникам (шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації.

6.2. Формування статутного капіталу акціонерного товариства та шляхи його зміни

Статутний капітал акціонерного товариства можна визначити як капітал товариства, що утворюється із суми номінальної вартості всіх розміщених акцій товариства. Статутному капіталу властиві певні функції: стартова, гарантійна і функція визначення паю кожного учасника.

Стартова функція полягає в тому, що статутний фонд становить матеріальну основу господарської діяльності, яка необхідна товариствам для початку своєї діяльності. Відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 1 250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства.

Статутний фонд формується за рахунок вкладів учасників, а саме: коштів, матеріальних цінностей, цінних паперів, матеріальних прав (права на користування земельною ділянкою, водними та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, а також права на інтелектуальну власність).

Гарантійну функцію статутний фонд виконує щодо задоволення обґрунтованих вимог кредиторів. Це зумовлено тим, що акціонерне товариство несе майнову відповідальність перед кредиторами в межах майна, що належить йому на правах власності. Зафіксований в установчих документах розмір статутного капіталу розглядається як величина, в межах якої товариство гарантує відповідальність за своїми зобов'язаннями.

Статутний фонд також виконує функцію визначення паю кожного учасника. Від паю учасника у статутному фонді або від кількості акцій, які належить акціонеру, залежить:

- ступінь його впливу на управління товариством;
- розмір частки прибутку, який він отримує;
- вартість майна товариства, на яке має право акціонер при виході з товариства або у разі ліквідації.

Оскільки статутний фонд у певному розумінні є неподільним майном акціонерного товариства, то порядок його зміни (збільшення або зменшення) регулюється Законом «Про акціонерні товариства».

Основні цілі збільшення статутного капіталу підприємства зводяться до такого:

- збільшення частки капіталу, в межах якої власники акціонерного товариства відповідають за його зобов'язаннями перед кредиторами. Таким чином, підвищуються кредитоспроможність суб'єкта господарювання та його фінансова незалежність;

- мобілізація фінансових ресурсів для реалізації інвестиційних проектів, планів санації, модернізації існуючих потужностей, переобладнання чи розширення виробництва;

- поліпшення ліквідності та платоспроможності акціонерного товариства, оскільки збільшення статутного капіталу пов'язане, як правило, із залученням додаткових грошових ресурсів;

- акумуляція фінансового капіталу для придбання корпоративних прав інших підприємств.

Статутний капітал товариства збільшується шляхом підвищення номінальної вартості акцій або розміщення додаткових акцій існуючої номінальної вартості у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (рис. 6.1).

Акціонерне товариство має право збільшувати статутний капітал після реєстрації звітів про результати розміщення всіх попередніх випусків акцій. Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства із залученням

додаткових внесків здійснюється шляхом розміщення додаткових акцій. Переважне право акціонерів на придбання акцій, що додатково розміщуються товариством, діє лише в процесі приватного розміщення акцій та встановлюється законодавством.

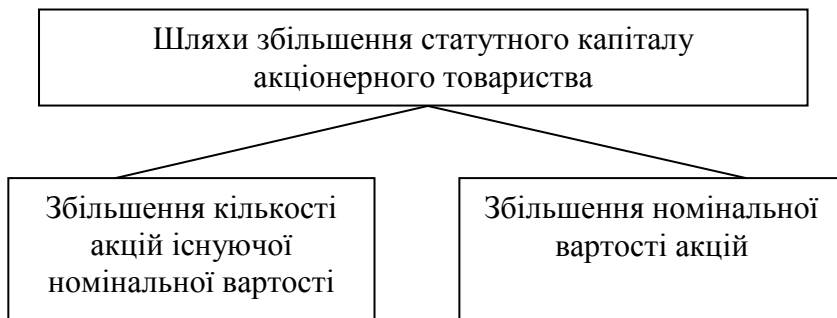

Рисунок 6.1 – Шляхи збільшення статутного капіталу акціонерного товариства

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства без залучення додаткових внесків здійснюється шляхом підвищення номінальної вартості акцій. Акціонерне товариство не має права ухвалювати рішення про збільшення статутного капіталу шляхом публічного розміщення акцій, якщо розмір власного капіталу є меншим, ніж розмір його статутного капіталу. Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства у разі наявності викуплення товариством акцій не допускається. Необхідно зазначити, що збільшення статутного капіталу акціонерного товариства для покриття збитків не допускається.

До основних цілей зменшення статутного капіталу потрібно віднести такі:

- підтримання курсу корпоративних прав, якщо він знижується (зменшення статутного капіталу здійснюється для зрівноваження (або перевищення) номінальної вартості акцій (часток) з їх ринковою ціною);
- одержання санаційного прибутку, який спрямовується на покриття балансових збитків;
- концентрація статутного капіталу в руках найактивніших власників;
- зменшення високого рівня капіталізації підприємства (зменшення капіталу при цьому є складовою обраної підприємством дивідендної політики чи політики диверсифікації інвесторів);
- зменшення надлишку ліквідності (якщо чистий грошовий потік перевищує інвестиційні можливості підприємства, то доцільно спрямувати вільні кошти на повернення внесків власників із тим, щоб вони могли вкласти отримані кошти в інші інвестиційні проекти).

Статутний капітал акціонерного товариства зменшується в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, шляхом зменшення номінальної вартості акцій або шляхом анулювання раніше викуплених товариством акцій та зменшення їх загальної кількості, якщо це передбачено статутом товариства. Після ухвалення рішення про зменшення статутного капіталу акціонерного товариства виконавчий орган упродовж 30 днів повинен письмово повідомити кожного кредитора, вимоги якого до акціонерного товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою, про таке рішення. Кредитор, вимоги якого до акціонерного товариства не забезпечені договорами застави чи поруки, впродовж 30 днів після надходження йому повідомлення може звернутися до товариства з письмовою вимогою про здійснення впродовж 45 днів одного з таких заходів на вибір

товариства: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договору застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором, якщо інше не передбачено договором між товариством та кредитором. У разі якщо кредитор не звернувся у термін, передбачений законодавством, до товариства з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язань перед ним.

Зменшення акціонерним товариством статутного капіталу нижче встановленого законодавством розміру має наслідком ліквідацію товариства.

6.3. Види цінних паперів, що емітуються акціонерним товариством, їх характеристика

В Україні згідно з чинним законодавством акціонерні товариства мають право випускати такі цінні папери: акції, облігації, векселі.

Акція – іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Розрізняють прості і привілейовані акції, а також іменні.

Прості акції надають їх власникам право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів, на участь в управлінні акціонерним товариством, на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації та інші права, передбачені

законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств. Прості акції надають їх власникам однакові права.

Прості акції не підлягають конвертації у привілейовані акції або інші цінні папери акціонерного товариства.

Привілейовані акції надають їх власникам переважні, стосовно власників простих акцій, права на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, а також надають права на участь в управлінні акціонерним товариством у випадках, передбачених статутом і законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства не може перевищувати 25 відсотків.

Наступним цінним папером, що емітує акціонерне товариство, є облігація. Облігація – цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений умовами розміщення облігацій термін та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачене умовами розміщення.

Облігації розміщуються у документарній або бездокументарній формі.

Емітент, у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, може розміщувати відсоткові, цільові та дисконтні облігації.

Відсоткові облігації – облігації, за якими передбачається виплата відсоткових доходів.

Цільові облигації – облигації, виконання зобов'язань за якими дозволяється товарами та/або послугами відповідно до вимог, установлених умовами розміщення таких облигацій.

Дисконтні облигації – облигації, що розміщуються за ціною нижчою, ніж їх номінальна вартість. Різниця між ціною придбання та номінальною вартістю облигації виплачується власнику облигації під час її погашення і становить дохід (дисконт) за облигацією.

Облигації підприємств розміщуються юридичними особами лише після повної сплати свого статутного капіталу.

Вексель – це цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця (того, хто видає вексель) сплатити визначену суму власникові векселя при настанні визначеного терміну (погашення векселя). Векселі можуть бути прості або переказні. Простий вексель містить безумовне зобов'язання або обіцянку однієї особи (векселедавця) сплатити визначену суму певній особі (векселедержателю). Переказний вексель являє собою письмовий документ, що містить безумовний наказ або пропозицію однієї особи (векселедавця), в зверненні до іншої особи (платника), сплатити відповідну суму грошей певній особі або за його наказом у встановлений термін або на вимогу.

На цей час використання векселя в основному здійснюється в рамках кредитно-розрахункових операцій.

Якщо акціонерне товариство – це інвестиційний фонд чи компанія, то вони випускають інвестиційні сертифікати. Інвестиційний сертифікат – цінний папір, який розміщується інвестиційним фондом, інвестиційною компанією, компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та посвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, взаємному

фонді інвестиційної компанії та пайовому інвестиційному фонді.

Інвестиційні сертифікати можуть надавати його власнику право на отримання доходу у вигляді дивідендів. Дивіденди за інвестиційними сертифікатами відкритого та інтервального пайового інвестиційних фондів не нараховуються і не сплачуються.

6.4. Фінансові ресурси та фонди акціонерних товариств

Під фінансовими ресурсами необхідно розуміти грошові засоби, що є в розпорядженні акціонерного товариства, тобто усі грошові фонди, а також частина грошових засобів, яка використовується в нефондовій формі.

До грошових фондів відносять частину грошових засобів, які мають цільове спрямування, а саме: статутний фонд, дивідендний фонд, фонд оплати праці, резервний фонд тощо.

Основними джерелами формування фінансових ресурсів акціонерного товариства є власні, залучені та позикові кошти. До власних належать: статутний фонд, амортизаційні відрахування, прибуток. До залучених відносять: емісійний дохід від випуску корпоративних прав, кредиторську заборгованість, благодійні внески, кошти, залучені від галузевих та вищих організацій, бюджетні асигнування та інші. Банківські кредити, емісійний дохід від випуску боргових зобов'язань та інші являють собою позикові кошти акціонерного товариства.

Згідно із Законом України «Про акціонерні товариства» в акціонерному товаристві створюється резервний капітал, що формується розміром не меншим ніж 15 % від статутного капіталу товариства шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. До досягнення

встановленого статутом розміру резервного капіталу розмір щорічних відрахувань не може бути меншим ніж 5 % від суми чистого прибутку товариства за 1 рік. Резервний капітал створюється для покриття збитків товариства, а також для виплати дивідендів за привілейованими акціями. Можуть бути додатково передбачені також інші напрями використання резервного капіталу.

Не використані за 1 рік кошти резервного фонду не вилучаються і переходять на наступний рік.

Крім резервного фонду, акціонерні товариства можуть створювати інші фонди, що фіксуються в установчих документах товариства, а саме:

- фонд прибутку, що розподіляється (фонд дивідендів);

- фонд виробничого розвитку, кошти якого спрямовуються на: технічне переозброєння, реконструкцію і розширення діючих виробництв та освоєння нових; проведення науково-дослідницьких, дослідно-конструкторських і проектних робіт, придбання устаткування, приладів та інших товарно-матеріальних цінностей для цих робіт; компенсацію підвищених витрат на виробництво нової продукції (робіт, послуг) у період їх освоєння; природоохоронні заходи; будівництво чи придбання інших юридичних і фізичних осіб будівель, споруд чи іншого майна виробничо-технічного призначення;

- фонд розвитку персоналу, цільовим призначенням якого є фінансування заходів, передбачених Програмою розвитку персоналу і колективним договором, що укладається в акціонерному товаристві; використання коштів цього фонду повинно забезпечити зацікавленість працівників акціонерного товариства у належному виконанні своїх обов'язків за трудовим договором,

підвищення їх кваліфікації, а також реалізацію прав працівників акціонерного товариства на гарантії і компенсації, встановлені чинним законодавством чи додатково передбачені внутрішніми нормативними актами товариства, а також колективним договором та індивідуальними трудовими договорами (контрактами);

– фонд участі персоналу в прибутках акціонерного товариства, кошти якого спрямовуються на преміювання та інші види матеріального заохочування працівників акціонерного товариства за підсумками господарської діяльності останнього за рік;

– фонд соціального забезпечення, кошти якого можуть спрямовуватися на: додаткові, понад передбачені законодавством, виплати працівникам товариства в разі їх тимчасової непрацездатності; заходи, пов'язані із забезпеченням гарантованої зайнятості персоналу; додаткові виплати працівникам товариств у разі завдання шкоди здоров'ю під час виконання ними своїх трудових обов'язків; оплату путівок працівникам і з шкідливими умовами праці чи напруженим режимом робочого часу в санаторії та інші оздоровчі заклади, а також членам сімей цих працівників; страхування життя і здоров'я персоналу акціонерного товариства, крім передбачених чинним законодавством випадків обов'язкового страхування життя і здоров'я окремих категорій працівників.

Порядок формування цих фондів повинен визначатися внутрішніми нормативними актами акціонерного товариства, як наприклад, Положенням про фонди акціонерного товариства.

6.5. Дивідендна політика акціонерного товариства

Важливою складовою фінансової політики акціонерного товариства, спрямованої на реалізацію головної мети – максимізації ринкової вартості

підприємства та зростання доходів його власників, є дивідендна політика.

Термін «дивідендна політика» пов'язаний із розподілом прибутку в акціонерних товариствах. Під цим терміном можна розуміти механізм формування частини прибутку, яку виплачують власнику, відповідно до частини його вкладу до загальної суми власного капіталу підприємства.

Дивідендна політика – це сукупність цілей і завдань, які ставить перед собою керівництво акціонерного товариства у сфері виплати дивідендів, а також сукупність методів і засобів їх досягнення. Вона є складовою загальної політики управління прибутком, що проявляється в оптимізації пропорцій між його частинами, які споживаються і капіталізуються, а також частиною загальної фінансової стратегії і політики формування власних фінансових ресурсів акціонерного товариства. У свою чергу, дивіденд – частина чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонерові з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу.

Метою розроблення дивідендної політики є встановлення необхідної пропорційності між поточним споживанням прибутку власниками і майбутнім його зростанням, що максимізує ринкову вартість акціонерного товариства і забезпечує його стратегічний розвиток.

Висока роль дивідендної політики підприємства визначається такими основними положеннями:

- дивідендна політика є основною складовою політики розподілу прибутку, головною ціллю якої – збільшення рівня добробуту власників підприємства;
- дивідендна політика є основним інструментом впливу на ріст ринкової вартості підприємства;

- характер дивідендної політики є важливим індикатором інвестиційної привабливості підприємства;
- вибір дивідендної політики впливає на трудову активність персоналу підприємства, додаткову соціальну захищеність працівників;
- обраний тип дивідендної політики впливає на рівень поточної платоспроможності підприємства.

Основні фактори, що впливають на формування дивідендної політики, зображені на рис. 6.2.

Існує декілька теорій, пов'язаних із механізмом формування дивідендної політики. До найбільш поширених відносять:

1. Теорію Модільяні-Міллера (теорія іррелевантності).
2. Теорію переваги дивідендів (теорія Д. Гордона і Д. Лінтнера).
3. Теорію мінімізації дивідендів (теорія податкових переваг).
4. Сигнальну теорію дивідендів.
5. Теорію відповідності дивідендної політики складу акціонерів («теорія клієнтури»).

Теорія Модільяні-Міллера, яка стверджує, що за дотримання ряду умов дивідендна політика не чинить на ринкову вартість підприємства і доходи його власників ніякого впливу ні в поточному періоді, ні в перспективі, тому що ці параметри залежать від суми усього формованого прибутку, а не лише його частини, що розподіляється. Але оскільки теорія діє лише за наявності ряду обмежень, що в реальності відсутні, то на практиці вона у чистому вигляді не застосовується.

Рисунок 6.2 – Фактори, що впливають на дивідендну політику

Теорія переваги дивідендів, авторами якої є Д. Гордон і Д. Лінтнер, засвідчує, що кожна одиниця доходу, виплачена інвесторам у вигляді дивідендів, уже очищена від ризику і тому коштує більше, ніж дохід, одержання якого відкладено на майбутнє. Отже, максимізація дивідендних виплат переважає над капіталізацією доходу.

Теорія мінімізації дивідендів (теорія податкових переваг) полягає в тому, що ефективність дивідендної політики визначається можливістю мінімізації податкових виплат за поточними і майбутніми виплатами власникам. Унаслідок того, що в західній практиці оподатковування дивідендів, як правило, вище за майбутні доходи (з урахуванням ставки оподатковування, фактора поточної вартості грошей), віддається перевага капіталізації дивідендів.

Сигнальна теорія дивідендів розглядає рівень дивідендних виплат як істотний фактор впливу на ринкову вартість акцій, тому що багато методів визначення поточної вартості акцій використовують як складові розрахунки саме величину раніше виплачених дивідендів та їх прогноз на майбутній період. Таким чином, збільшення дивідендних виплат визначає збільшення розрахункової ціни акції при ухваленні рішення про її купівлю, а це призводить до збільшення ринкових цін, що приносить додатковий дохід акціонерам при їх продажі акцій.

Теорія відповідності дивідендної політики складу акціонерів («теорія клієнтури») стверджує, що акціонерне товариство повинне здійснювати таку дивідендну політику, що відповідає очікуванням більшості акціонерів. Якщо основний склад акціонерів зацікавлений в отриманні дивідендів, то саме цю дивідендну політику варто застосовувати підприємству.

У світовій практиці розроблено декілька типів дивідендної політики, що мають свої переваги та недоліки. В сучасних умовах до основних типів дивідендної політики можна віднести такі: політика стабільних дивідендів, політика стабільного дивідендного виходу, політика залишкового дивіденду, компромісна політика, політика постійного збільшення дивідендів (рис. 6.3).

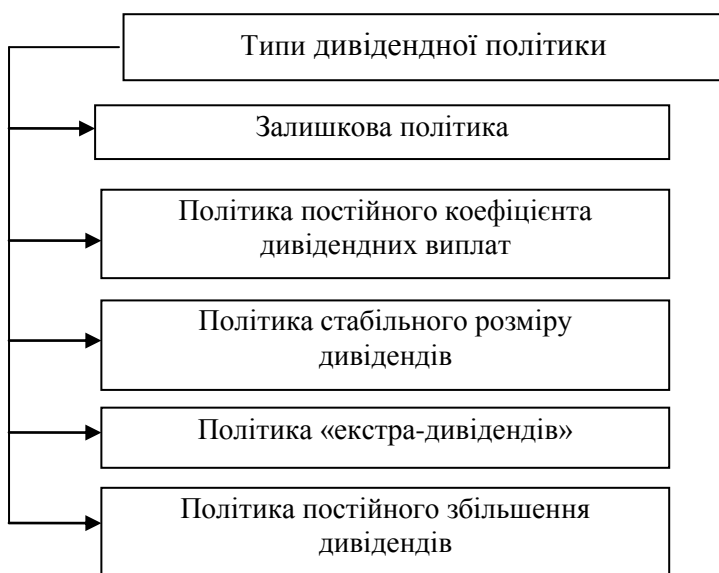

Рисунок 6.3 – Основні типи дивідендної політики

1. Залишкова політика сплати дивідендів. Суть цієї політики полягає в тому, що виплата дивідендів відбувається лише після того, як задоволена потреба у формуванні власних фінансових ресурсів та профінансованні інших невідкладних потреб. Ця політика будується на обліку інвестиційних можливостей

акціонерного товариства, обмеженості зовнішніх джерел фінансування або їх високої вартості.

2. Політика постійного коефіцієнта дивідендних виплат. Суть цієї політики визначення розмірів виплати дивідендів полягає у встановленні стабільного співвідношення в розподілі прибутку між споживчою та капіталізованою частинами.

3. Політика стабільного розміру дивідендів. Суть цього типу дивідендної політики полягає у виплаті впродовж певного періоду часу постійної суми дивідендів (незважаючи на реальні фінансові результати). Сума виплати дивідендів може бути збільшена лише в тому разі, коли доходи підприємства перевищать певний рівень, за якого підприємство буде впевнене у виконанні взятих на себе зобов'язань.

4. Політика низького, але регулярного дивіденду з надбавкою в окремі періоди. При застосуванні цієї політики підприємство встановлює досить низький гарантований розмір дивідендів, який воно може виплачувати постійно, незалежно від суми отриманого прибутку та потреби в його реінвестуванні. У періоди особливо успішної діяльності, коли отриманий прибуток значно перевищує потребу в ньому та з'являються надлишкові кошти, акціонерам виплачується додатковий дивіденд.

5. Політика постійного, або стабільного, збільшення розміру дивідендів.

Суть цієї політики полягає в обов'язковому підвищенні дивіденду, що виплачується в кожний наступний період порівняно з попереднім на певну величину або у стабільних темпах.

У загальному вигляді в таблиці 6.2 наведена порівняльна характеристика основних типів дивідендної політики.

Таблиця 6.2 – Характеристика основних типів дивідендної політики

Тип дивідендної політики	Особливість реалізації	Специфіка організації виплати дивідендів	Перевага даного типу дивідендної політики	Недолік даного типу дивідендної політики
1	2	3	4	5
Залишкова дивідендна політика	<ul style="list-style-type: none"> • Першочергове урахування інвестиційних можливостей корпорації. • Обмеженість зовнішніх джерел фінансування. • Висока вартість альтернативних джерел фінансування 	<ul style="list-style-type: none"> • Дивіденди сплачуються з прибутку, що залишається після формування фондів розвитку виробництва 	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення високих темпів розвитку. • Оптимізація бюджету капіталу. • Збільшення фінансової стійкості підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> • Нестабільність та непередбаченість розмірів дивідендних виплат. • Відмова у їх сплаті дивідендів в періоди високої інвестиційної активності
Політика постійного коефіцієнта дивідендних виплат	<ul style="list-style-type: none"> • Стабільність суми отриманого прибутку. • Низька ризикованість діяльності компанії. • Стабільна курсова вартість акцій. • Забезпечення високої ліквідності діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> • Установлення оптимального значення дивідендного виходу і дотримання його впродовж певного періоду 	<ul style="list-style-type: none"> • Простота формування. • Тісний зв'язок з розміром прибутку 	<ul style="list-style-type: none"> • Нестабільність розмірів дивідендних виплат на акцію. • Розбіжність у ринковій вартості акцій за окремими періодами. • Зміни у виплатах свідчать про високий рівень ризику господарської діяльності

Продовження табл. 6.2

1	2	3	4	5
Політика стабільного розміру дивідендів	<ul style="list-style-type: none"> • Виплата стабільних за розміром і низьким за рівнем дивідендів упродовж певного часу. • Повільні темпи приросту прибутку. • Середня ризикованість діяльності компанії 	<ul style="list-style-type: none"> • Фонд дивідендних виплат характеризується дотриманням постійної суми дивідендів на одну акцію 	<ul style="list-style-type: none"> • Є привабливим для дрібних акціонерів внаслідок незмінності розміру поточного доходу. • Орієнтована на забезпечення стійкості котирування акцій на фондовому ринку 	<ul style="list-style-type: none"> • Слабкий зв'язок з фінансовими результатами діяльності підприємства. • Обмеження інвестиційної діяльності компанії у разі зниження обсягів прибутку
Компромісна дивідендна політика	<ul style="list-style-type: none"> • Динаміка прибутку нестабільна. • Орієнтація на забезпечення мінімального розміру дивідендів з надбавкою в окремі періоди. • Політика істотно не впливає на рівень інвестиційної активності 	<ul style="list-style-type: none"> • Розмір фонду дивідендних виплат фіксований за обсягом. • Передбачається сплата екстра-дивиденду в залежності від ефективності роботи компанії. 	<ul style="list-style-type: none"> • Можливість впливати на забезпечення стабільної динаміки курсу акцій. • Стабільно гарантована виплата дивідендів у мінімально передбачуваному розмірі. • Високий зв'язок з фінансовими результатами діяльності компанії. • Політика забезпечує компанії фінансову гнучкість 	<ul style="list-style-type: none"> • Часта виплата екстра-дивідендів не є стимулювальним фактором у забезпеченні відповідного курсу акцій. • При тривалій виплаті мінімальних дивідендів падає інвестиційна привабливість компанії

Згідно з чинним законодавством товариство виплачує дивіденди виключно грошовими коштами.

Виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або

нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства терміном, що не перевищує шести місяців із дня ухвалення загальними зборами рішення про виплату дивідендів. Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами акціонерного товариства.

Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту акціонерного товариства терміном, що не перевищує шести місяців після закінчення звітного року. Розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства.

У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями ухвалюється загальними зборами акціонерного товариства. Розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства.

Акціонерне товариство не має права ухвалити рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку;
- власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю.

Акціонерне товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- товариство має зобов'язання про викуп акцій;
- поточні дивіденди за привілейованими акціями не виплачено повністю.

Товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за привілейованими акціями певного класу до виплати поточних дивідендів за привілейованими акціями, власники яких мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів.

6.6. Аналіз фінансового стану акціонерного товариства

Ефективність господарської та фінансової діяльності акціонерного товариства в умовах трансформації економіки країни визначається насамперед його фінансовим станом. Саме фінансовий стан підприємства найповніше характеризує його ефективність як у виробничій сфері, так і у відносинах із партнерами, банками, інвесторами. Отже, особливого значення набуває своєчасний та об'єктивний аналіз фінансового стану підприємств акціонерної форми власності, оскільки жодний власник не повинен втрачати потенційні можливості збільшення прибутку (доходу).

Фінансовий стан – це комплексне поняття, що відображає якісний бік його виробничої й фінансової діяльності та є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства й характеризується розміщенням та використанням фінансових ресурсів і джерелами їх формування. Критеріями оцінювання є фінансові показники, що відображають конкурентоспроможність акціонерного підприємства, його потенціал у діловій співпраці й оцінюють, якою мірою гарантовані економічні інтереси

самого підприємства і його партнерів із фінансових та інших економічних відносин.

Під фінансовим аналізом діяльності акціонерного товариства розуміють комплексне вивчення фінансового стану товариства для оцінювання одержаних фінансових результатів, що проводиться за допомогою методів фінансового аналізу за даними бухгалтерської (фінансової) звітності підприємства. Метою аналізу фінансового стану акціонерного товариства є одержання ключових параметрів, які об'єктивно та всебічно оцінюють фінансовий стан товариства, та визначення на цій підставі потенційних шляхів поліпшення організації фінансів.

Завданнями аналізу фінансового стану підприємства є:

- дослідження рентабельності та фінансової стійкості підприємства;

- дослідження ефективності використання фінансових ресурсів за призначенням, виявлення певних шляхів їх підвищення;

- оцінювання стану суб'єкта господарювання на фінансовому ринку та кількісне оцінювання його конкурентоспроможності;

- об'єктивне оцінювання динаміки та стану ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості підприємства;

- визначення та оцінювання заходів, спрямованих на знищення виявлених недоліків і підвищення економічної віддачі фінансових ресурсів;

- дослідження ефективності використання майна (капіталу) підприємства, забезпечення підприємства власними оборотними коштами;

- аналіз ділової активності підприємства та його стану на ринку цінних паперів.

Систематичний аналіз фінансового стану

підприємства, його платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості необхідний ще й тому, що дохідність акціонерного товариства, розмір його прибутку багато в чому залежить від його платоспроможності. Показники фінансового стану повинні бути такими, щоб всі, хто пов'язаний із товариством економічними взаємовідносинами, могли одержати відповідь на питання, наскільки надійне підприємство як партнер, а отже, ухвалити рішення про економічну доцільність продовження цих відносин.

Основні напрямки аналізу фінансового стану подані на рис. 6.4.

Для акціонерних товариств особливого значення набуває вивчення фінансового стану з подальшою метою виходу на фондовий ринок, саме завдяки перевагам, які вони одержують разом із статусом «публічної» компанії. У свою чергу, фінансова інформація, що підлягає розкриттю, повинна включати такі елементи: звіт керівництва про фінансові результати (інтерпретує дані, наведені у фінансовій звітності, надає детальну інформацію, аналіз операцій та тенденцій, детальне роз'яснення щодо ризиків); аудиторський висновок відповідно до Міжнародних стандартів аудиту); фінансову звітність та примітки до фінансової звітності.

Значна увага до аналізу фінансового стану акціонерного товариства та його оцінювання приділяється тому, що, з одного боку, він є результатом діяльності товариства, свідчить про досягнення, а з іншого – виявляє передумови розвитку суб'єкта господарювання. Наявність своєчасної, достовірної та вичерпної інформації є необхідною передумовою ухвалення виважених інвестиційних рішень акціонерними та потенційними інвесторами.

Рисунок 6.4 – Схема аналізу фінансового стану акціонерного товариства

Фінансовий стан акціонерного товариства потрібно систематично та всебічно оцінювати з використанням різних видів, методів і прийомів аналізу. Це дасть можливість оцінити фінансові результати діяльності товариства як у статичі за певний період, так і в динаміці – за кілька періодів, а це допоможе визначити проблемні місця у фінансовій діяльності та способи ефективнішого

використання фінансових ресурсів, їх раціонального розміщення.

Для досягнення основної мети аналізу фінансового стану акціонерного товариства – об'єктивного його оцінювання та виявлення на цій підставі потенційних можливостей підвищення ефективності формування й використання фінансових ресурсів – можуть застосовувати різні методи аналізу.

Практика, яка склалася, щодо здійснення аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання вже відпрацювала певні прийоми і методи здійснення такого аналізу. Використання методів, прийомів та видів аналізу для конкретних цілей вивчення фінансового стану підприємства в сукупності утворює методологію та методику аналізу.

Можна назвати шість основних прийомів аналізу:

1) горизонтальний (часовий) аналіз – порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом;

2) вертикальний (структурний) аналіз – визначення структури фінансових показників з оцінювання впливу різних факторів на кінцевий результат;

3) трендовий аналіз – порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів та визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показників;

4) аналіз відносних показників (коефіцієнтів) – розрахунок відношень між окремими статтями різних форм звітності та визначення їх взаємозв'язків;

5) порівняльний аналіз – внутрішньогосподарський аналіз зведених показників звітності за окремими показниками самого суб'єкта господарювання та його дочірніх підприємств (філій), а також міжгосподарський аналіз показників даної фірми порівняно з показниками конкурентів або із середньогалузевими та середніми показниками;

б) факторний аналіз – визначення впливу окремих факторів (причин) на результативний показник детермінованих (розділених у часі) або стохастичних (що не мають певного порядку) прийомів дослідження.

Методи фінансового аналізу – це комплекс науково-методичних інструментів та принципів дослідження фінансового стану суб'єкта господарювання.

В економічній теорії та практиці існують різні класифікації методів економічного аналізу взагалі та фінансового аналізу зокрема.

Перший рівень класифікації відокремлює неформалізовані та формалізовані методи аналізу.

Неформалізовані методи аналізу ґрунтуються на описуванні аналітичних процедур на логічному рівні. До них належать такі методи:

- експертних оцінок і сценаріїв;
- морфологічні;
- порівняльні;
- побудови системи показників;
- побудови системи аналітичних таблиць.

Ці методи характеризуються певним суб'єктивізмом, оскільки в них велике значення мають інтуїція, досвід та знання аналітика.

До формалізованих методів фінансового аналізу належать ті, в основу яких покладено жорстко формалізовані аналітичні залежності, тобто методи:

- ланцюгових підстановок;
- арифметичних різниць;
- балансовий;
- відокремлення ізольованого впливу факторів;
- відсоткових чисел;
- диференційний;
- логарифмічний;
- інтегральний;

- простих і складних відсотків;
- дисконтування.

У процесі фінансового аналізу широко використовуються і традиційні методи економічної статистики (середніх та відносних величин, групування, графічний, індексний, елементарні методи оброблення рядів динаміки), а також математично-статистичні методи (кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз, факторний аналіз, методи головних компонентів).

Використання видів, прийомів та методів аналізу для конкретних цілей вивчення фінансового стану акціонерного товариства в сукупності становить методологію та методику аналізу.

Фінансовий аналіз здійснюється за допомогою різних моделей, які дають можливість структурувати та ідентифікувати взаємозв'язки між основними показниками. Основні типи показників, які застосовують у процесі аналізу фінансового стану підприємства, наступні:

- дескриптивні;
- предикативні;
- нормативні.

Дескриптивні моделі є основними для аналізу фінансового стану акціонерного товариства. До них належать:

- побудова системи звітних балансів;
- подання фінансової звітності у різних аналітичних розрізах;
- вертикальний та горизонтальний аналізи звітності;
- система аналітичних коефіцієнтів;
- аналітичні записи до звітності.

Дескриптивні моделі ґрунтуються на використанні інформації з бухгалтерської звітності.

Предикативні моделі – це моделі передбачувального, прогностичного характеру. Їх використовують для прогнозування доходів та прибутків акціонерного товариства, його майбутнього фінансового стану. Найбільш поширені з них:

- розрахунки точки критичного обсягу продажу;
- побудова прогностичних фінансових звітів;
- моделі динамічного аналізу (жорстко детерміновані факторні та регресивні моделі).

Нормативні моделі – це моделі, які уможливають порівняння фактичних результатів діяльності акціонерного товариства із нормативними, розрахованими на підставі нормативу. Ці моделі використовують, як правило, у внутрішньому фінансовому аналізі. Їх суть полягає у встановленні нормативів на кожен статтю витрат стосовно технологічних процесів, видів виробів та аналізу відхилень фактичних даних від цих нормативів.

Інформаційною базою для аналізу фінансового стану акціонерного товариства є дані бухгалтерського балансу та додатків до нього, статистична, фінансова та оперативна звітності:

- Баланс (Звіт про фінансовий стан);
- Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупні доходи);
- Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом);
- Звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом);
- Звіт про власний капітал;
- Примітки до річної фінансової звітності;
- дані статистичної звітності та оперативні дані.

Відповідальність за підготовку звітності покладено на керівництво акціонерного товариства.

Для об'єктивного оцінювання результатів роботи підприємства та відповідно до завдань аналізу фінансового стану використовують систему показників, що всебічно відображають стан і розвиток діяльності суб'єкта господарювання.

У таблиці 6.3 пропонують групи показників, за допомогою яких оцінюється фінансовий стан акціонерного товариства. Показники кожної з наведених груп характеризують фінансовий стан залежно від результатів виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності товариства. Кожний із цих показників можна використати для оцінювання і визначення факторів, які вплинули на конкретну ситуацію, що характеризує окремий показник. Визнавши фактори, які так чи інакше вплинули на фінансовий стан акціонерного підприємства, можна виявити резерви підвищення ефективності його функціонування.

Необхідно зазначити, що специфічною групою показників, які характеризують фінансовий стан акціонерного товариства, є показники ринкової активності, що інформують учасників господарської діяльності про спроможність суб'єкта господарювання отримувати дохід, збільшувати доходи працівникам, дивіденди власникам, податки державі, а також свої активи. Найкраща ринкова активність та, яка приваблює інвесторів та максимізує ринкову вартість акціонерного товариства.

До основних показників ринкової активності належать: прибуток на акцію, рентабельність акціонерного капіталу, коефіцієнт котирування акції, дивідендний вихід.

Прибуток на акцію відображає розмір чистого прибутку, який отримує емітент внаслідок своєї господарської діяльності в розрахунку на одну просту акцію.

Таблиця 6.3 – Групи показників фінансового стану для акціонерних товариств

Блокове оцінювання	Одиничне оцінювання
1. Майнового стану підприємства	1.1. Коефіцієнт зношення основних засобів
	1.2. Коефіцієнт оновлення основних засобів
	1.3. Коефіцієнт вибуття основних засобів
2. Ліквідності	2.1. Коефіцієнт поточної ліквідності
	2.2. Коефіцієнт швидкої ліквідності
	2.3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності
	2.4. Чистий оборотний капітал
3. Фінансової стійкості	3.1. Коефіцієнт автономії
	3.2. Коефіцієнт фінансування
	3.3. Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами
	3.4. Коефіцієнт маневреності власного капіталу
4. Ділової активності	4.1. Коефіцієнт оборотності активів
	4.2. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості
	4.3. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
	4.4. Термін обертання кредиторської заборгованості
	4.5. Термін обертання дебіторської заборгованості
	4.6. Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів
	4.7. Коефіцієнт оборотності основних засобів
	4.8. Коефіцієнт оборотності власного капіталу
5. Рентабельності	5.1. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу
	5.2. Коефіцієнт рентабельності активів
	5.3. Коефіцієнт рентабельності діяльності
6. Ринкової активності	6.1. Прибуток на акцію
	6.2. Рентабельність акціонерного капіталу
	6.3. Коефіцієнт котирування акції
	6.4. Дивідендний вихід

Цей показник інформує про розмір прибутку в грошових одиницях, він є абсолютним показником і не дає можливості порівняти дохідність конкретного цінного паперу з аналогічними інструментами інших емітентів за умови відмінності їх ринкових цін.

Рентабельність акціонерного капіталу характеризує величину прибутку, отриманого на акціонерний капітал. Цей показник у динаміці повинен збільшуватися.

Коефіцієнт котирування акції розраховується як відношення ринкової ціни акції до балансової ціни акцій. Значення коефіцієнта котирування більше від одиниці означає, що потенційні акціонери, купуючи акції, готові заплатити ціну, що перевищує бухгалтерську оцінку реального капіталу, що припадає на одну акцію на даний момент.

Дивідендний вихід відображає частку чистого прибутку, яка виплачується акціонерам у вигляді дивідендів. Цей показник здебільшого залежить від дивідендної політики акціонерного товариства.

На практиці можуть використовуватися й інші показники.

Питання для самоконтролю

1. Економіко-правові основи господарської діяльності акціонерних товариств в Україні.
2. Класифікаційні ознаки акціонерних товариств.
3. Формування статутного капіталу акціонерного товариства та шляхи його зміни.
4. Види цінних паперів, що емітуються акціонерним товариством та їх характеристика.
5. Порядок випуску та обігу цінних паперів акціонерного товариства.
6. Фінансові ресурси та фонди акціонерних товариств.

7. Формування фондів акціонерного товариства.
8. Типи дивідендної політики акціонерного товариства.
9. Аналіз фінансового стану акціонерного товариства.

Тести

1. Загальна номінальна вартість випущених акцій становить статутний фонд акціонерного товариства, який дорівнює:

а) сумі, еквівалентній 1 250 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства;

б) сумі, не меншій від суми, еквівалентної 1 250 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства;

в) сумі, еквівалентній 1 200 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства;

г) сумі, не меншій від суми, еквівалентної 1 250 мінімумів, що не оподатковуються.

2. Акціонерним визначається товариство:

а) яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій;

б) яке має статутний фонд і несе відповідальність за зобов'язаннями лише майном товариства;

в) яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язаннями товариства;

г) яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язаннями товариства тільки майном товариства.

3. Чому повинен дорівнювати резервний фонд акціонерного товариства:

- а) не більше ніж 25 % від статутного фонду;
- б) не менше ніж 30 % від статутного фонду;
- в) не менше ніж 15 % від статутного фонду;
- г) 25 % від статутного фонду?

4. Що забороняється використовувати для формування статутного фонду акціонерного товариства:

- а) права користування землею, водою та іншими природними ресурсами;
- б) кошти;
- в) бюджетні кошти.

5. Щорічні відрахування до резервного фонду акціонерного товариства дорівнюють сумі:

- а) 5 % від чистого прибутку;
- б) не менше ніж 5 % від чистого прибутку;
- в) більше ніж 10 % від чистого прибутку;
- г) не менше ніж 5 % від чистого доходу.

6. Згідно із Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» акція може бути:

- а) іменною;
- б) на пред'явника;
- в) засновницькою.

7. Засновниками акціонерного товариства можуть бути:

- а) дві та більше осіб;
- б) одна, дві чи більше осіб;
- в) три та більше осіб.

8. Збільшення статутного фонду акціонерного товариства можливе шляхом:

- а) випуску нових акцій;
- б) обміну акцій на облігації;
- в) збільшення номінальної вартості облігацій;
- г) зменшення номінальної вартості акцій.

9. Зазначити періодичність виплати дивідендів:

- а) двічі за 1 рік;
- б) один раз за 1 рік за підсумками календарного року;
- в) один раз на квартал;
- г) усі відповіді неправильні.

10. Акціонерне товариство не має права ухвалювати рішення про збільшення статутного капіталу у разі:

- а) наявності викуплених товариством власних акцій на день прийняття такого рішення;
- б) одержання довгострокових кредитів;
- в) здійснення інвестиційної діяльності;
- г) залучення фінансових ресурсів шляхом випуску облігацій.

11. Дивіденди, що сплачуються акціонерним товариством згідно з чинним законодавством, можуть мати таку форму:

- а) грошову;
- б) акції;
- в) векселі;
- г) товари, які виробляються акціонерним товариством.

12. Суть політики стабільного дивідендного виходу полягає у:

- а) додержанні щорічного постійного розміру дивіденду на акцію та ніколи його не знижувати;
- б) додержанні щорічного постійного розміру дивідендного виходу та щорічне його підвищення;
- в) встановленні оптимального значення дивідендного виходу і дотримувannya його впродовж певного періоду;
- г) встановленні оптимального значення дивіденду та сплата екстра-дивіденду залежно від ефективності роботи компанії.

13. Кількісний склад акціонерів приватного акціонерного товариства:

- а) дорівнює 50 особам;
- б) не може перевищувати 100 акціонерів;
- в) не перевищує 1 000 осіб.

14. Частка облігацій акціонерного товариства по відношенню до розміру статутного фонду не може перевищувати:

- а) 10 %;
- б) 25 %;
- в) 100 %;

г) трикратного розміру власного капіталу або розміру забезпечення.

15. Фіксований дивіденд це:

а) дивіденд, що встановлюється у відсотках до ринкової вартості акцій;

б) дивіденд, що встановлюється у відсотках до номінальної вартості акцій;

в) дивіденд, що встановлюється у відсотках до чистого прибутку;

г) дивіденд, що встановлюється у відсотках до валового прибутку.

16. Частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства:

- а) дорівнює 10 % ;
- б) не може перевищувати 50 %;
- в) не може перевищувати 25 %;
- г) не має обмежень.

17. Показник «прибуток на акцію» розраховується як відношення:

а) чистого прибутку за мінусом прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів до власного капіталу;

б) ринкової ціни акції до балансової ціни акції;

в) чистого прибутку після виплати дивідендів за привілейованими акціями до середньозваженої кількості простих акцій;

г) чистого прибутку до кількості привілейованих акцій.

18. Рішення про зменшення статутного фонду акціонерного товариства ухвалює:

а) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

б) збори акціонерів;

в) Фонд державного майна;

г) кредитори;

г) андеррайтер.

19. Публічне акціонерне товариство може здійснювати:

а) лише публічне розміщення акцій;

б) публічне та приватне розміщення акцій;

в) приватне розміщення акцій.

20. Акції, які надають їхнім власникам право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів, на участь в управлінні акціонерним товариством, на отримання частини майна акціонерного товариства в разі його ліквідації та інші права, передбачені законодавством, називають:

а) простими;

б) на пред'явника;

в) ордерними;

г) іменними;

г) дисконтними.

Розділ 7

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

7.1. Державні підприємства: їх сутність та значення в умовах ринкової економіки

Серед учасників господарських відносин чільне місце займають державні підприємства. Це зумовлено важливістю їх економічної ролі в народногосподарському комплексі країни. Приватизаційні процеси, що є основоположними для формування ринкової економіки та спрямовані на оптимізацію структури державної власності у реальному секторі економіки, зумовили еволюцію відносин власності та створення різноманітних видів суб'єктів господарювання.

Незважаючи на здійснення трансформаційних ринкових перетворень щодо зменшення кількості підприємств державної форми власності, їх частка у загальному обсязі всіх суб'єктів господарювання є доволі значною. Однак необхідно зазначити, що ефективність їх функціонування є дуже низькою, що характеризується незначною питомою вагою прибуткових підприємств.

Розрізняють такі сфери господарської діяльності державних підприємств:

- сферу безпосередньої підприємницької діяльності (функціонування державних підприємств як суб'єктів господарювання, що мають на меті отримання прибутку; створення позитивного іміджу держави);

- сферу, обумовлену державною власністю (власність на природні ресурси та надра; природні монополії в галузях електроенергетики, транспорту, газопостачання тощо; фундаментальна наука);

- соціальну сферу, що впливає із соціальної функції держави (бюджетні установи у сфері освіти,

охорони здоров'я, культури, спорту, соціального захисту та соціального забезпечення населення);

– сферу державного контролю (інституції державного управління, національної оборони та безпеки, контролю, судочинства).

У сучасних умовах діяльність державних підприємств має низку специфічних ознак:

– їх функціонування пов'язане з можливістю виконання покладених на державу функцій, забезпечення правового функціонування ринкового механізму, виробництво суспільних благ, стабілізацію макроекономічних коливань;

– розроблення і виготовлення продукції, що перебуває у сфері інтересів країни та гарантує відповідний рівень національної безпеки;

– забезпечення заповнення тих ринкових ніш та напрямків задоволення соціальних потреб суспільства, в яких внаслідок низької норми прибутку підприємства інших форм власності не бажають здійснювати підприємницьку діяльність;

– метою створення державних підприємств є підтримка національних інтересів за стратегічними та пріоритетними сферами діяльності, форма захисту економіки від експансії іноземного капіталу;

– є одним із дієвих інструментів впливу держави на зовнішні і внутрішні негативні фактори розвитку економіки та подолання кризових явищ;

– є впливовим інструментом державного регулювання цін на внутрішньому ринку, більш м'якою формою державного втручання у становлення цінової рівноваги з метою забезпечення захисту найбільш соціально вразливих верств населення;

– зберігають роль у тих капіталомістких галузях, де приватний капітал унаслідок недостатнього його

накопичення не може забезпечити створення відповідних за масштабами і рівнем застосування сучасних інноваційних технологій виробництва.

Отже, за допомогою державних підприємств держава вирішує багато економічних і соціальних завдань, пов'язаних із реалізацією ключових загальнонаціональних проблем: підтримкою цілісності суспільного відтворювального процесу і згладжуванням циклічних економічних коливань; забезпеченням структурних економічних трансформацій; становленням і розвитком соціальної інфраструктури; охороною навколишнього природного середовища; проведенням регіональної політики.

Правовий статус державного підприємства закріплено Господарським кодексом України, відповідно до якого державне підприємство є підприємством, що діє на основі державної власності.

Необхідно відзначити, що в правовій термінології при визначенні статусу державних підприємств може також використовуватися категорія підприємство державного сектору економіки. Одночасно необхідно зазначити, що Господарський кодекс України вживає поняття «суб'єкти господарювання державного сектору економіки». Відповідно до частини другої статті 22 цього Кодексу суб'єктами господарювання державного сектору економіки є суб'єкти, що діють на підставі лише державної власності, а також суб'єкти, державна частка у статутному фонді яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів. Однак не всі суб'єкти господарювання державного сектору економіки є державними підприємствами.

Інформаційна складова визначення статусу державних підприємств наведена на рисунку 7.1.

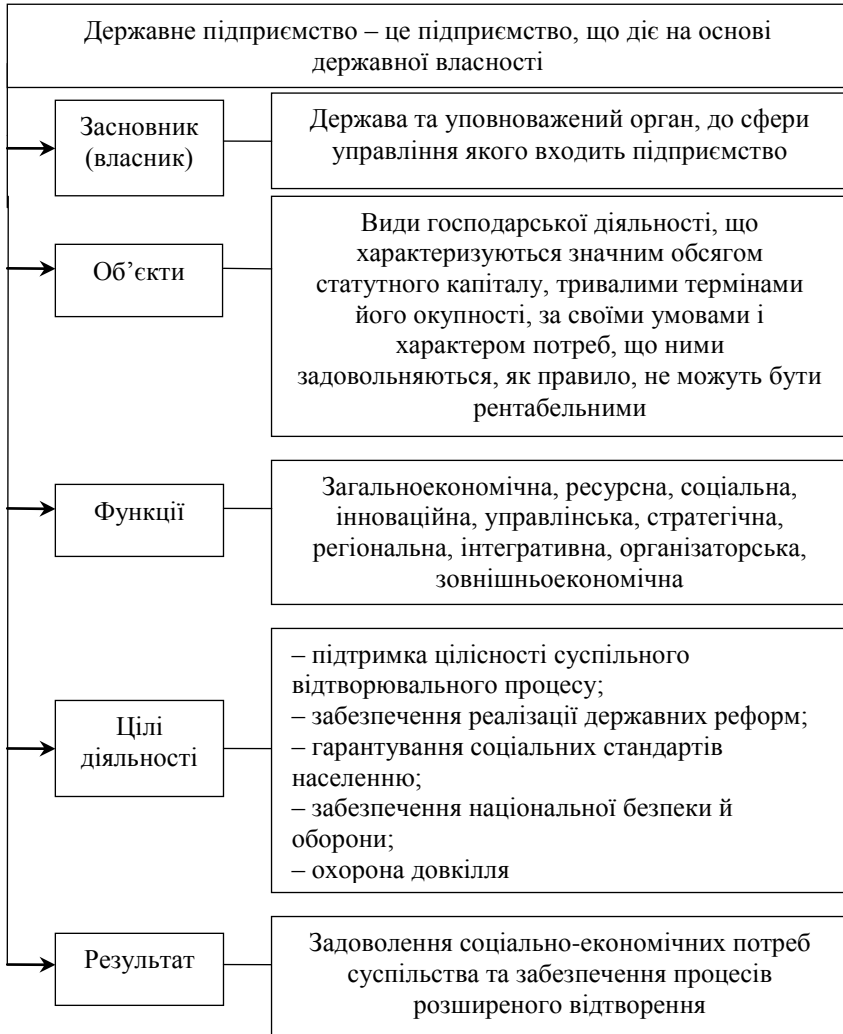

Рисунок 7.1 – Інформаційна складова визначення статусу державного підприємства

Державне підприємство створюється для виробництва товарів, надання послуг і суспільних благ,

здійснення науково-дослідної та інших видів діяльності й передбачає отримання прибутку або задоволення суспільних потреб.

Основна мета діяльності державних підприємств полягає у здійсненні пріоритетних загальнодержавних науково-виробничих і науково-технічних програм, розбудові виробничої та соціальної інфраструктури, необхідної для нормального функціонування та розвитку соціально-економічної системи.

Специфічною рисою державних підприємств є те, що держава або контрольовані нею установи володіють часткою капіталу, достатнього для контролю за їх діяльністю.

Держава здійснює права власника через уповноважені органи державної влади. Суб'єктами державної власності є Кабінет Міністрів України як найвищий орган, що визначає об'єкти управління державної власності, стосовно яких виконує функції з управління, а також об'єкти управління державної власності, повноваження з управління якими передаються іншим суб'єктам управління; Фонд державного майна України; міністерства та інші органи виконавчої влади (уповноважені органи управління); органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами; державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації (господарські структури); юридичні та фізичні особи, які виконують функції з управління корпоративними правами держави; Національна академія наук України, галузеві академії наук.

Об'єктами державного підприємства найчастіше стають ті види господарської діяльності, що потребують значних обсягів стартового капіталу, мають тривалі терміни його окупності та де приватні чи колективні

підприємства не можуть забезпечити достатньої норми прибутку для розширеного відтворення. Державний сектор економіки, як правило, охоплює базові стратегічні галузі виробництва, без яких неможливе нормальне функціонування всього народногосподарського комплексу, зокрема: оборонну промисловість; інфраструктурну сферу (порти, залізничні колії, аеропорти, нафто-, газо-, продуктопроводи, лінії електропередач тощо); зв'язок; підприємства, що виготовляють гроші, документи, цінні папери, державні символи та знаки, зокрема нагороди; підприємства, що надають комунальні послуги.

Виділяють такі функції державних підприємств:

– загальноекономічну – спрямовану на виробництво товарів і послуг, яка проводиться виключно державними підприємствами для задоволення потреб споживачів;

– ресурсну – що передбачає ефективне використання матеріальних і нематеріальних ресурсів: трудових, земельних, природних ресурсів, засобів виробництва, наукових досягнень, творчості й таланту;

– соціальну – соціальне забезпечення працівників різними видами соціальної допомоги, сплата внесків у соціальні державні фонди;

– управлінську – здійснення управлінської діяльності в межах підпорядкування даного підприємства;

– інноваційну – пов'язану з використанням та комбінуванням у процесі господарської діяльності нових ідей, засобів і чинників виробництва для досягнення поставлених цілей;

– стратегічну – забезпечення провідних позицій держави на світовому ринку (забезпечення конкурентоспроможності держави, захист національних інтересів держави);

– регіональну – яка диктує необхідність оптимального розміщення продуктивних сил на території

країни, комплексного використання ресурсів, невілювання нерівномірності техніко-економічного розвитку, підтримку розвитку депресивних регіонів;

– інтегративну – забезпечення цілісності економіки держави (керованості, підзвітності, рівноправності суб'єктів господарювання);

– організаторську – можливість самостійного ухвалення рішення щодо диверсифікації діяльності, формування стилю управління, зміни стратегії діяльності, створення господарських об'єднань;

– зовнішньоекономічну – участь у міжнародному поділі праці, здійснення спільної виробничої, науково-технічної діяльності та співробітництво з іноземними партнерами.

Критеріями державних підприємств є: статус юридичної особи; ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація; наявність державного замовлення; система державних закупівель товарів і послуг; безстрокове існування; повне або часткове бюджетне фінансування; цільова спрямованість діяльності; використання нормативів і лімітів; регулювання цін і товарів; централізація менеджменту; бюджетні інструменти підтримки економіки; державний контроль за діяльністю підприємства.

Державні підприємства функціонують на таких принципах організації бізнесу:

а) у взаємовідносинах із клієнтами:

– висока якість і конкурентоспроможні ціни на товари, що випускаються, та послуги, що надаються;

– необхідна інформація про товари та послуги;

– орієнтація державних товарів і послуг на споживача;

– довгострокова перспектива у відносинах;

– дотримання вимог охорони навколишнього природного середовища;

б) у взаємовідношеннях із найманими працівниками:

– дотримання умов трудового законодавства та основ охорони праці;

– виконання зобов'язань з оплати праці та матеріального стимулювання;

– критерії розвитку персоналу;

в) у взаємовідношеннях із постачальниками:

– чітко визначені принципи та механізми державних закупівель товарів і послуг;

– своєчасна оплата рахунків;

– відмова від угод із зацікавленістю;

– забезпечення добросовісної конкуренції в інтересах суспільства;

г) у взаємовідношеннях із державними органами влади та органами місцевого самоврядування:

– дотримання усіх обов'язкових фінансово-правових норм щодо організації фінансових відносин;

– регламентація діяльності;

– наявність необхідних ліцензій та дозволів;

– відсутність зацікавленості;

– дотримання основ антимонопольного законодавства;

– урахування інтересів територіальної громади;

г) у взаємовідношеннях із засновниками та акціонерами:

– чітка підпорядкованість компетентному органу держави, до сфери управління якого воно входить;

– інформованість щодо структури управління підприємством;

– виконання умов стосовно прав акціонерів;

- формування ради директорів;
- розкриття публічної інформації про діяльність підприємства.

7.2. Класифікація державних підприємств за основними ознаками

Основні класифікаційні ознаки державних підприємств визначають особливості організації та форми управління їх фінансами (табл. 7.1).

Таблиця 7.1 – Види та класифікація державних підприємств

Ознака	Вид
1	2
Спосіб утворення та формування статутного капіталу	Унітарні
	Корпоративні
Цілі та характер діяльності	Комерційні
	Некомерційні
Юридична самостійність	Державне підприємство, що має статус юридичної особи
	Державне підприємство без статусу юридичної особи
Ступінь автономії	Державне підприємство приватного (комерційного) права
	Державне підприємство публічного права
Організаційно-правова форма	Державне підприємство
	Акціонерне товариство
	Товариство з обмеженою відповідальністю
	Державне господарське об'єднання
Правовий режим стосовно державного майна	Державне підприємство на праві господарського відання
	Державне підприємство на праві оперативного управління

Продовження табл. 7.1

1	2
Положення на ринку	Стратегічно важливе підприємство
	Стратегічно важливе підприємство-монополіст
	Підприємство-монополіст
	Природний монополіст
Метод фінансування	Функціонує на основі бюджетного (кошторисного) фінансування
	Функціонує на основі комерційного розрахунку
	Функціонує на основі неприбуткової діяльності
Частка державного капіталу в статутному капіталі	Частка державного капіталу 100 %
	Частка державного капіталу від 75 до 100 %
	Частка державного капіталу від 50 до 75 %
	Частка державного капіталу від 25 до 50 %
	Частка державного капіталу менша ніж 25 %
Кількість працюючих та річний дохід від будь-якої діяльності	Малі підприємства
	Середні підприємства
	Великі підприємства
Інституційні сектори економіки	Державні нефінансові корпорації
	Фінансові корпорації
	Сектор загального державного управління
	Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства

За способом утворення та формування статутного капіталу виділяють унітарні та корпоративні підприємства. Унітарне державне підприємство створює один засновник, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, якого призначає (обирає) засновник (наглядова рада такого підприємства у разі її утворення), керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та

ліквідації підприємства. Державні унітарні підприємства представлені державними комерційними та казенними підприємствами і державними акціонерними компаніями, в яких державі належить 100 % акцій.

Корпоративне державне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на підставі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на підставі корпоративних прав, зокрема через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. До корпоративних відносять державні акціонерні компанії з часткою меншою ніж 100 % та державні господарські об'єднання.

За цілями функціонування та характером діяльності державні підприємства поділяють на: комерційні, основною метою діяльності яких є досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку; некомерційні, які на відміну від комерційної господарської діяльності, створюються з метою досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Така діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки в галузях або видах діяльності, в яких забороняється підприємництво. Вона здійснюється на підставі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, а також самостійно суб'єктами господарювання, яким за законодавством не можна вести господарську діяльність у формі підприємництва.

За ступенем юридичної самостійності підприємства можна поділити на дві групи: державні підприємства, що мають статус юридичної особи, та державні підприємства без статусу юридичної особи. Якщо державні підприємства

не мають статусу юридичної особи, то вони є підрозділами державних органів чи установ і перебувають на балансі та під контролем державних служб чи відомств. До таких підприємства можна віднести монетні двори, державні та комунальні школи, дитячі садки, в'язниці.

Державні підприємства поділяють на підприємства приватного (комерційного) та публічного права відповідно до ступеня автономії. Державні підприємства приватного права створюються на підставі установчих документів і подані різними організаційно-правовими формами господарювання. До державних підприємств приватного права, як правило, відносять акціонерні товариства, в яких державі належать всі акції або їх частина. Якщо держава володіє лише частиною акцій, то це підприємства, що представляють симбіоз державної і приватної власності та мають назву державно-приватні підприємства. Державні підприємства публічного права представлені юридично- та господарсько автономними підприємствами, створені спеціальними розпорядчими актами органами державної влади або органами місцевого самоврядування, їх капітал поділений на акції і повністю належить державі. Самостійними державними підприємствами, що діють у рамках публічного права, є пошта, залізниці, державні холдинги, державні корпорації.

За організаційно-правовими формами заснування державні підприємства можна поділити на: безпосередньо підприємства, створені як державні підприємства; підприємства, створені у формі акціонерного товариства; підприємства інших організаційно-правових форм.

За правом володіння, користування і розпорядження державним майном розрізняють такі види: державні підприємства на праві господарського відання й державні підприємства на праві оперативного управління. Здійснюючи право повного господарського відання,

державне підприємство володіє, користується та розпоряджається зазначеним майном на свій розсуд, вчиняючи щодо нього будь-які дії, які не суперечать чинному законодавству та статуту підприємства. Правом оперативного управління визнається речове право державного підприємства, яке володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності.

За монопольним положенням на ринку всі державні підприємства поділяють на:

– державні підприємства – природні монополісти. Природною монополією вважається такий стан товарного ринку, за якого задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю продукції в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами господарювання, не можуть бути замінені у споживанні іншими, у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на такі товари, ніж попит на інші товари (послуги);

– стратегічно важливі підприємства-монополісти – державні підприємства, частка яких на відповідному ринку становить понад 35 %;

– державні підприємства, частка яких на відповідному ринку не перевищує 35 %, відносяться до групи стратегічно важливих підприємств.

За методами фінансування державні підприємства поділяють на підприємства, що функціонують на основі бюджетного (кошторисного) фінансування; фінансово незалежні підприємства, тобто методом організації фінансових відносин є комерційний розрахунок; способом

побудови їхньої діяльності є неприбуткова діяльність.

За часткою державного капіталу в статутному фонді всю сукупність державних підприємств поділяють на п'ять видів за критерієм реальних повноважень з управління ними державними органами:

- державні підприємства із 100-відсотковим державним капіталом, що відповідно до законодавства України не підлягають приватизації, такі державні підприємства називаються казенними;

- державні підприємства з часткою державного капіталу від 75 до 100 %;

- державні підприємства з часткою державного капіталу від 50 до 75 %;

- державні підприємства з часткою державного капіталу від 25 до 50 %;

- державні підприємства з часткою державного капіталу менше ніж 25 %.

Залежно від кількості працюючих та річного доходу від будь-якої діяльності державні підприємства можна поділити на такі види:

- малі підприємства, в яких середня кількість працівників за звітний (календарний) рік не перевищує 50 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- середні підприємства із середньою кількістю працівників за звітний (календарний) рік від 51 до 250 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- великі підприємства – підприємства, в яких середня кількість працівників за звітний (календарний) рік перевищує 250 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро,

визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

За видами економічної діяльності всі державні підприємства поділяють згідно із класифікатором, затвердженим Державною службою статистики України, на підприємства, що здійснюють виробництво товарів (промисловість, будівництво, сільське, лісове та рибне господарство), та підприємства, які надають послуги (нефінансові послуги, фінансові послуги).

За інституціональною складовою економіки державні підприємства поділяють на: державні нефінансові корпорації; фінансові корпорації; сектор загального державного управління; некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства. Так, до державних нефінансових корпорацій відносять корпорації та квазікорпорації, які є резидентами й контролюються органами державного управління; при цьому контроль за корпорацією визначається шляхом розроблення генеральної політики корпорації та призначення директорів (якщо існує така необхідність).

Фінансові корпорації (установи) включають усі корпорації-резиденти, які переважно зайняті наданням фінансових послуг іншим інституційним одиницям, зокрема послуги страхування і пенсійних фондів. Сектор фінансових корпорацій поділений на дев'ять підсекторів відповідно до їх діяльності на ринку і ліквідності зобов'язань: Національний банк України; корпорації, що приймають депозити; фонди грошового ринку; інвестиційні фонди негрошового ринку; інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та пенсійних фондів; допоміжні фінансові корпорації; кептивні фінансові корпорації; страхові корпорації; пенсійні фонди.

Сектор загального державного управління об'єднує юридичних осіб, для яких основною діяльністю є

виконання функцій законодавчої, виконавчої або судової влади стосовно інших інституційних одиниць у межах певної території. Вони мають повноваження збирати податки та інші обов'язкові платежі, а також витратити їх відповідно до урядової політики. Це центральні органи державного управління, регіональні та місцеві органи державного управління, фонди соціального страхування.

Класифікація державних підприємств за різними ознаками дозволить більш об'єктивно визначити внесок державного сектору у формування фінансових ресурсів держави, дослідити його соціальну значущість та внесок державних структур у збереження виробничого потенціалу країни.

7.3. Особливості організації фінансів державних підприємств

Фінанси державних підприємств характеризують систему економічних відносин при формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів на підприємствах із державним капіталом для забезпечення ефективного розвитку їх на всіх стадіях життєвого циклу.

Особливості організації фінансів державних підприємств пов'язані з тим, що суб'єкти державного сектору: по-перше, здійснюють як виробництво, так і обмін матеріальними та нематеріальними активами, що супроводжується відповідними грошовими розрахунками; по-друге, передбачають побудову певних взаємовідносин з іншими суб'єктами економіки, що є характерним для економічних відносин.

Основним призначенням фінансів державних підприємств є створення та використання децентралізованих (корпоративних) фондів фінансових ресурсів, необхідних для здійснення безперервного процесу виробництва й відтворення, забезпечення їх

ефективного розвитку, задоволення соціально-економічних потреб суспільства та дотримання належного рівня національної безпеки.

Об'єктом фінансових відносин державних підприємств, як і підприємств інших форм власності, є процеси розподілу вартості доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Інструментом їх фінансових відносин є фінансові ресурси.

Джерела формування фінансових ресурсів державних підприємств відповідно до організаційно-правової форми наведено в табл. 7.2.

Таблиця 7.2 – Джерела формування фінансових ресурсів підприємств державної форми власності

Організаційно- правова форма	Джерело формування фінансових ресурсів		
	власні	залучені	позикові
Державні унітарні (комерційні) підприємства	Статутний капітал (державні кошти та майно). Бюджетні асигнування. Амортизаційні відрахування. Чистий прибуток	Бюджетні субсидії. Державні дотації. Бюджетні інвестиції	Емісія корпоративних облігацій. Кредити під гарантію уряду
Державні корпоративні товариства	Статутний капітал (державні кошти та майно). Бюджетні асигнування. Чистий прибуток. Амортизаційні відрахування	Бюджетні субсидії. Державні дотації. Бюджетні інвестиції. Емісія корпоративних прав	Емісія облігацій. Кредити

Специфічною ознакою формування власних фінансових ресурсів державних підприємств є те, що в основному вони належать державі і надходять унаслідок перерозподілу державних коштів. Звичайно, суб'єкти господарювання, основною метою функціонування яких є отримання прибутку, поповнюють власні фінансові ресурси завдяки результатам своєї діяльності: доходами і прибутком. Також можуть залучати фінансові ресурси у вигляді державних дотацій, державних субсидій, державних інвестицій, а державні корпоративні товариства мають можливість також поповнити фінансові ресурси за рахунок емісії корпоративних прав. У свою чергу, державні комерційні підприємства та державні корпоративні товариства у разі дефіциту фінансових ресурсів можуть їх запозичувати. Позикові фінансові ресурси формуються за рахунок кредитів, а саме: банківського, державного, комерційного, лізингового; коштів від емісії облігацій та векселів, кредиторської заборгованості тощо.

Суб'єктами фінансових відносин є: державні органи влади й управління, органи місцевого самоврядування, державні підприємства, інші суб'єкти господарювання, домогосподарства.

Необхідно відзначити, що система фінансових відносин державних підприємств передбачає ті самі фінансові відносини, що й фінанси будь-якого суб'єкта господарювання, оскільки характер і напрямки господарської та фінансової діяльності не залежать від форми власності.

Фінансові відносини державного підприємства поділяють на внутрішні та зовнішні. Система фінансових відносин державних підприємств наведена в табл. 7.3.

Таблиця 7.3 – Система внутрішніх і зовнішніх фінансових відносин державного підприємства

Сфера	Суб'єкт	Вид фінансових відносин
Внутрішні фінансові відносини	Підприємство та держава як засновник. Підприємство та інші засновники	Формування та використання статутного фонду (капіталу). Отримання частини прибутку на вкладений капітал
	Підприємство та його структурні підрозділи	Розподіл фінансових ресурсів на фінансування та формування необоротних й оборотних активів
	Підприємство	Розподіл та використання чистого прибутку
	Підприємство та його працівники	Формування фонду оплати праці. Матеріальне заохочення та стимулювання працівників. Виплата матеріальної допомоги. Виплата відсотків за облігаціями та дивідендів за акціями. Фінансування соціально-культурних заходів
Зовнішні фінансові відносини	Підприємство та держава	Бюджетне фінансування. Платежі до бюджету. Відрахування до фондів державного, регіонального та галузевого значення. Приватизація державного майна
	Підприємство та банки	Розрахунково-касове обслуговування. Отримання та погашення кредитів. Відкриття депозитних рахунків
	Підприємство та інші суб'єкти господарювання	Виконання господарських договорів та зобов'язань
	Підприємство й фінансова інфраструктура	Інвестування в фінансові інструменти на ринку цінних паперів України. Участь працівників підприємства у недержавних пенсійних фондах. Взаємодія під час приватизації
	Підприємство та страховики	Виплата страхових платежів. Отримання страхових відшкодувань

Оскільки фінанси державного підприємства тісно пов'язані з фінансовою системою держави та становлять її невід'ємну частину, тому вони мають більш складну систему зв'язків із фінансами держави, ніж підприємства інших форм власності (рис. 7.2).

Рисунок 7.2 – Схема фінансових взаємозв'язків між державними фінансами та державними підприємствами

Фінанси державних підприємств виконують такі функції (табл. 7.4).

Таблиця 7.4 – Функції фінансів державних підприємств

Функція	Характеристика
Розподільна	Формування централізованих фондів грошових коштів, перерозподіл фінансових ресурсів між матеріальною та нематеріальною сферами
Забезпечувальна	Формування фондів фінансових ресурсів, підтримка стратегічних та пріоритетних галузей економіки, забезпечення соціальних гарантій населення
Контрольна	Контроль за формуванням і використанням фінансових ресурсів
Фіскальна	Спрямована на поповнення дохідної частини державного та місцевих бюджетів
Регулювальна	Спирається на фіскальне спрямування частини фінансових ресурсів у країні відповідно до встановлених пріоритетів

Діяльність державних підприємств регламентується Господарським кодексом України та іншими законодавчо-нормативними актами, що визначають правові основи функціонування кожного окремого державного підприємства.

Згідно з Господарським кодексом в Україні виділяють державні унітарні підприємства та комунальні унітарні підприємства. Необхідно зазначити, що унітарні підприємства найбільш яскраво відображають особливості функціонування державних та комунальних підприємств та управління ними.

Найменування державного та комунального унітарного підприємства повинно містити слово «державне підприємство», «комунальне підприємство» та вказівку на

орган державної влади (орган місцевого самоврядування), до сфери управління якого входить дане підприємство.

Державне унітарне підприємство – це таке підприємство унітарного типу, яке діє на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, створюється в розпорядчому порядку компетентним органом державної влади і входить до сфери його управління.

Створення комунальних унітарних підприємств обумовлено необхідністю забезпечення життєдіяльності територіальної громади (громадський транспорт, благоустрій населених пунктів, водопостачання, каналізації, зв'язок та ін.).

Комунальне унітарне підприємство – це таке унітарне підприємство, яке утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління.

Основні характеристики діяльності державних унітарних та комунальних унітарних підприємств наведено в табл. 7.5.

Таблиця 7.5 – Характеристика підприємств унітарного типу

Ознака	Державне унітарне підприємство	Комунальне унітарне підприємство
1	2	3
Форма власності	Державна	Комунальна
Засновник	Орган державної влади (міністерства, служби, інші підпорядковані Кабінету Міністрів України центральні органи влади)	Орган місцевого самоврядування (в особі власника – відповідної територіальної громади)

Продовження табл. 7.5

1	2	3
Правовий режим діяльності	Статут, який фіксується при реєстрації	
Майно	Перебуває у державній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (державне комерційне підприємство) чи праві оперативного управління (казенне підприємство)	Перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або на праві оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство)
Статутний капітал	Утворюється органом, до сфери управління якого воно входить, до реєстрації його як суб'єкта господарювання	
Мінімальний розмір статутного фонду	Визначається уповноваженим органом	Установлюється відповідною місцевою радою
Відповідальність	Не несе відповідальності за зобов'язаннями власника та органу влади, до сфери управління якого воно входить. Збитки, завдані унітарному підприємству внаслідок виконання рішень органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підлягають відшкодуванню зазначеними органами добровільно або за рішенням суду	
Органи управління	Керівник підприємства, який призначається (обирається) органом, до сфери управління якого належить підприємство, або наглядова рада цього підприємства (у разі її утворення) та є підзвітним органу, який його призначив (обрав)	

Державні унітарні підприємства діють як державні комерційні підприємства та казенні підприємства.

Державне комерційне підприємство є суб'єктом підприємницької діяльності, діє на основі статуту на принципах підприємництва і несе відповідальність за наслідки своєї діяльності усім належним йому на праві господарського відання майном.

Статутний капітал державного комерційного підприємства утворюється уповноваженим органом, до сфери управління якого воно належить. Розмір статутного капіталу державного комерційного підприємства встановлюється зазначеним уповноваженим органом.

Майно державного комерційного підприємства закріплюється за ним на праві господарського відання.

Держава та орган, до сфери управління якого входить державне комерційне підприємство, не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, крім випадків, передбачених чинним законодавством.

Державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворене на державне акціонерне товариство, 100 відсотків акцій якого належать державі, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Організація фінансово-господарської діяльності державних комерційних підприємств має низку особливостей:

- 1) обов'язковість приймати та виконувати доведені до нього в установленому законодавством порядку державні замовлення, враховувати їх при формуванні виробничої програми, визначенні перспектив свого економічного і соціального розвитку та виборі контрагентів, а також складати і виконувати річний та з поквартальною розбивкою фінансовий план на кожен наступний рік;

- 2) основним плановим документом державного комерційного підприємства є фінансовий план, відповідно до якого підприємство отримує доходи і здійснює видатки,

визначає обсяг та спрямування коштів для виконання своїх функцій упродовж року відповідно до установчих документів;

3) неможливість безоплатно передавати належне їм майно іншим юридичним особам чи громадянам, крім випадків, передбачених законом;

4) кошти, одержані від продажу майнових об'єктів, що належать до основних фондів державного комерційного підприємства, використовуються відповідно до затвердженого фінансового плану, якщо інше не передбачено законом. Кошти, одержані від продажу нерухомого майна, за вирахуванням балансової (залишкової) вартості такого майна, якщо інше не встановлено законом, зараховуються до загального фонду Державного бюджету України;

5) списання з балансу не повністю амортизованих основних фондів, а також прискорена амортизація основних фондів державного комерційного підприємства можуть проводитися лише за згодою органу, до сфери управління якого входить дане підприємство;

б) утворення за рахунок прибутку (доходу) спеціальних (цільових) фондів, призначених для покриття витрат, пов'язаних з їх діяльністю: амортизаційний фонд; фонд розвитку виробництва; фонд споживання (оплати праці); резервний фонд; інші фонди, передбачені статутом підприємства. Порядок використання цих фондів визначається відповідно до затвердженого фінансового плану;

7) розподіл прибутку (доходу) здійснюється відповідно до затвердженого фінансового плану. У фінансовому плані затверджуються суми коштів, спрямовані державі як власнику і зараховуються до Державного бюджету України;

8) обов'язкове проведення ревізії фінансово-господарської діяльності у разі зміни керівника державного комерційного підприємства.

Органи, до сфери управління яких відносять державні комерційні підприємства, до 15 липня року, що передує плановому, надають Кабінету Міністрів України інформацію про обсяги перерахування прибутку державних комерційних підприємств для їх врахування при формуванні державного бюджету.

Казенне підприємство як різновид державного унітарного підприємства призначене для задоволення певних державних або соціальних потреб, не має на меті отримання прибутку. Таке підприємство покликане виконувати особливі економічні та соціальні функції в системі господарювання, а саме функції товаровиробника, який задовольняє суспільні потреби у продукції, товарах, роботах, послугах.

Казенні підприємства створюються у галузях економіки, в яких:

- законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам;

- основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава;

- за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів;

- переважним (понад п'ятдесят відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним;

- приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законодавством.

Казенні підприємства є підприємствами, у яких 100 % статутний капітал перебуває у державній власності.

На відміну від державного комерційного підприємства, яке створюється органом державної влади, казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється. Реорганізація і ліквідація казенного підприємства проводяться відповідно до вимог чинного законодавства за рішенням органу, до компетенції якого належить створення цього підприємства.

Обмежений характер діяльності підприємств проявляється і в їх правах власності. Майно казенного підприємства закріплюється за ним на праві оперативного управління обсягом, зазначеним у статуті підприємства.

Казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном, що належить до основних фондів, без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить. Також орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, затверджує статут підприємства, призначає його керівника, дає дозвіл на здійснення казенним підприємством господарської діяльності, визначає види продукції (робіт, послуг), на виробництво та реалізацію якої поширюється зазначений дозвіл. Казенні підприємства здійснюють господарську діяльність відповідно до виробничих завдань органу виконавчої влади. Такі підприємства реалізують вироблену продукцію за цінами

(тарифами), що визначаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, але все ж таки така реалізація організовується самостійно, як і виробництво цієї продукції (робіт, послуг).

Джерелами формування майна казенного підприємства є: державне майно, передане підприємству відповідно до рішення про його створення; кошти та інше майно, одержані від реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства; цільові кошти, виділені з Державного бюджету України; кредити банків; частина доходів підприємства, одержаних ним за результатами господарської діяльності, передбачена статутом; інші джерела, не заборонені законом.

Казенне підприємство одержує кредити для виконання статутних завдань під гарантію органу, до сфери управління якого входить підприємство. Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Казенне підприємство є юридичною особою, має відповідні рахунки в установах державного банку, печатку із своїм найменуванням.

Порядок розподілу та використання прибутку (доходу) казенного підприємства визначається фінансовим планом, що затверджується у чинному законодавством порядку для державних комерційних підприємств.

Отже, казенне підприємство зобов'язане: забезпечувати виробництво та постачання продукції відповідно до державного контракту і укладених договорів; забезпечувати своєчасну сплату податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджету та до

державних цільових фондів; забезпечувати цільове використання закріпленого за ним майна та виділених державних коштів; здійснювати будівництво, реконструкцію, модернізацію, капітальний ремонт основних фондів, а також забезпечувати своєчасне освоєння нових виробничих потужностей; забезпечувати раціональне й економне використання фонду споживання і проводити своєчасні розрахунки з працівниками підприємства; виконувати норми та вимоги щодо охорони довкілля, раціонального використання й відтворення природних ресурсів і забезпечення національної безпеки.

До особливостей фінансового механізму функціонування державних підприємств, що сприяють підвищенню ефективності їх діяльності, необхідно віднести:

- можливість прямої інвестиційної підтримки окремих державних підприємств, що відіграють найбільш вагомую роль у суспільному розвитку за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів;

- можливість одержання державних гарантій у процесі залучення іноземних інвестицій у розвиток державних підприємств провідних галузей та секторів економіки;

- можливість одержання пільгових кредитів за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів;

- можливість одержання додаткових податкових пільг за найбільш пріоритетними напрямками діяльності державних підприємств, пов'язаних із задоволенням суспільних потреб;

- можливість розраховувати на більш активну санаційну підтримку з боку держави при загрозі банкрутства і фінансовому оздоровленні підприємств порівняно з підприємствами інших форм власності.

До особливостей управління фінансами державних підприємств, що значно ускладнюють цей процес, можна віднести:

- значно нижчий рівень прибутковості порівняно з підприємствами альтернативних форм власності у зв'язку із спрямованістю діяльності державних підприємств на задоволення суспільних потреб за інших аналогічних умов;

- обмеженість можливості формування власних фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел та залучення державними підприємствами додаткового власного капіталу із зовнішніх джерел у зв'язку з низьким рівнем прибутковості;

- високий рівень загрози банкрутства;

- труднощі при залученні до їх санаційної підтримки недержавних комерційних структур.

7.4. Особливості оренди державного та комунального майна

Загальне поняття оренди сформульовано в ст. 2 Закону України «Про оренду державного та комунального майна». Відповідно до цього Закону орендою є строкове платне користування майном, необхідним орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності, що ґрунтується на договорі.

Державну політику у сфері оренди здійснюють: Кабінет Міністрів України, а також Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва – щодо державного майна; органи, уповноважені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, – щодо майна, яке належить Автономній Республіці Крим; органи місцевого самоврядування – щодо майна, яке перебуває в комунальній власності.

Згідно із Законом України «Про оренду державного та комунального майна» об'єктами оренди є:

– цілісні майнові комплекси підприємств, їх структурних підрозділів. Цілісним майновим комплексом є господарський об'єкт із завершеним циклом виробництва продукції з наданою йому земельною ділянкою, на якій він розміщений, автономними інженерними комунікаціями, системою енергопостачання;

– нерухоме майно та інше окреме індивідуально визначене майно підприємств;

– майно, що не увійшло до статутних фондів господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації).

Не можуть бути об'єктами оренди:

– цілісні майнові комплекси державних підприємств, їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць), що здійснюють діяльність, яка пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, діяльність, пов'язану з охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, діяльність, пов'язану з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та розробленням, випробуванням, виробництвом та експлуатацією ракет-носіїв; діяльність, пов'язану із проведенням ломбардних операцій;

– цілісні майнові комплекси структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць) казенних підприємств;

– об'єкти державної власності, що мають загальнодержавне значення та не підлягають приватизації.

Суб'єктами оренди є орендодавці та орендарі.

Орендодавцями, тобто органами та організаціями, що передають майно в оренду, є:

– Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва – щодо цілісних майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів та нерухомого майна, яке є державною власністю;

– органи, уповноважені Верховною Радою Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування управляти майном – щодо цілісних майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів та нерухомого майна, яке відповідно належить Автономній Республіці Крим або перебуває у комунальній власності;

– підприємства – щодо окремого індивідуально визначеного майна, а з дозволу зазначених вище орендодавців – також щодо цілісних майнових комплексів, структурних підрозділів підприємств (філій, цехів, дільниць) та нерухомого майна.

Орендарями, тобто юридичними або фізичними особами, яким майном передається в оренду згідно із Законом «Про оренду державного та комунального майна», можуть бути господарські товариства, створені членами трудового колективу підприємства, його структурного підрозділу, інші юридичні особи та громадяни України, фізичні та юридичні особи іноземних держав, міжнародні організації та особи без громадянства. При цьому фізична особа, яка бажає укласти договір оренди державного майна, до його укладення зобов'язана зареєструватись як суб'єкт підприємницької діяльності.

Зміст та умови оренди відображаються у договорі оренди. До істотних умов договору оренди відносять:

– об'єкт оренди, тобто склад і вартість майна з урахуванням її індексації;

– термін, на який укладається договір оренди, що визначається за погодженням сторін;

– орендна плата з урахування її індексації;

– порядок використання амортизаційних відрахувань. Амортизаційні відрахування на орендоване майно залишаються у розпорядженні орендаря і

використовуються на відновлення орендованих основних фондів;

- відновлення орендованого майна та умови його повернення. У разі якщо орендар допустив погіршення стану орендованого майна або його загибель, він повинен відшкодувати орендодавцеві збитки, якщо не доведе, що погіршення або загибель майна сталися не з його вини;

- виконання зобов'язань та відповідальність сторін;

- порядок здійснення орендодавцем контролю за станом об'єкта оренди;

- страхування орендарем взятого ним в оренду майна. Витрати орендаря з обов'язкового страхування орендованого державного чи комунального майна, що належить компанії тимчасово на підставі договору оперативної оренди, відносять до валових витрат і відображаються в Декларації про прибуток підприємства, як витрати безпосередньо пов'язані з витратами за орендованими операціями;

- обов'язки сторін щодо забезпечення пожежної безпеки орендованого майна.

Терміни внесення орендної плати визначаються у договорі. Як правило, орендна плата встановлюється у грошовій формі. Залежно від специфіки виробничої діяльності орендаря орендна плата може встановлюватися у натуральній або грошово-натуральній формах. Із метою створення єдиного організаційно-економічного механізму справлення плати за оренду цілісного майнового комплексу державного підприємства, організації, їх структурних підрозділів та окремого індивідуально визначеного майна державного підприємства, організації, а також майна, що не увійшло до статутного фонду господарського товариства, створеного у процесі приватизації, розроблено методику розрахунку орендної плати за державне майно та пропорції її розподілу. Згідно з

цією Методикою орендна плата розраховується у такій послідовності:

– по-перше, визначається розмір річної орендної плати;

– по-друге, на підставі розміру річної орендної плати встановлюється розмір орендної плати за базовий місяць оренди, за який визначено індекс інфляції, що фіксується у договорі оренди;

– по-третє, з урахуванням розміру орендної плати за базовий місяць оренди розраховується розмір орендної плати за перший та наступні місяці оренди.

У разі якщо термін оренди менший чи більший за одну добу або за один місяць, то на підставі розміру місячної орендної плати розраховується добова, а в разі необхідності – на підставі розміру добової орендної плати розраховується погодинна орендна плата.

Залежно від об'єктів і термінів оренди розрізняють декілька підходів до розрахунку розміру орендних плат.

Так, розмір річної орендної плати за цілісні майнові комплекси державних підприємств визначають так:

$$O_{пл} = \frac{(B_{o.z} + B_{нм}) \cdot C_{ор.ц}}{100}, \quad (7.1)$$

де $O_{пл}$ – розмір річної орендної плати, грн;

$B_{o.z}$ – вартість основних засобів за незалежним оцінюванням на час оцінювання об'єкта оренди, грн;

$B_{нм}$ – вартість нематеріальних активів за незалежним оцінюванням на час оцінювання об'єкта оренди, грн;

$C_{ор.ц}$ – орендна ставка за використання цілісних майнових комплексів державних підприємств (табл. 7.6).

Таблиця 7.6 – Орендні ставки за використання цілісних майнових комплексів державних підприємств

Об'єкт	Орендна ставка, %
Цілісні майнові комплекси державних підприємств:	
– тютюнової промисловості, лікеро-горілчаної та виноробної промисловості, радгоспів-заводів (що виробляють виноробну продукцію)	25
– із виробництва електричного та електронного устаткування, деревини та виробів із деревини, меблів, з організації концертно-видовищної діяльності та виставкової діяльності, ресторанів, морського, залізничного та автомобільного транспорту, торгівлі, випуску лотерейних білетів та проведення лотерей, кольорової металургії, нафтогазодобувної промисловості	20
– електроенергетики, газової, хімічної і нафтохімічної промисловості, чорної металургії, зв'язку, швейної та текстильної промисловості, ресторанного господарства (крім ресторанів), із виробництва транспортних засобів, устаткування та їх ремонту, виробництва машин та устаткування, призначеного для механічного, термічного оброблення матеріалів або здійснення інших операцій, із виробництва гумових та пластмасових виробів, лісового господарства, рибного господарства, целюлозно-паперової промисловості, перероблення відходів, видобування неенергетичних матеріалів, із надання додаткових транспортних послуг та допоміжних операцій, паливної промисловості, побутового обслуговування	16
– сільського господарства, харчової промисловості (крім лікеро-горілчаної та виноробної промисловості), радгоспів-заводів, крім тих, що виробляють виноробну продукцію), металооброблення, освіти, науки та охорони здоров'я, легкої (крім швейної та текстильної) промисловості, з виробництва будівельних матеріалів	12
– інші об'єкти	10

Розмір річної орендної плати у разі оренди іншого, крім нерухомого, окремого індивідуально визначеного майна, встановлюється за згодою сторін, але не менше як

10 % від вартості орендованого майна за результатами незалежного оцінювання, а у разі, коли орендарем є суб'єкт малого підприємництва, – не менше ніж 7 % від вартості орендованого майна за результатами такого оцінювання.

У разі оренди нерухомого майна (крім оренди нерухомого майна фізичними та юридичними особами) розмір річної орендної плати визначається за формулою:

$$O_{нл} = \frac{B_n \cdot C_{op}}{100}, \quad (7.2)$$

де B_n – вартість орендованого майна, визначена шляхом проведення незалежного оцінювання, грн;

C_{op} – орендна ставка за використання нерухомого державного майна.

Необхідно зазначити, що незалежне оцінювання вартості об'єкта оренди повинне враховувати його місцезнаходження і забезпеченість інженерними мережами. Результати незалежного оцінювання є чинними впродовж 6 місяців від дати оцінювання, якщо інший термін не передбачено у звіті з незалежного оцінювання. Що стосується розміру орендної ставки, то він встановлюється залежно від використання орендарем нерухомого майна за цільовим призначенням, диференційований та знаходяться в межах від 100 до 1 %.

Розмір річної орендної плати за оренду нерухомого майна бюджетними організаціями, які утримуються за рахунок державного бюджету, державними та комунальними телерадіоорганізаціями, редакціями державних і комунальних періодичних видань та періодичних видань, заснованих об'єднаннями громадян,

державними науково-дослідними установами, навчальними закладами, трудовими і журналістськими колективами, підприємствами зв'язку, що їх розповсюджують, Товариством Червоного Хреста України та його місцевими організаціями, а також інвалідами з метою використання під гаражі для спеціальних засобів пересування становить 1 гривню.

Перед розрахунком орендної плати за перший місяць оренди чи після перегляду розміру орендної плати визначається розмір орендної плати за базовий місяць розрахунку за такою формулою:

$$\text{Опл. мiс} = \text{Опл}/12 \cdot \text{Iд. о} \cdot \text{Iмiс}, \quad (7.3)$$

де *Опл. мiс* – розмір орендної плати за перший місяць, грн.;

Опл – розмір річної орендної плати, грн;

Iд.о – індекс інфляції за період із дати проведення незалежного або стандартизованого оцінювання до базового місяця розрахунку орендної плати;

Iмiс – індекс інфляції за базовий місяць розрахунку орендної плати.

Розмір орендної плати за перший місяць оренди визначається шляхом коригування розміру орендної плати за базовий місяць на індекс інфляції за період з першого числа наступного за базовим місяця до останнього числа першого місяця оренди.

Розмір орендної плати за кожний наступний місяць визначається шляхом коригування розміру місячної орендної плати за попередній місяць на індекс інфляції за поточний місяць.

Терміни внесення орендної плати визначаються у договорі.

Сума орендної плати, яку сплачує орендатор, розподіляється залежно від орендодавця майна. Якщо орендодавцем є Фонд державного майна, його регіональне відділення чи представництво, орендна плата спрямовується:

- за цілісні майнові комплекси державних підприємств – до державного бюджету;

- за нерухоме майно державних підприємств, установ, організацій (крім підприємств, установ та організацій галузі кінематографії, що належать до сфери управління Мінкультури, – на період до 31 грудня 2016 р.) – 70 % орендної плати – до державного бюджету, 30 % – державному підприємству, організації, на балансі яких перебуває це майно;

- за майно, що не ввійшло до статутного фонду господарського товариства, створеного у процесі приватизації (корпоратизації), – до державного бюджету. Якщо господарське товариство, створене у процесі приватизації (корпоратизації), утримує об'єкти житлового фонду, що не ввійшли до його статутного фонду, – 70 % орендної плати – до державного бюджету, 30 % – господарському товариству.

У разі якщо орендодавцем майна є державне підприємство, організація, крім підприємств, установ та організацій, які перебувають у віданні Національної академії наук, а також підприємств, установ та організацій галузі кінематографії, що належать до сфери управління Мінкультури (на період до 31 грудня 2016 р.), та державного підприємства із забезпечення функціонування дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних міжурядових організацій в Україні Державного управління

справами, майно якого передається дипломатичним представництвам та консульським установам іноземних держав, представництвам міжнародних міжурядових організацій в Україні, орендна плата спрямовується:

– за окреме індивідуально визначене майно підприємства, організації (крім нерухомого) – підприємству, організації;

– за цілісний майновий комплекс структурного підрозділу підприємства, організації, нерухоме майно – 70 % орендної плати – підприємству, організації, 30 % – до державного бюджету.

Ця методика розрахунку орендної плати дозволяє створення в Україні єдиного організаційно-економічного механізму справляння плати за оренду за державне майно та пропорції її розподілу.

7.5. Складання фінансового плану державного підприємства

Фінансове забезпечення діяльності державних підприємств відбувається за рахунок власних та залучених, зокрема з Державного бюджету України, коштів, що потребує ефективного контролю за формуванням і використанням фінансових ресурсів, тому для державних підприємств функція планування є традиційною. З метою контролю за фактичним надходженням коштів та їх витрачанням у процесі господарської діяльності здійснюється планування діяльності державних підприємств.

Державні комерційні та казенні підприємства, а також господарські товариства, у статутному капіталі яких більше ніж 50 % акцій (часток, паїв) належать державі, зобов'язані на кожний наступний рік складати і виконувати річний фінансовий план.

Фінансовий план є орієнтиром у фінансовій роботі підприємств, що характеризує обсяг фінансових ресурсів, необхідних для господарської діяльності.

Необхідно зазначити, що план (від лат. *planum* – рівне місце, площина) – це попередньо визначений порядок, послідовність здійснення певної програми, виконання роботи, проведення заходів тощо.

Фінансовий план підприємства та звіт про його виконання складаються на методологічних засадах, визначених національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, міжнародними стандартами фінансової звітності та відповідними обліковими політиками, згідно з якими підприємство складає свою фінансову звітність.

Фінансовий план підприємства складається на кожен наступний рік із поквартальною розбивкою і відображає очікувані фінансові результати в запланованому році. Він також містить довідкову інформацію щодо фактичних показників минулого року та планових показників поточного року.

Основною метою складання фінансового плану є забезпечення збільшення показників рентабельності діяльності підприємства, активів та власного капіталу порівняно з плановими та прогностичними показниками на поточний рік. У разі зменшення зазначених показників, а також обсягу сплати поточних податків, зборів (обов'язкових платежів) до державного бюджету підприємство обов'язково подає обґрунтування причин такого зменшення з відповідними розрахунками.

Порядок складання, затвердження та контролю виконання фінансового плану суб'єкта господарювання державного сектору економіки затверджений Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

№ 1394 від 03.11.2015 р. (zareestrovаний у Мін'юсті за № 373/27818 від 05.11.2015 р.).

Згідно із наведеним Порядком фінансовий план підприємства складається на один рік і відображає очікувані фінансові результати в запланованому році, джерела формування коштів та напрями їх використання з метою забезпечення діяльності та розвитку підприємства, а також виконання його зобов'язань.

Фінансовий план підприємства складається за формою відповідно до Наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 205 від 02.03.2015 р. і подається в паперовому та електронному виглядах у форматі Microsoft Excel.

Необхідно зазначити, що фінансовий план складається із двох розділів: у першому розділі «Основні фінансові показники» вміщена інформація щодо очікуваних фінансових результатів у запланованому році, а також інформація згідно зі стратегічним планом розвитку підприємства і містить VIII підрозділів; другий розділ «Інформація до фінансового плану» вміщує: дані про підприємство, персонал та витрати на оплату праці; перелік підприємств, внесених до консолідованого (зведеного) фінансового плану; інформацію про бізнес підприємства; діючі фінансові зобов'язання підприємства; інформацію щодо отримання та повернення залучених коштів; витрати, пов'язані з використанням власних службових автомобілів; витрати на оренду службових автомобілів; джерела капітальних інвестицій; капітальне будівництво.

Складові розділу «Основні фінансові показники» фінансового плану державного підприємства та їх характеристика наведені в табл. 7.7.

Таблиця 7.7 – Характеристика складових підрозділів фінансового плану державного підприємства

Назва підрозділу	Характеристика	Примітка
1	2	3
Формування фінансових результатів	Відображає порядок формування фінансових результатів відповідно до форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» із конкретизацією кожної економічної операції; елементи операційних витрат	Чистий фінансовий результат розраховується як алгебраїчна сума фінансового результату до оподаткування, витрат (доходу) з податку на прибуток та прибутку (збитку) від припиненої діяльності після оподаткування
Розрахунки з бюджетом	Характеризує порядок розподілу чистого прибутку та розрахунки з бюджетом щодо сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджету	Здійснюються за нормативами та в порядку, визначеними законодавством України
Рух грошових коштів (за прямим методом)	Формується за прямим методом та розгорнуто відображає суми надходжень та видатків планового (звітного) періоду, що виникають у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності	Заповнюється згідно з даними бухгалтерського обліку підприємства та форми № 3 «Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)»
Капітальні інвестиції	Відображає обсяги інвестицій, які підприємство планує спрямувати на капітальне будівництво, придбання (виготовлення) основних засобів, придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів, придбання (створення) нематеріальних активів, модернізацію, модифікацію (добудову, дообладнання, реконструкцію) основних засобів та капітальний ремонт і джерела капітальних інвестицій	Зазначені обсяги інвестицій повинні відповідати інвестиційному плану підприємства на середньострокову перспективу (3–5 років) на відповідний період

Продовження табл. 7.7

1	2	3
Коефіцієнтний аналіз	Розраховуються показники за такими групами: рентабельність і прибутковість, фінансова стійкість і ліквідність, аналіз капітальних інвестицій, ковенанти (обмежувальні коефіцієнти)	Порівняння фактичних та планових показників з нормативами (оптимальними) показниками
Звіт про фінансовий стан	Відображає збільшені статті активу і пасиву балансу підприємства	Заповнюється згідно із даними бухгалтерського обліку підприємства та форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»
Кредитна політика	Характеризує обсяг отриманих та повернених залучених коштів за розрізом фінансових інструментів	Заповнюється згідно з даними кредитних угод (договорів)
Дані про персонал та витрати на оплату праці	Містить інформацію про підприємство (резюме) та відомості щодо: середньої кількості працівників (штатних працівників, зовнішніх сумісників та працівників, які працюють за цивільно-правовими договорами); фонду оплати праці; витрат на оплату праці; середньомісячних витрат на оплату праці одного працівника	Заповнюється з урахуванням «Інструкції зі статистики кількості працівників» та «Інструкції зі статистики заробітної плати»

Особливістю фінансової діяльності державних підприємств є відрахування частини чистого прибутку державними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями до державного бюджету та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше ніж 50 % акцій (часток, паїв) належать державі, для виплати дивідендів здійснюються за нормативами та в порядку, визначеними законодавством України.

Державне підприємство може спрямовувати кошти до спеціальних (цільових) фондів, утворених відповідно до

законодавства, та інших фондів, передбачених його статутними документами.

З метою оцінювання фінансового стану державних підприємств, спрямованого на поліпшення результативності функціонування та підвищення їх фінансової стійкості, необхідно звернути увагу на проведення коефіцієнтного аналізу (табл. 7.8).

Таблиця 7.8 – Показники фінансового стану державного підприємства та методика їх розрахунку

Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Оптимальне значення	Примітка
1	2	3	4
Коефіцієнти рентабельності та прибутковості			
Валова рентабельність	Валовий прибуток/ Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) x 100, %	Збільшення	Характеризує ефективність здійснення операційної діяльності
Рентабельність ЕВІТДА	ЕВІТДА/ Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) x 100, %	Збільшення	ЕВІТДА розраховується таким чином: фінансовий результат від операційної діяльності плюс амортизація мінус операційні доходи від курсових різниць плюс операційні витрати від курсових різниць плюс (мінус) значні нетипові операційні доходи/витрати
Рентабельність активів	Чистий фінансовий результат/ Вартість активів x 100, %	Збільшення	Характеризує ефективність використання активів підприємства

Продовження табл. 7.8

1	2	3	4
Рентабельність власного капіталу	Чистий фінансовий результат/ Власний капітал x 100, %	Збільшення	Характеризує ефективність використання власного капіталу
Рентабельність діяльності	Чистий фінансовий результат/ Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) x 100, %	Збільшення	Характеризує ефективність господарської діяльності підприємства
Коефіцієнти фінансової стійкості та ліквідності			
Коефіцієнт відношення боргу до ЕВІТДА	Довгострокові зобов'язання + Поточні зобов'язання/ ЕВІТДА	–	Показує, скільки припадає зовнішніх ресурсів на одиницю ЕВІТДА (власних фінансових ресурсів, одержаних від основної операційної діяльності)
Коефіцієнт фінансової стійкості	Власний капітал/ Довгострокові зобов'язання + Поточні зобов'язання	> 1	Характеризує співвідношення власних та позикових коштів і залежність підприємства від зовнішніх фінансових джерел
Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)	Оборотні активи/ Поточні зобов'язання	> 1	Показує достатність ресурсів підприємства, які можна буде використати для погашення його поточних зобов'язань. Нормативним значенням для цього показника є > 1–1,5

Важливе місце в системі оцінювання фінансового стану державного підприємства займає також аналіз капітальних інвестицій, що характеризує інвестиційну складову діяльності підприємства і показує динаміку показників руху та ефективності використання капітальних вкладень (табл. 7.9).

Таблиця 7.9 – Аналіз капітальних інвестицій державних підприємств

Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Оптимальне значення	Примітка
Коефіцієнт відношення капітальних інвестицій до амортизації	Капітальні інвестиції/ Амортизацію	–	Характеризує співвідношення капітальних інвестицій до суми амортизаційних відрахувань
Коефіцієнт відношення капітальних інвестицій до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Капітальні інвестиції/ Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	–	Показує, скільки припадає капітальних інвестицій з розрахунку на одиницю чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Повинен мати тенденцію до зростання
Коефіцієнт зношення основних засобів	Сума зношення/ Первісна вартість основних засобів	Зменшення	Характеризує інвестиційну політику підприємства

Необхідно звернути також увагу на те, що у фінансовому плані державного підприємства можуть бути подані ковенанти/обмежувальні коефіцієнти. Інші коефіцієнти/ковенанти, якщо такі передбачені умовами кредитних договорів, із зазначенням банку, валюти та суми зобов'язання на дату останньої звітності, строку погашення повинні бути проаналізовані та оцінені

відповідно до галузевої специфіки. У графі «Оптимальне значення» зазначається граничне значення коефіцієнта.

Проект фінансового плану державного підприємства подається органу, уповноваженому управляти державним майном або корпоративними правами держави, до 1 червня року, що передує плановому.

Проект фінансового плану підприємства, засновником якого є Кабінет Міністрів України, подається центральному органу виконавчої влади, відповідальному за забезпечення реалізації державної політики у відповідній сфері. У разі необхідності органи управління можуть самостійно встановлювати диференційовані строки подання проектів фінансових планів підприємств, але не пізніше 1 червня року, що передує плановому.

До проекту фінансового плану підприємства додається пояснювальна записка, що містить результати аналізу його фінансово-господарської діяльності за попередній рік, а також показники фінансово-господарської діяльності та розвитку підприємства у поточному році та на плановий рік.

Органи управління або відповідальні органи управління затверджують (погоджують) фінансовий план підприємства до 1 вересня року, що передує плановому, та в паперовому вигляді подають до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби завізовані та засвідчені печаткою лише зведені основні фінансові показники, а в електронному вигляді – фінансові плани щодо кожного підприємства у повному обсязі.

Фінансові плани підприємств, що є суб'єктами природних монополій, підприємств, плановий розрахунковий обсяг чистого прибутку яких перевищує 50 мільйонів гривень, та підприємств, органом управління

яких є Кабінет Міністрів України, підлягають затвердженню шляхом прийняття відповідних рішень Кабінету Міністрів України.

Органи, до сфери управління яких належать підприємства, що є суб'єктами природних монополій, підприємства, плановий розрахунковий обсяг чистого прибутку яких перевищує 50 мільйонів гривень, та відповідальні органи управління стосовно підприємств, уповноваженим органом управління яких є Кабінет Міністрів України, подають до 1 липня року, що передує плановому, на погодження до Мінекономрозвитку і Мінфіну в електронному та паперовому виглядах проект рішення Кабінету Міністрів України з пояснювальною запискою, до якого додається проект фінансового плану підприємства з пронумерованими, прошнурованими та скріпленими печаткою сторінками у двох примірниках із відміткою «Розглянуто» разом із пояснювальною запискою.

До проекту рішення Кабінету Міністрів України в паперовому та електронному виглядах додаються такі документи:

- фінансова звітність на останню звітну дату поточного року за формою, визначеною Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», зокрема баланс (звіт про фінансовий стан) (форма № 1), звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) (форма № 2), звіт про рух грошових коштів (форма № 3), звіт про власний капітал (форма № 4);

- податкова декларація з податку на прибуток підприємства за 12 календарних місяців минулого року;

- затверджені в установленому порядку стратегія розвитку та інвестиційний план підприємства на середньострокову перспективу (3–5 років);

– інформація про наявність у судах загальної юрисдикції судових справ майнового характеру, стороною в яких є підприємство, що містить відомості про учасників справи, позовні вимоги, стан розгляду справи, а також інформацію про наявність (відсутність) виконавчих проваджень із зазначенням сторін виконавчого провадження, стану виконання рішення суду або інших виконавчих документів, сума яких підлягає сплаті або яку стягнуто на користь підприємства, наслідки виконання яких матимуть вплив на фінансовий стан підприємства (за наявності).

Міністерство економічного розвитку і торгівлі та Міністерство фінансів строком, що становить не більше ніж 10 робочих днів із дати надходження проекту рішення Кабінету Міністрів України щодо затвердження фінансового плану підприємства, опрацьовують матеріали та ухвалюють рішення щодо його погодження.

Після погодження Міністерства економічного розвитку і торгівлі та Міністерства фінансів проекту рішення Кабінету Міністрів України та проекту фінансового плану підприємства, що є суб'єктом природних монополій, підприємства, плановий розрахунковий обсяг чистого прибутку якого перевищує 50 мільйонів гривень, та підприємства, уповноваженим органом управління якого є Кабінет Міністрів України, орган управління/відповідальний орган управління надсилає проект рішення Кабінету Міністрів України до Мін'юсту для підготовки ним висновку.

Орган управління (відповідальний орган управління) до 10 серпня року, що передує плановому, подає в установленому порядку проект рішення Уряду на затвердження Кабінету Міністрів України.

У тижневий строк після затвердження Кабінетом Міністрів України фінансового плану підприємства орган

управління (відповідальний орган управління) подає до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України і Міністерства фінансів України та Державної фіскальної служби завірену печаткою копію фінансового плану підприємства.

Виконання фінансового плану здійснюється державним підприємством безпосередньо у процесі господарської діяльності.

Зміни до затвердженого фінансового плану підприємства можуть уноситись один раз на рік, в якому затверджувався такий фінансовий план, та не більше двох разів упродовж планового року.

Звіт про виконання фінансового плану підприємства у паперовому та електронному виглядах за встановленою формою підприємство подає органам управління (відповідальним органам управління) щокварталу в строки, установлені для подання фінансової звітності, разом із пояснювальною запискою щодо результатів діяльності такого підприємства за квартал та із зазначенням за окремими чинниками значних відхилень фактичних показників від планових. Структура річного звіту про виконання фінансового плану державного підприємства у повному обсязі дублює фінансовий план підприємства.

Звіт про виконання фінансового плану підприємства за IV квартал подається разом із звітом про його виконання за рік. Показники виконання фінансових планів підприємств подаються в строки: за I, II та III квартали – до 31 травня, 31 серпня та 30 листопада року, що настає за звітним періодом, а за IV квартал та рік – до 31 березня року, що настає за звітним періодом.

Питання для самоконтролю

1. Державне підприємство: його сутність, специфічні ознаки та основна мета діяльності.

2. Функції державного підприємства.
3. Назвати основні класифікаційні ознаки державних підприємств.
4. Сутність фінансів державних підприємств та характеристика його складових.
5. Специфіка організації фінансів державних підприємств.
6. Особливості та порядок оренди державного та комунального майна.
7. Фінансовий план державного підприємства: його сутність та складові.

Тести

1. Державне підприємство – це:

- а) суб'єкти господарювання, що створюються державою для виконання всіх покладених на неї функцій;
- б) підприємство, що діє на основі державної власності;
- в) орган, установа чи організація, визначена Конституцією України, а також установа чи організація, створена в установленому порядку органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, яка повністю утримується за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевих бюджетів.

2. Яка функція державних підприємств передбачає ефективне використання матеріальних і нематеріальних ресурсів: трудових, земельних, природних ресурсів, засобів виробництва, наукових досягнень, творчості й таланту:

- а) управлінська;
- б) стратегічна;
- в) ресурсна.

3. За способом утворення та формування статутного капіталу державні підприємства поділяються на:

- а) комерційні, некомерційні;
- б) корпоративні, унітарні;
- в) державні нефінансові корпорації, фінансові корпорації, сектор загального державного управління.

4. Фінанси державних підприємств призначені для:

а) створення та використання децентралізованих фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення процесу виробництва та задоволення соціально-економічних потреб суспільства;

б) створення та використання централізованих фондів фінансових ресурсів для виконання функцій покладених на державу;

в) забезпечення стратегічного розвитку підприємства.

5. Казенні підприємства – це:

а) державні підприємства зі 100 % державним капіталом;

б) державні підприємства зі 100 % державним капіталом що не підлягають приватизації;

в) підприємства, що не підлягають приватизації.

6. Майно державного комерційного підприємства належить йому на праві:

а) розпорядження;

б) власності;

в) оперативного управління;

г) господарського відання.

7. У разі якщо орендодавцем майна є державне підприємство, організація, орендна плата спрямовується за цілісний майновий комплекс структурного підрозділу підприємства, організації, нерухоме майно:

а) 70 % орендної плати підприємству, організації, 30 % – до державного бюджету;

- б) 30 % орендної плати підприємству, організації, 70 % – до державного бюджету;
- в) 100 % до бюджету;
- г) 100 % підприємству.

9. Згідно із Законом України «Про оренду державного та комунального майна» оренда – це:

- а) засноване на договорі строкове платне користування майном;
- б) засноване на договорі строкове платне користування майном, необхідне орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності;
- в) засноване на договорі строкове платне користування майном, необхідне орендареві для здійснення підприємницької діяльності;
- г) строкове платне користування майном, необхідне орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності.

10. Основною метою складання фінансового плану є:

- а) наповнення дохідної частини державного бюджету;
- б) забезпечення збільшення показників рентабельності діяльності підприємства, активів та власного капіталу порівняно з плановими та прогнозними показниками на поточний рік 31 грудня року, що передує плановому;
- в) забезпечення зростання фінансових результатів діяльності, отримання валового та чистого прибутків;
- г) виконання державного замовлення.

Розділ 8

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ

8.1. Об'єднання підприємств та їх місце в організаційній структурі бізнесу

Із розвитком ринкових відносин в Україні розвиваються й форми підприємницької діяльності. Для того щоб успішно працювати в умовах ринкової конкуренції та реалізовувати значні фінансово-промислові проекти, підприємствам недостатньо функціонування в рамках окремих розрізнених суб'єктів господарювання, а тому вони прагнуть об'єднуватися у групи підприємств.

В умовах подальшої концентрації та інтеграції капіталу і зростання ринкової вартості компаній зберігається необхідність існування великих організаційних структур бізнесу – об'єднань у вигляді корпорацій, концернів, господарських асоціацій, консорціумів. Об'єктивними причинами їх створення та функціонування є:

- необхідність поєднання усіх стадій технологічного процесу, що дає можливість комплексно використовувати обладнання, сировину, матеріали;

- кооперування взаємозв'язаних спеціалізованих виробництв, що дає можливість комплексно виготовляти кінцевий продукт;

- забезпечення повноти циклу «наука – технічні розробки – інвестиції – виробництво – збут – споживання»;

- масовість випуску продукції, стабільний асортимент, що значно скорочує витрати на одиницю продукції, здешевлює її, робить доступною для населення.

Основні чинники, що призводять до об'єднання підприємств, наведені в табл. 8.1.

Таблиця 8.1 – Класифікація основних чинників, що впливають на об'єднання підприємств

Група чинників	Характеристика
Організаційні	Криза в галузі, зростання рівня конкуренції в галузі, зміна стратегії діяльності підприємства, зміна структури управління
Фінансово-економічні	Зміна структури власності; можливість недоодержання прибутку чи одержання збитку; завоювання й утримання ринків збуту; закріплення постачальників сировини, матеріалів та інших ресурсів; отримання економії від масштабу; диверсифікація ризиків; забезпечення фінансової незалежності та стійкості
Технологічні	Збереження існуючого виробничого потенціалу та максимальна завантаженість наявних потужностей; альтернативні схеми використання сировини, матеріалів, технологій та виробничих ресурсів у цілому; прискорення технічного розвитку виробництва; прагнення до оновлення, модернізації активів; запровадження науково-технічних розробок
Соціальні	Збереження та створення нових робочих місць, підвищення рівня професійної кваліфікації працівників, заміна лідера, зміна команди управління
Інформаційні	Зміна інформаційного ресурсу (носія); поява нового способу передавання, зберігання, перероблення інформації

Об'єднання підприємств створюються на основі таких принципів:

- добровільності об'єднання;
- спільності інтересів об'єднання;
- майнової рівноправності членів об'єднання;
- свободи вибору організаційно-правової форми та структури управління;
- диверсифікації діяльності;
- вибору ступеня самостійності учасників;
- відповідальності лише за зобов'язаннями, взятими кожним членом під час вступу до об'єднання.

В умовах ринкової економіки підприємства можуть створювати різні за галузевим, територіальним та іншими принципами й цілями добровільні об'єднання.

Види об'єднань підприємств, їх загальний статус, а також основні вимоги щодо здійснення ними господарської діяльності визначаються Господарським кодексом України, інші питання їх діяльності регулюються чинним законодавством України.

Під об'єднанням підприємств необхідно розуміти господарську організацію, утворену в складі двох або більше підприємств із метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Об'єднання підприємств утворюються підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які відповідно до Господарського кодексу України та інших законів мають право створювати об'єднання підприємств. До об'єднань підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити до об'єднань підприємств, утворених на території інших держав.

Об'єднання підприємств можуть створюватися на невизначений строк або як тимчасові об'єднання.

Об'єднання має свої організаційно-правові та економіко-фінансові ознаки, що відрізняють його від підприємства (рис. 8.1).

До основних властивостей об'єднання можна віднести такі: об'єднання створюється і реєструється як суб'єкт права; діє на основі договору і статуту; членами об'єднання можуть бути лише підприємства – юридичні особи, які залишаються самостійними суб'єктами господарського права. Реєстрація об'єднання як суб'єкта права здійснюється на загальних засадах у тому самому порядку, який встановлено для підприємства.

Необхідно зазначити, що підприємства консолідуються в групи – об'єднання на основі певних матеріальних (економічних) інтересів, тобто спільності інтересів. Це об'єднання виробничої, науково-технічної, комерційної діяльності членів об'єднання, централізація управлінських, координаційних функцій тощо. Матеріальні інтереси як основа об'єднання визначаються засновниками у договорі або статуті як мета, завдання та функції об'єднання. Єдність матеріальних інтересів членів об'єднання – це його економічна ознака.

Об'єднання як суб'єкт господарського права має майно, юридично відособлене від майна членів об'єднання. Майном об'єднання є:

- основні фонди та оборотні активи, передані членами об'єднання на його баланс згідно з договором чи статутом;

- майно, набуте об'єднанням у результаті господарської діяльності;

- майно створених об'єднанням підприємств.

Майно цього суб'єкта є колективною власністю, право на частку в якій належить членам об'єднання.

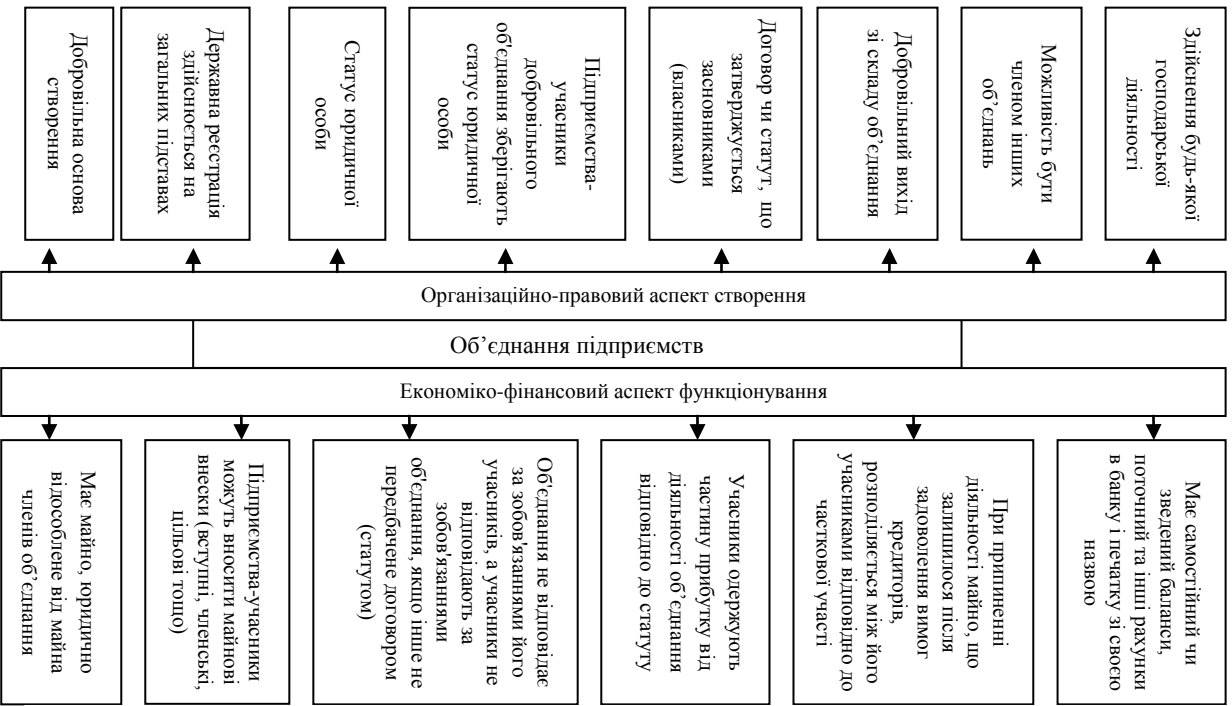

Рисунок 8.1 – Особливості створення та функціонування об'єднань підприємств в Україні

Однак відповідальність об'єднання та його членів як суб'єктів права розмежовується: об'єднання не відповідає за зобов'язаннями своїх членів, а останні не відповідають за зобов'язаннями об'єднання та один одного. Договором (статутом) можуть бути передбачені винятки з цього правила. Після припинення діяльності об'єднання майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, розподіляється між його колишніми членами. Порядок розподілу, як правило, відповідно до часткової участі визначається договором або статутом.

Крім того, об'єднання підприємств має самостійний (індивідуальний) і зведений (спільний для членів) баланси, поточний та інші рахунки в установах банків, печатку зі своєю назвою і є юридичною особою.

8.2. Види господарських об'єднань та їх характеристика

Ринкові відносини спонукають господарські структури, і насамперед великі промислові підприємства, банківські установи, бути мобільними та адаптованими до змін ринкової кон'юнктури. Об'єднання може вміщувати як централізацію окремих виробничих та управлінських функцій, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, так і повну інтеграцію виробничих процесів у рамках однієї юридичної особи. Такі інтеграційні зв'язки являють собою кооперацію чи спільну діяльність або ж повне злиття – інтеграцію.

Господарське законодавство визначає види об'єднань підприємств в Україні. Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання.

Господарське об'єднання – це об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств незалежно від їх виду, які на добровільних засадах

об'єднали свою господарську діяльність. Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, що затверджується їх засновниками.

Державне (комунальне) господарське об'єднання являє собою об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування. Державне (комунальне) господарське об'єднання діє на основі рішення про його утворення та статуту, що затверджується органом, який ухвалив рішення про утворення об'єднання.

Державні та комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо).

Господарські об'єднання класифікуються за певними ознаками (табл. 8.2).

Таблиця 8.2 – Класифікація господарських об'єднань за основними ознаками

Ознака	Вид господарського об'єднання
1	2
Організаційно-правова форма господарювання	– асоціація; – корпорація; – концерн; – консорціум; – союз та ін.
Форма власності	– державні; – комунальні; – приватні; – змішані

Продовження табл. 8.2

1	2
Спосіб утворення	– добровільні; – інституційні (за рішенням уряду); – шляхом консолідації пакетів акцій інших учасників
Цілі об'єднання	– виробничі; – збутові; – фінансові; – посередницькі; – наукова тощо
Мотиви об'єднання	– диверсифікація продукції; – зростання виробництва; – зростання експортних можливостей; – економія фінансових витрат; – здійснення НДДКР; – виконання державного замовлення
Рівень охоплення ринку	– локальні; – регіональні; – міжрегіональні; – національні; – міждержавні (транснаціональні)
Сфера об'єднання	– територіальні; – галузеві
Галузева ознака	– галузеві; – міжгалузеві
Структура капіталу	– національні; – змішані; – за участі іноземного капіталу
Мета і характер діяльності	– комерційні; – некомерційні
Ринкове положення	– монополісти; – олігополісти
Джерела фінансування	– власні ресурси; – фінансування за рахунок банківських кредитів; – державна підтримка; – за рахунок мобілізації на фінансовому ринку
Характер виникнення	– на договірній основі; – природні
Ступінь збереження юридичної та економічної самостійності	– із втратою самостійності; – зі збереженням самостійності; – із частковим збереженням самостійності

Продовження табл. 8.2

1	2
Ступінь легалізації	– офіційні; – нелегальні (тіньові)
Ступінь диверсифікації	– монопрофільні; – багатопрофільні
Характер об'єднання	– горизонтальні; – вертикальні; – конгломератні
Система звітності	– із консолідованою звітністю; – без консолідованої звітності

Господарські об'єднання утворюються як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені чинним законодавством (рис. 8.2).

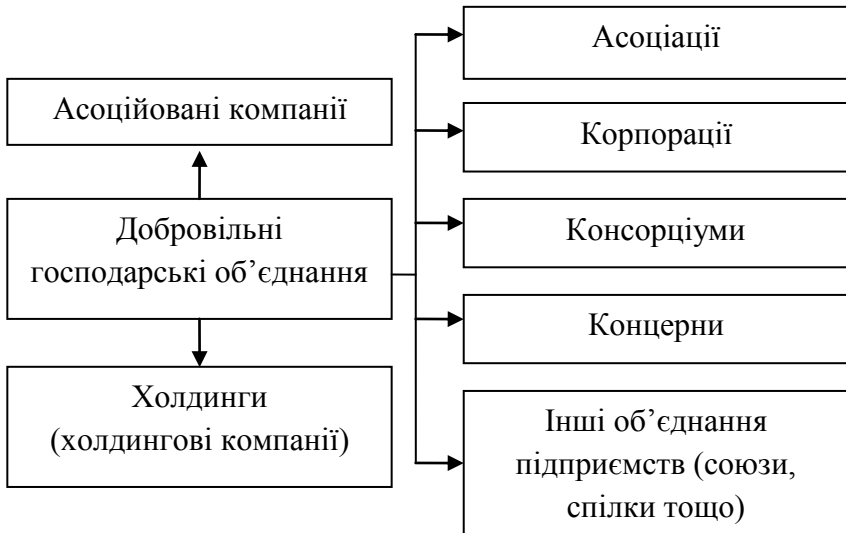

Рисунок 8.2 – Види господарських об'єднань в Україні

Асоціація (лат. *associo* – з'єдную, зв'язую) – договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих і управлінських функцій, розвитку спеціалізації та кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Під час створення господарської асоціації таке рішення обов'язково фіксується у статуті асоціації.

Асоціація не має права втручатися в господарську діяльність підприємств-учасників. Члени об'єднання зберігають свою господарську самостійність і права юридичної особи. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Наприклад, Національна асоціація цукровиків України «Укрцукор», заснована колективами підприємств цукрової, крохмале-патокової промисловості, бурякорадгоспами, насінневими, машинобудівними та ремонтними заводами, кар'єрами, акціонерними об'єднаннями, науковими, проектними та іншими обслуговуючими організаціями та підприємствами. Асоціація має на меті захист економічних, соціальних та інших інтересів її учасників, координацію та консолідацію дій своїх членів у сфері економічних, соціально-трудова відносин та співробітництв з іноземними та міжнародними організаціями. Асоціація налічує 67 членів.

Іншою формою господарського об'єднання є корпорація. Корпорацією (від лат. *corporatio* – спільнота, об'єднання, товариство) визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з

делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації. В Україні прикладом такого об'єднання є Публічне акціонерне товариство «Державна продовольчо-зернова корпорація України» – національний оператор зернового ринку України, лідер у сфері зберігання, перероблення, перевалювання та експорту зернових. До складу ПАТ «ДПЗКУ» входить 55 філій у 20 регіонах України.

Консорціум (від лат. consortium – співучасть, співтовариство) – тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, у порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність. Наприклад, консорціум «Науково-виробниче об'єднання «Укргідроенергобуд» створений групою спеціалізованих підприємств для консолідації інженерного й технічного потенціалу проектних, монтажних, будівельних і налагоджувальних організацій із метою реалізації проектів будівництва та реконструкції гідроелектростанцій та інших гідротехнічних споруд «під ключ».

Консорціуми можуть бути закритими й відкритими. У закритому консорціумі компанія-замовник укладає контракт із кожним учасником окремо. При утворенні відкритого консорціуму всі його учасники підпорядковуються в частині, що стосується цілей консорціуму, спільному лідерові й несуть солідарну відповідальність щодо зобов'язань консорціуму в межах

своїх часток участі.

Концерном (від англ. concern – об'єднання) визнається статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, зокрема правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну. Прикладом цього виду господарського об'єднання в Україні є державний концерн «Укроборонпром», що об'єднує більше ніж 100 підприємств-учасників з 5 основних галузей оборонної промисловості, зокрема щодо розроблення та виготовлення озброєння й техніки, наукової діяльності та експортно-імпортних операцій.

З погляду системи участі в капіталі можна виділити два види концернів: концерн підпорядкування і концерн координації.

Узагальнена характеристика господарських об'єднань підприємств в Україні наведена в табл. 8.3.

Господарському об'єднанню властиві такі функції:

– виконання завдань, визначених договором, статутом, актом про створення об'єднання (промислова діяльність, будівництво, транспортна сфера та ін.);

– вирішення спільних для групи підприємств питань, зокрема питань соціально-економічного розвитку;

– проведення спільної для окремого сектору економіки науково-технічної політики (поліпшення якості продукції, підвищення технічного рівня виробництва, ефективне використання потужностей, зовнішньоекономічна діяльність та ін.);

Таблиця 8.3 – Загальна характеристика господарських об'єднань підприємств в Україні

Ознака	Вид об'єднань			
	асоціація	корпорація	консорціум	концерн
Умови створення і мета діяльності	Координація діяльності. На строк виконання проектів, замовлень, передбачає створення спільного виробництва	Централізоване регулювання	Тимчасове об'єднання учасників на період досягнення поставленої мети. Реалізація капіталомістких проектів	Здійснення виробничої діяльності. Реалізація проектів для одержання додаткового ефекту
Вид інтеграції	Горизонтальна	Горизонтальна, вертикальна	Горизонтальна, вертикальна	Вертикальна, горизонтальна
Юридичний статус учасників	Повна юридична самостійність	Повна юридична самостійність	Повна юридична самостійність	Можлива втрата чи збереження юридичної самостійності
Господарський статус учасників	Повна господарська самостійність	Повна господарська самостійність	Повна господарська самостійність	Часткове обмеження господарської самостійності
Фінансова самостійність	Повна фінансова самостійність, часткові зобов'язання в межах договору	Повна фінансова самостійність	Повна фінансова самостійність, часткові зобов'язання в межах договору	Повна фінансова залежність
Правовий режим створення	Установчий договір	Установчий договір	Статут	Статут
Форма контролю	Відсутність підпорядкування одних учасників іншими	Підпорядкованість спільному органу	Відсутність підпорядкування одних учасників іншими	Підпорядкованість спільному органу
Часова ознака	Постійна	Постійна	Тимчасова	Постійна
Об'єднання функцій	Виробнича, управлінська	Економічна, виробнича	Виробнича, технологічна	Економічна, виробнича, технологічна
Консолідація фінансової звітності	Немає	Є	Немає	Немає

- виконання за необхідності планових функцій, якщо це передбачено статутом або установчим договором;
- захист прав та інтересів підприємств об'єднання тощо.

8.3. Фінансова складова діяльності об'єднань підприємств

Об'єднання суб'єктів господарювання різного типу призводить до особливостей організації економічної й фінансової співпраці та побудови нових форм фінансової взаємозалежності між ними.

Діяльність об'єднань підприємств призводить до більш раціонального використання матеріальних та фінансових ресурсів, якими володіють учасники групи, зокрема за рахунок ефекту синергії (операційного та фінансового), що, у свою чергу, відображається на механізмі управління фінансами об'єднання підприємств.

У процесі функціонування об'єднань підприємств реалізують такі цілі (рис. 8.3).

Основною метою управління фінансами об'єднань підприємств є забезпечення максимізації добробуту власників об'єднання в поточному та перспективному періодах. Ця мета конкретизується у забезпеченні максимізації ринкової вартості підприємства, що реалізує кінцеві фінансові інтереси його власників.

Досягнення основної мети управління фінансами об'єднань підприємств реалізується через забезпечення виконання таких основних завдань:

- формування достатнього обсягу фінансових ресурсів та можливості їх нарощення згідно із завданнями розвитку об'єднання підприємств;
- визначення ефективних та раціональних напрямків використання фінансових ресурсів об'єднання підприємств;
- оптимізація грошового потоку;

- максимізація прибутку об'єднання підприємств за передбачуваного рівня фінансового ризику;
- мінімізація фінансового ризику;
- забезпечення фінансової рівноваги об'єднання підприємств.

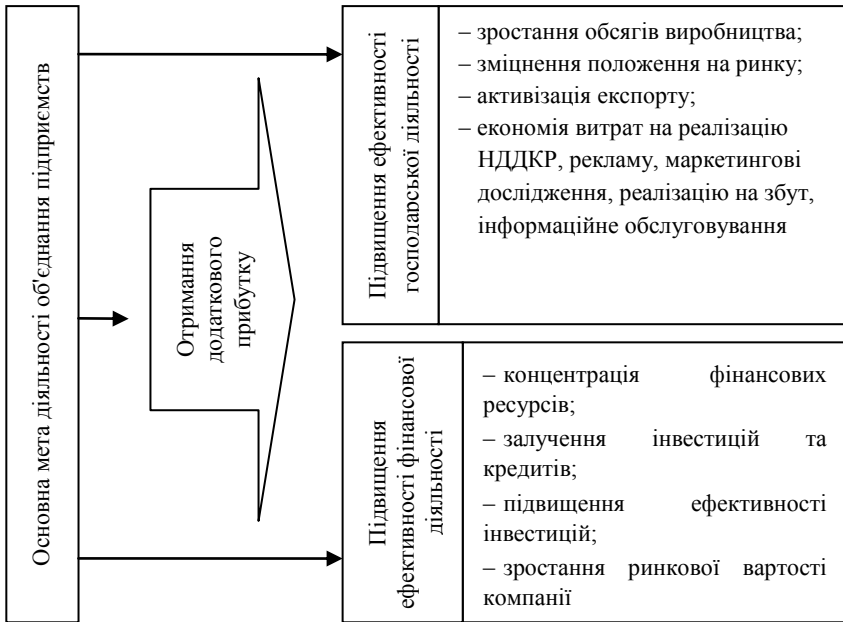

Рисунок 8.3 – Цілі діяльності об'єднання підприємств у короткостроковому та довгостроковому періодах

Об'єктом фінансової діяльності господарського об'єднання підприємств є фінансові ресурси, під якими розуміють сукупність коштів учасників об'єднання, що розподіляються та перерозподіляються у складі групи з метою здійснення виробництва і розширеного відтворення, інвестиційної або фінансової діяльності й на підтримку належного рівня платоспроможності та ліквідності

об'єднання.

Фінансова діяльність об'єднань підприємств пов'язана з реалізацією таких функцій: формування фінансових ресурсів; розподіл та використання фінансових ресурсів; контроль за формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів.

Функція формування фінансових ресурсів об'єднання підприємств полягає у мобілізації (акумуляції) достатнього обсягу капіталу за рахунок об'єднання як власних фінансових ресурсів учасників, так і корпоративних прав. У результаті розширення підприємницької діяльності об'єднання може ухвалити рішення про зміну структури капіталу та залучення додаткових фінансових ресурсів. Вибір джерел фінансування передбачатиме дослідження фінансового ринку, руху цін (курсів) акцій та облігацій, процентних ставок та ін.

Призначення функції розподілу й використання фінансових ресурсів об'єднання підприємств полягає в розподілі капіталу та його використанні, тобто в інвестуванні коштів відповідно до мети та цілей діяльності. Ця функція проявляється в розробленні та реалізації інвестиційної політики об'єднання. Прийняття рішень визначається поставленою метою – одержанням прибутку (подальшим зростанням капіталу) чи виконанням соціально-економічних питань об'єднання. Ефективне вкладення капіталу забезпечує його зростання і можливість формування внутрішніх джерел фінансування.

Функція контролю за формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів впливає із двох попередніх функцій. Призначення контрольної функції полягає в забезпеченні збалансованості між сформованим капіталом та його витрачанням. Основні фінансові потоки не збігаються в часі, крім того, обсяги, визначені в планах

розвитку об'єднання підприємств, можуть змінюватися в умовах нестабільності економіки. Отже, постійний та дієвий контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів об'єднання підприємств дозволить йому розробити таку стратегію розвитку, щоб забезпечити виконання покладених на неї короткострокових і довгострокових завдань і функцій.

Реалізація мети фінансової діяльності об'єднання підприємств контролюється за допомогою таких цільових стратегічних нормативів:

- середньорічного темпу зростання власних фінансових ресурсів, сформованих із внутрішніх джерел;
- мінімальної частки власного капіталу у загальному об'ємі капіталу підприємства;
- коефіцієнта рентабельності власного капіталу підприємства;
- співвідношення оборотних і необоротних активів підприємства;
- мінімального рівня грошових активів, що забезпечують поточну платоспроможність підприємства;
- мінімального рівня самофінансування інвестицій;
- граничного рівня фінансових ризиків у розрізі основних напрямів господарської діяльності підприємства.

Критерієм ефективності фінансової стратегії об'єднання підприємств є така модель:

$$T_{\Pi} > T_{B} > T_{a} > T_{B, K}, \quad (8.1)$$

де T_{Π} – темп зростання прибутку;

T_{B} – темп зростання доходів від реалізації;

T_{a} – темп зростання активів;

$T_{B, K}$ – темп зростання власного капіталу.

Необхідно зазначити, що організація фінансової діяльності об'єднання підприємств має ряд специфічних

особливостей, а саме:

а) скорочення витрат:

– економія від масштабу, тобто зниження витрат на одиницю випуску із зростанням обсягу виробництва через економію на постійних витратах;

– економія від вертикальної інтеграції (під час придбання комплектуючих, сировини);

– диверсифікація виробленої продукції для більш повного використання устаткування, обладнання та виробничих площ;

б) оптимізація податкових платежів за рахунок скорочення податкових платежів під час консолідації;

в) зміна потреби в капіталі для підтримання діяльності на всіх життєвих етапах розвитку об'єднання підприємств.

8.4. Особливості створення та функціонування холдингових компаній

Серед об'єднань підприємств особливе місце займають об'єднання, що створюються внаслідок концентрації в одного суб'єкта господарювання акцій (часток у статутному капіталі) інших суб'єктів. Такі об'єднання на практиці мають відповідну назву – об'єднання холдингового типу, холдингові групи, або холдинги.

Холдингові компанії в їх різновидах є поширеним видом організації корпоративного капіталу в світі. Об'єднуючи виробничий потенціал різних підприємств і господарських організацій, холдинги можуть досягти за рахунок зменшення витрат і перерозподілу прибутку більшої результативності та ефективності діяльності. Створення холдингового підприємства також дозволяє консолідувати значні ресурси (матеріальні, трудові, фінансові), а отже, оптимізувати проведення бізнес-

процесів компанії.

Холдинг (від англ. hold – тримати) – придбання контрольних пакетів акцій різних компаній та створення холдингової компанії; сама компанія, що має контрольні пакети інших компаній та керує їх діяльністю.

Як правило, найбільш вагомими мотивами створення холдингових компаній у країнах із розвиненою економікою є такі:

- 1) придбання контролю над підприємствами;
- 2) можливість концентрації капіталів, більш вільне їх переливання і на цій основі оптимізація інвестиційного процесу;
- 3) консолідація діяльності групи підприємств із метою зменшення податкових платежів. Це досягається шляхом укладення угод між підприємствами, відповідно до яких їх прибутки чи збитки переводяться безпосередньо до холдингової компанії, що дозволяє холдингу враховувати збитки одного підприємства та прибутки іншого для сплати податку з решти частини прибутку;
- 4) залучення додаткових виробничих потужностей у результаті поглинання підприємств;
- 5) можливість диверсифікації виробництва, зниження ризику при виході на ринок;
- 6) розподіл господарських ризиків між різноманітними дочірніми фірмами;
- 7) проникнення через холдинг в інші сфери виробництва і збуту товарів;
- 8) проведення загальної технічної, економічної, кадрової політики та здійснення контролю за додержанням спільних інтересів підприємств.

Перевагами об'єднань холдингового типу в Україні є централізація фінансово-економічного управління технологічно пов'язаними підприємствами, зниження інвестиційних ризиків і ризиків невиконання цими

підприємствами взаємних зобов'язань, економія трансакційних витрат, зростання можливостей фінансового і податкового маневрування та ін. У сучасних умовах холдинги функціонують практично в усіх найважливіших секторах економіки: у банківській сфері, фінансовій діяльності, агропромисловому комплексі, торгівлі, промисловості, фармацевтиці, будівництві, на транспорті тощо. Це не випадково, оскільки практика підтвердила, що холдингова форма організації фінансового капіталу є найбільш життєздатною, рухомою та ефективною.

Загальні засади функціонування холдингових компаній в Україні, особливості їх утворення, діяльності та ліквідації регулюються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Законами України «Про холдингові компанії в Україні», «Про акціонерні товариства» та іншими нормативно-правовими актами.

Холдингова компанія – акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

Холдингова компанія є інтегрованим товариством, що безпосередньо не бере участі у виробничій діяльності, а використовує свої кошти для придбання контрольних активів, акцій інших підприємств, які є учасниками концерну або іншого добровільного об'єднання. Завдяки цьому холдингова компанія здійснює контроль за діяльністю таких підприємств.

До складу холдингу входять:

– головне (материнське) підприємство, що здійснює контроль та управління дочірніми підприємствами;

– дочірні підприємства, контрольними пакетами яких володіє головне підприємство;

– асоційовані підприємства, інвестування в які не дозволяють головному підприємству повністю

контролювати їх і визначати основні напрямки фінансово-господарської діяльності;

– підприємства, вкладення в які не дають права участі в управлінні;

– інші господарські суб'єкти.

Холдингові компанії можуть утворюватися:

а) органами, уповноваженими управляти державним майном, державними органами приватизації самостійно або разом з іншими засновниками шляхом об'єднання в статутному капіталі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв);

б) іншими суб'єктами на договірних засадах. У випадках, передбачених законодавством, холдингові компанії утворюються за умови попереднього отримання дозволу відповідного органу Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання. Проекти установчих документів холдингових компаній, що утворюються за умови одержання зазначеного дозволу, підлягають погодженню з відповідним органом Антимонопольного комітету України.

Рішення про створення холдингової компанії ухвалюється власниками холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв) та оформлюється відповідним договором.

Холдингова компанія виконує функції, наведені в табл. 8.4.

Статутний капітал холдингової компанії формується за рахунок вкладів засновників у формі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв), а також додаткових вкладів у формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для забезпечення діяльності холдингової компанії. Частка у формі майна, коштів та нематеріальних активів, необхідних для

забезпечення діяльності холдингової компанії, не повинна перевищувати 20 відсотків від статутного капіталу холдингової компанії.

Таблиця 8.4 – Функції діяльності холдингової компанії в Україні

Функція	Характеристика
Стратегічна	Визначення стратегії розвитку холдингу в цілому та її окремих підприємств (компаній) на перспективу
Контролювальна	Контроль за фінансовими результатами та проведення аудиту діяльності дочірніх компаній і всієї групи в цілому
Інвестиційна	Централізація капітальних інвестицій та їх спрямування на найбільш перспективні й прибуткові напрями бізнесу
Координаційна	Здійснення координаційних і комунікаційних зв'язків між учасниками холдингу

Основними органами управління холдинговою компанією є загальні збори. До виключної компетенції загальних зборів холдингової компанії належить вирішення таких питань:

- формування єдиної фінансової, інвестиційної, виробничо-господарської та науково-технічної політики щодо корпоративних підприємств;
- визначення напрямів та порядку використання прибутку корпоративних підприємств;
- затвердження планів виробничого та соціального розвитку корпоративних підприємств.

У разі якщо до порядку денного загальних зборів акціонерів холдингової компанії внесене питання про відчуження будь-яких пакетів акцій (часток, паїв) корпоративних підприємств та/або ліквідацію холдингової компанії, такі загальні збори визнаються правомочними за умови реєстрації для участі в них акціонерів (їх представників), які мають відповідно до статуту холдингової компанії більше ніж 80 відсотків голосів.

Прийняття рішення про відчуження будь-яких пакетів акцій (часток, паїв) корпоративних підприємств або ліквідацію холдингової компанії належить до виключної компетенції загальних зборів холдингової компанії. Зазначені рішення ухвалюються більшістю, тобто 3/4 голосів акціонерів (їх представників), які зареєструвалися для участі в загальних зборах.

Господарське товариство не може мати у власності цінні папери холдингової компанії, корпоративним підприємством якої воно є.

Аудиторська перевірка холдингової компанії та її корпоративних підприємств здійснюється щорічно відповідно до законодавства.

Холдингова компанія здійснює проведення внутрішнього аудиту (контролю) своїх корпоративних підприємств.

Холдингова компанія впродовж усього періоду своєї діяльності повинна не рідше ніж один раз за рік оприлюднювати свою консолідовану фінансову звітність та фінансову звітність своїх корпоративних підприємств.

Ліквідація холдингової компанії здійснюється згідно із законодавством, а також у разі:

– ліквідації всіх корпоративних підприємств холдингової компанії та залишення у статутному капіталі холдингової компанії холдингового корпоративного пакета

акцій (часток, паїв) лише одного корпоративного підприємства;

- скасування відповідним органом Антимонопольного комітету України або Кабінетом Міністрів України дозволу на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання;

- прийняття загальними зборами акціонерів холдингової компанії рішення про її ліквідацію.

Підприємства, що перебувають під контролем холдингу, не втрачають своєї юридичної самостійності, а холдингова компанія як сукупність організацій не набуває статусу юридичної особи. Водночас існує економічна залежність підприємств холдингу. Це проявляється в тому, що дії учасників визначаються волевиявленням головного підприємства.

На практиці відомі два основних види холдингових компаній – чисті й змішані. Чистий холдинг створюється з метою фінансового контролю та управління стосовно дочірніх підприємств.

Схему формування чистого холдингу подано на рис. 8.4.

Основною метою створення подібних холдингів є:

- гнучке реагування на коливання кон'юнктури ринку;

- можливість оперативного маневрування капіталовкладеннями;

- полегшення податкового тиску (перерозподіл надприбутку, переведення його в інвестиції, що не оподатковуються чи оподатковуються за зниженими ставками, в інші підприємства, які входять до складу холдингу);

- диверсифікованість;

- збалансована діяльність на основі спільної мети;

- збереження оперативного управління та

господарської самостійності на рівні підприємства;
– можливість одержання підтримки в складні періоди діяльності підприємства.

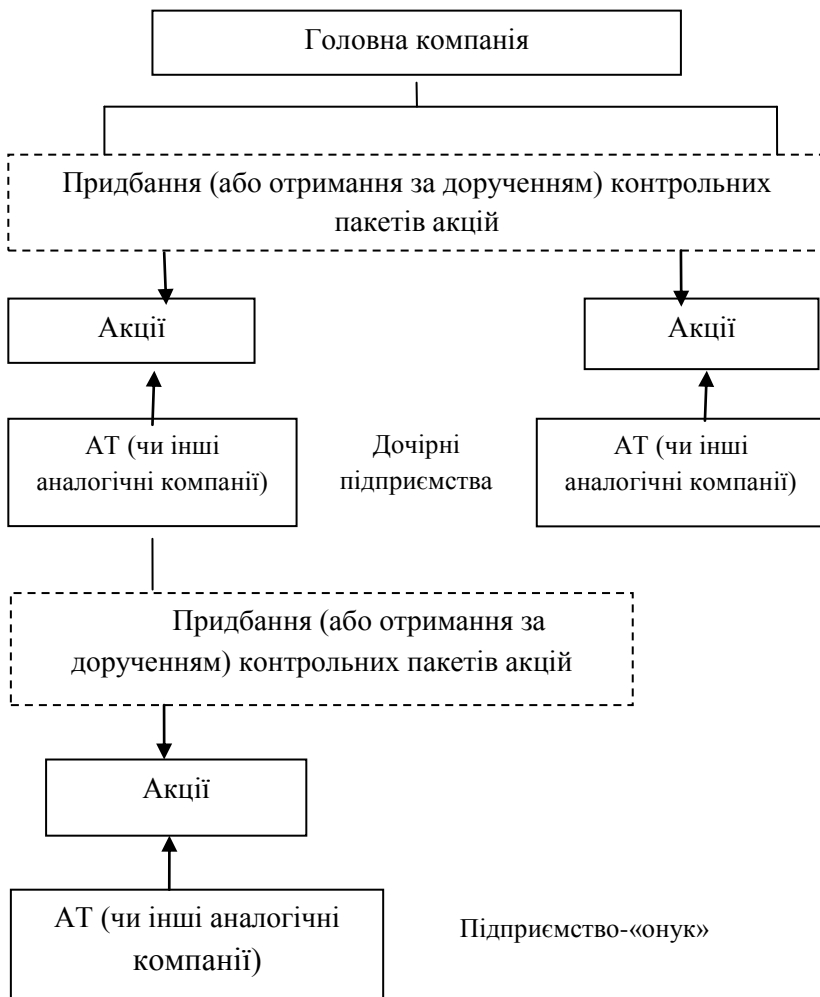

Рисунок 8.4 – Схема формування чистого холдингу

Змішаний холдинг, окрім фінансового контролю та управління стосовно дочірніх підприємств, здійснює підприємницьку діяльність – промислову, торговельну, транспортну, кредитно-фінансову.

Змішаному холдингу властиві участь банківських установ в управлінні довіреною їм власністю і використання страхових, інвестиційних компаній або інноваційних фондів (рис. 8.5).

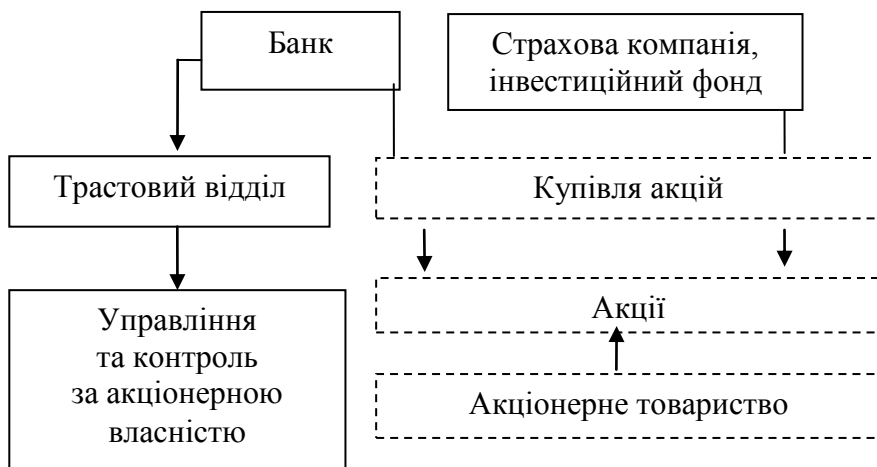

Рисунок 8.5 – Схема формування змішаного холдингу

Істотною перевагою такого холдингу є можливість оперативного маневрування кредитно-фінансовими ресурсами.

До основних типів холдингових компаній належать:

- холдинги, створені на основі об'єднання промислових підприємств;
- конгломерати, що формуються на основі поглинання підприємств різноманітної виробничої та комерційної діяльності;
- банківські холдинги;

– холдинги в системі фондів. Холдинги в системі фондів – створення інвестиційних фондів, які скуповують акції різних підприємств, що дає можливість засновникам і керівникам цих фондів контролювати такі підприємства.

Основними способами створення холдингових компаній є:

– передавання контрольних пакетів акцій дочірніх підприємств холдинговій компанії;

– поглинання одного господарського суб'єкта іншим шляхом придбання контрольного пакета акцій.

При цьому холдингові компанії можуть створюватися шляхом:

– заснування холдингу на базі існуючого підприємства чи існуючого підрозділу;

– формування холдингової компанії на базі колишньої чи існуючої управлінської структури;

– створення холдингової компанії як нового суб'єкта господарювання.

Перший варіант має досить істотні переваги перед двома іншими, оскільки в даному випадку немає обмежень на розміри контрольних пакетів акцій дочірніх підприємств, що передаються до статутного фонду холдингової компанії. При цьому роль останньої буде відігравати одне з підприємств, що складають холдингову групу.

При другому варіанті в холдинг перетворюється на орган управління, а підлеглі йому господарські суб'єкти стають дочірніми підприємствами. Холдингові компанії, створені на базі управління, об'єднують, як правило, підприємства однієї галузі, що виробляють подібну продукцію, а тому менш стійкі чи менш ефективні, до того ж становлять небезпеку з точки зору монополізації ринків.

Третій варіант має свої особливості. По-перше, в холдингову компанію об'єднуються підприємства різних галузей. По-друге, вона виникає як новостворений суб'єкт,

статутний капітал якого формується виключно за рахунок акцій дочірніх підприємств.

Аналіз створення холдингових компаній в Україні дозволив виділити такі мотивації їх заснування:

- холдинг створюється за ініціативою підприємства на його базі при виділенні структурних одиниць як самостійних юридичних осіб або при поглинанні одного іншим;

- холдинг створюється за ініціативою групи підприємств чи об'єднання підприємств. Тут визначаються холдингові компанії, дочірні та асоційовані підприємства та акціонери холдингу;

- холдинг створюється за ініціативою державних органів управління.

8.5. Консолідована фінансова звітність

Функціонування господарських об'єднань, створення яких спричинене процесами централізації, інтеграції та переливання капіталів окремих суб'єктів господарювання й пов'язане зі специфікою їх зв'язків та особливостей діяльності, приводить до необхідності складання консолідованої фінансової звітності.

Роль та значення консолідованої фінансової звітності в підприємницькій діяльності зумовлені такими факторами:

- необхідністю використання інформаційного ресурсу для прийняття ефективних управлінських і фінансових рішень;

- можливістю пошуку високоприбуткових сегментів бізнесу з метою інтеграції та переливання капіталів;

- потребами власників, акціонерів та інших користувачів щодо інформації про діяльність усієї групи підприємств;

– проведенням оцінювання фінансового стану єдиної економічної одиниці та оцінювання руху капіталів усередині групи підприємств;

– необхідністю здійснення та посилення контролю материнським підприємством за діяльністю дочірніх підприємств для зменшення ризиків зловживань та викривлення інформації.

Об'єднання окремих суб'єктів господарювання у консолідовані групи, що складаються із материнського (холдингового) та дочірніх підприємств, призводить до розгляду організації і методики складання консолідованої фінансової звітності.

Нормативно-правове забезпечення консолідованої фінансової звітності в Україні здійснюється за міжнародними та національними стандартами. Необхідно зазначити, що складання консолідованої фінансової звітності за міжнародними стандартами регламентується: МСБО 1 «Подання фінансової звітності»; МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність», МСФЗ 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність», а складання консолідованої фінансової звітності за національними стандартами регламентуються: НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»; НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність».

Підходи до визначення поняття консолідованої фінансової звітності наведені в табл. 8.5.

Наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» затверджено норми щодо фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності юридичних осіб усіх форм власності (крім банків і бюджетних установ).

Таблиця 8.5 – Визначення поняття консолідованої фінансової звітності за міжнародними та національними стандартами фінансової звітності

Стандарт	Визначення
МСФЗ 10	Консолідована фінансова звітність – фінансова звітність групи, в якій активи, зобов'язання, капітал, дохід, витрати і потоки грошових коштів материнського підприємства та його дочірніх підприємств представлені як активи, зобов'язання, капітал, дохід, витрати і потоки грошових коштів єдиного суб'єкта економічної діяльності
МСФЗ 27	Консолідована фінансова звітність – фінансова звітність групи, подана як фінансова звітність одного економічного суб'єкта господарювання
НП(С)БО 1	Консолідована фінансова звітність – звітність, яка відображає фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці

Формами консолідованої фінансової звітності є: Консолідований баланс (Звіт про фінансовий стан) – форма № 1; Консолідований звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) – форма № 2; Консолідований звіт про рух грошових коштів (за прямим методом) – форма № 3; Консолідований звіт про власний капітал – форма № 4; Примітки до фінансової звітності – форма № 5.

До складу внутрішніх користувачів інформації консолідованої фінансової звітності відносять: управлінський персонал групи; керівництво і спостережну раду материнського підприємства; акціонерів материнського підприємства і дочірніх підприємств. Серед

зовнішніх користувачів виділяють: державні органи управління, зовнішніх інвесторів, кредиторів, покупців, постачальників, аналітиків і консультантів, громадськість. При цьому необхідно зазначити, що для зовнішніх користувачів консолідована фінансова звітність є додатковою інформацією, яка усуває обмеженість окремих фінансових звітів.

В Україні загальні положення, порядок складання консолідованої фінансової звітності та загальні вимоги до розкриття інформації щодо неї визначаються Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність» (далі – НП(С)БО 2), затвердженим Наказом Міністерства фінансів України № 628 від 27.06.2013 р..

Консолідовану фінансову звітність складає та подає материнське підприємство.

Відповідно до національних стандартів (П(С)БО 19) під материнським (холдинговим) підприємством потрібно розуміти підприємство, яке здійснює контроль дочірніх підприємств, а дочірнім підприємством є підприємство, що перебуває під контролем материнського (холдингового) підприємства.

Однак чинним законодавством передбачено окремі випадки, коли материнське підприємство не подає консолідовану фінансову звітність:

– якщо воно є дочірнім підприємством іншого підприємства (повністю або частково належить іншому підприємству);

– власники неконтрольованої частки поінформовані про це і не заперечують. Неконтрольована частка – це частина чистого прибутку (збитку), сукупного доходу та чистих активів дочірнього підприємства, яка не належить материнському підприємству (прямо або через інші дочірні підприємства);

- якщо воно не є емітентом цінних паперів;
- якщо його материнське підприємство складає консолідовану фінансову звітність, яка є загальнодоступною.

До консолідованої фінансової звітності включають показники фінансової звітності материнського підприємства та всіх дочірніх підприємств.

Дочірнє підприємство вважається контрольованим із боку материнського підприємства за наявності всіх таких умов:

- материнське підприємство має владні повноваження щодо дочірнього підприємства. Владні повноваження – повноваження, обсяг яких надає можливість підприємству-інвестору, як правило, одноосібно управляти найбільш значущими видами діяльності, що істотно впливають на формування фінансового результату підприємства, яке є об'єктом інвестицій, зокрема через формування уповноваженого органу управління, визначення фінансової, інвестиційної і комерційної політики, та контроль за їх реалізацією;

- результати діяльності дочірнього підприємства безпосередньо призводять до змін у складі і вартості активів, зобов'язань, власного капіталу материнського підприємства;

- материнське підприємство має фактичну можливість для здійснення владних повноважень.

Наявність прав захисту інтересів інвестора не є ознакою контролю.

Необхідно зазначити, що оскільки контрольована група є єдиним економічним утворенням, то з метою консолідації фінансової звітності використовують метод повної консолідації, за якого консолідації підлягають усі чисті активи дочірніх компаній (пріоритет контролю над володінням), а права меншості відображаються в пасиві

консолідованого балансового звіту. Використовується для дочірніх підприємств, що утворилися в результаті придбання або злиття.

Консолідація фінансової звітності проходить декількома етапами (табл. 8.6).

Таблиця 8.6 – Етапи консолідації фінансової звітності

Етап	Назва етапу	Характеристика
1	2	3
1	Підготовка окремих фінансових звітів підприємств, які входять до складу групи, до процесу консолідації	Визначення та виключення всіх внутрішньогрупових операцій, що призводять до виникнення нереалізованих прибутків та збитків внаслідок відсутності перепродажу оборотних та необоротних активів іншим особам за межі групи підприємств. Визначення суми нереалізованих прибутків та збитків від внутрішньогрупових операцій
2	Консолідація гудвілу	Гудвіл є різницею між вартістю бізнесу в цілому і агрегованою величиною його ідентифікованих чистих активів, оцінених за справедливою вартістю. У разі продажу підприємства та отримання коштів, що перевищують вартість чистих активів, одержуємо вартість за справедливою ціною. Такий гудвіл відображається у консолідованій фінансовій звітності групи (але при цьому не зазначається в звітності материнської або дочірньої компанії). Купівельний гудвіл зазначається в консолідованому балансовому звіті окремим рядком та підлягає амортизації (як правило, на підставі лінійного методу)

Продовження табл. 8.6

1	2	3
3	Консолідація накопиченого капіталу	До консолідованої звітності повністю вноситься капітал материнської компанії. Для дочірньої компанії частина капіталу, що існувала на момент придбання, повинна враховуватися у консолідованій звітності через вартість чистих активів, на підставі якої розраховувався гудвіл. Тому щоб уникнути подвійного рахунку, до консолідованого балансу необхідно вносити лише той накопичений прибуток, який сформувався вже після дати придбання, і в тій частині, яка належить материнській компанії
4	Визначення та відокремлення частки меншості в чистих активах і чистому прибутку (збитку) дочірніх підприємств	Частка меншості – це частина чистих активів та чистого прибутку (збитку) дочірнього підприємства, яка не належить материнській компанії. Вона визначається як добуток відсотка голосів, які не належать материнській компанії, відповідно до власного капіталу та чистого прибутку (збитку) дочірніх підприємств. Частка меншості в чистих активах складається із: суми на дату об'єднання; частки меншості в сумі зміни власного капіталу дочірнього підприємства після об'єднання. У консолідованому балансі частка меншості повинна подаватися окремо від зобов'язань та акціонерного капіталу материнської компанії
5	Безпосереднє складання консолідованої фінансової звітності	Методика складання консолідованої фінансової звітності подана як сукупність методів консолідації звітності, а саме – послідовністю їх застосування

Залежно від наявності або відсутності взаємних операцій можна виділити такі етапи консолідації:

– первинну консолідацію – виникає у разі складання вперше консолідованої звітності раніше незалежних підприємств і пов'язана з придбанням інвестованого підприємства;

– подальшу консолідацію – виникає у разі складання консолідованої звітності групи підприємств, яка утворена раніше і в якій вже здійснювалися взаємні операції.

У свою чергу, залежно від характеру операції під час інвестування та встановлення контролю виділяють два методи складання первинної консолідованої фінансової звітності:

- метод купівлі (придбання);
- метод злиття (поглинання).

Консолідована фінансова звітність складається шляхом упорядкованого додавання показників фінансової звітності дочірніх підприємств до аналогічних показників фінансової звітності материнського підприємства за формами № 1, 2, 3, 4 і має 10 етапів (табл. 8.7).

Таблиця 8.7 – Порядок складання консолідованої фінансової звітності об'єднання підприємств

Етап	Характеристика
1	2
1	Виключення балансової вартості фінансових інвестицій материнської компанії в кожне дочірнє підприємство та частки материнської компанії у власному капіталі кожного дочірнього підприємства
2	Вилучення суми нереалізованих прибутків і збитків від внутрішньо групових операцій, облік яких передбачено П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», згідно з яким сума нереалізованого прибутку і збитку відображається у складі фінансового результату підприємства лише після перепродажу оборотних активів іншим особам або в сумі амортизації необоротних активів

Продовження табл. 8.7

1	2
3	Нарахування амортизації гудвілу та суми дооцінення необоротних активів, що підлягають амортизації
4	Визначення частки меншості в чистих активах та фінансових результатах дочірніх підприємств
5	Визначення та виключення дивідендів, пов'язаних із кумулятивними привілейованими акціями дочірнього підприємства, які утримуються за межами групи
6	Визначення і відображення в консолідованій звітності відстрочених податкових активів і зобов'язань, які виникли в процесі консолідації, відповідно до П(С)БО 17 «Податок на прибуток». Ці різниці виникають у зв'язку із виключенням нереалізованих прибутків і збитків із внутрішньогрупових операцій, тимчасовими і податковими оцінками інвестицій у дочірні підприємства
7	Визначення і відображення курсових різниць, які виникають у результаті консолідації фінансової звітності за умови, що материнське підприємство має дочірні підприємства за межами України
8	Складання консолідованого звіту про фінансові результати, при цьому частку меншості у прибутку (збитку) відображають у вписаному рядку «Частка меншості» від'ємною величиною у дужках
9	Складання консолідованого звіту про власний капітал з урахуванням того, що курсові різниці, що виникають під час перерахунку показників фінансової звітності тих дочірніх підприємств, які розташовані за межами України
10	Складання консолідованого звіту про рух грошових коштів на підставі консолідованого балансу, консолідованого звіту про фінансові результати та консолідованого звіту про власний капітал

У примітках до консолідованої фінансової звітності наводиться інформація про:

– перелік дочірніх підприємств, які контролюються материнським підприємством, із зазначенням назви дочірніх підприємств, країни реєстрації та місцезнаходження, частки в капіталі, частки в розподілі голосів (у разі якщо вона не збігається з часткою в капіталі), іншої форми контролю;

– причини, з яких показники фінансової звітності дочірнього підприємства не внесено до консолідованої фінансової звітності;

– перелік дочірніх підприємств, над якими втрачено контроль упродовж звітного періоду;

– назви підприємств, у яких підприємству, яке звітує, прямо або опосередковано (через дочірні підприємства) належить більше половини голосів, але яке з причин відсутності контролю не є дочірнім підприємством;

– вплив придбання або продажу дочірніх підприємств на фінансовий стан (на дату балансу), фінансові результати звітного періоду та такі самі показники попереднього періоду;

– статті консолідованої фінансової звітності, до яких застосовувалася різна облікова політика.

У цілому методика складання консолідованої фінансової звітності є доволі складною, тому що під час консолідації звітності необхідно здійснювати елімінування (виключення) статей з метою запобігання повторному рахунку та штучному завищенню величини капіталу і фінансових результатів.

Під час аналізу консолідованої фінансової звітності особливу увагу потрібно звернути на збиткові економічні одиниці у структурі групи, бо вони можуть бути індикатором подальших фінансових проблем групи підприємств. Тому по закінченні кожного звітного періоду група підприємств повинна надати інформацію про своє фінансове становище, результати діяльності та грошові потоки, як і будь-який інший суб'єкт господарювання.

Консолідована фінансова звітність, призначена для характеристики загального фінансового стану та спільного фінансового результату діяльності групи підприємств як єдиної економічної одиниці, дає чітке уявлення як про перспективи інвестування в таку групу, так і про її внесок в

економічний розвиток країни. При цьому вона також відображає всі економічні взаємозв'язки між суб'єктами господарювання групи та виконує функцію контролю для материнського підприємства (на етапі складання консолідованої фінансової звітності).

Питання для самоконтролю

1. Сутність, ознаки та місце об'єднань підприємств в організаційній структурі бізнесу.
2. Специфіка створення та функціонування об'єднань підприємств в Україні.
3. Види господарських об'єднань, їх роль та значення.
4. Особливості організації фінансової діяльності об'єднань підприємств.
5. Сутність, функції та види холдингових компаній.
6. Характеристика основних типів холдингових структур.
7. Консолідована фінансова звітність, її сутність, призначення та порядок складання.

Тести

1. Об'єднанням підприємств є:

- а) складна господарська організація, створена на підставі установчого договору або статуту і реєструється як юридична особа;
- б) складна господарська організація, створена на основі поєднання матеріальних інтересів підприємств-учасників, діє на підставі установчого договору;
- в) господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств із метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

2. Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як:

- а) господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання;
- б) договірні та статутні об'єднання;
- в) господарські об'єднання або як приватні об'єднання.

3. Договірне об'єднання, створене на підставі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації, – це:

- а) синдикат;
- б) корпорація;
- в) конгломерат.

4. Консорціум – це:

а) тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо);

б) договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій;

в) об'єднання, в якому підприємства, що входять до нього, об'єднуються в єдиний виробничий комплекс та залишаються без юридичної, виробничої, комерційної самостійності, а керівництво їх діяльністю здійснюється з єдиного центру.

5. Статут об'єднань підприємств, утворених на добровільних засадах, затверджується:

- а) їх засновниками;

б) державним органом, що ухвалив рішення про заснування об'єднання;

в) засновниками та державними органами;

г) корпораціями.

6. Холдингова компанія – це:

а) форма об'єднання компаній, в якому прибуток усіх учасників надходить до загального фонду і розподіляється між ними згідно із установленими раніше пропорціями;

б) суб'єкт господарювання, який володіє контрольними пакетами акцій інших, одного або більше, суб'єктів господарювання;

в) акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

7. Холдингова компанія створюється у формі:

а) акціонерних товариств;

б) товариств з обмеженою відповідальністю;

в) корпорацій;

г) товариств з додатковою відповідальністю.

8. Консолідована фінансова звітність – це:

а) звітність, що відображає фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці;

б) звітність підприємства на окрему дату;

в) об'єднання бухгалтерської, статистичної та фінансової звітності;

г) єдина форма бухгалтерського документа, в якому відображаються активи, пасиви та фінансові результати.

9. Повноваження, обсяг яких надає можливість підприємству-інвестору, як правило, одноосібно управляти найбільш значущими видами діяльності, які

істотно пливають на формування фінансового результату підприємства, що є об'єктом інвестицій, зокрема через формування уповноваженого органу управління, визначення фінансової, інвестиційної і комерційної політики, та контроль за їх реалізацією – це:

- а) делеговані повноваження;
- б) материнські повноваження;
- в) владні повноваження;
- г) власні повноваження.

10. Підприємство, яке здійснює контроль дочірніх підприємств, – це:

- а) дочірнє підприємство;
- б) акціонерне підприємство;
- в) державне підприємство;
- г) материнське (холдингове) підприємство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – Київ : Центр навчальної літератури, 2010. – 352 с.

2. Боярко І. М. Ефективність фінансів державного сектору економіки в системі управління соціально-економічним розвитком України : монографія / І. М. Боярко, Н. А. Дехтяр, О. В. Дейнека. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2012. – 165 с.

3. Види кооперативів. Принципи їх діяльності. Кооперативні підприємства та об'єднання [Електронний ресурс] / Юридичні послуги Online. – Режим доступу : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/agrar-pravo/53.php>. – Назва з екрана.

4. Вінник О. М. Господарське право : навчальний посібник / О. М. Вінник. – Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 766 с.

5. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011260>. – Назва з екрана.

6. Грідчіна М. В. Управління фінансами акціонерних товариств : навчальний посібник / М. В. Грідчіна. – Київ : А. С. К., 2005. – 384 с.

7. Дехтяр Н. А. Фінансовий механізм діяльності суб'єктів господарювання : монографія / Н. А. Дехтяр, О. В. Люта, Н. Г. Пігуль. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2011. – 182 с.

8. Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/mizhnarodni-standarty-finansovoi-zvitnosti-versiia-perekladu-ukrainskoiu-movoiu--->

rik?category=bjudzhet. – Назва з екрана.

9. Непочатенко О. О. Фінанси підприємств : підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – Київ : Центр навчальної літератури, 2013. – 504 с.

10. Пігуль Н. Г. Фінанси різних форм бізнесу : навчальний посібник / Н. Г. Пігуль, О. В. Люта. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 201 с.

11. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Назва з екрана.

12. Полівчак В. С. Комерційний бізнес: поняття, структура та форми / В. С. Полівчак // Національний лісотехнічний університет України. Науковий вісник. – 2006. – № 16.1. – С. 403–409.

13. Про акціонерні товариства [Електронний ресурс] : Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>. – Назва з екрана.

14. Про господарські товариства [Електронний ресурс] : Закон від 19.09.1991 р. № 1576-XII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>. – Назва з екрана.

15. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань [Електронний ресурс] : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/755-15>. – Назва з екрана.

16. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс] : Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>. – Назва з екрана.

17. Про затвердження Національного положення

(стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 628. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13>. – Назва з екрана.

18. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>. – Назва з екрана.

19. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>. – Назва з екрана.

20. Про затвердження Порядку складання, затвердження та контролю виконання фінансового плану суб'єкта господарювання державного сектору економіки [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 03.11.2015 р. № 1394. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0300-15>. – Назва з екрана.

21. Про кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>. – Назва з екрана.

22. Про ліцензування видів господарської діяльності [Електронний ресурс] : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VII. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/222-19>. – Назва з екрана.

23. Про Методику розрахунку орендної плати за державне майно та пропорції її розподілу [Електронний

ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.10.95 р. № 786. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/786-95-%D0%BF>. – Назва з екрана.

24. Про оренду державного та комунального майна [Електронний ресурс] : Закон України від 10.04.92 р. № 2269-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2269-12/page>. – Назва з екрана.

25. Про сільськогосподарську кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97-D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

26. Про споживчу кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України від 10.04.1992 р. № 2266-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>. – Назва з екрана.

27. Про холдингові компанії в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 15.03.2006 № 3528-ІV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>. – Назва з екрана.

28. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-ІV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15>. – Назва з екрана.

29. Статистичний класифікатор організаційних форм суб'єктів економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-statistichnogo-klasifikatora-organizaciin-doc209566.html>.

30. Сутність і функції фінансів підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lubbook.org/book_484_glava_1_1.1.SUTN%D0%86ST_%D0%86_FUNK%D0%A1%D0%86%D0%87_F.html.

31. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навчальний посібник / О. О. Терещенко ; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – Київ : КНЕУ, 2003. – 554 с.

32. Управління фінансами акціонерних товариств : навчальний посібник / [С. В. Леонов, Н. Г. Пігуль, І. М. Боярко та ін.]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 305 с.

33. Фінанси підприємств : підручник / [А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін.] ; кер. кол. авт. і наук ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – 5-те вид., переробл. та допов. – Київ : КНЕУ, 2004. – 546 с.

34. Фінанси підприємств : практикум : навчальний посібник / Л. Л. Гриценко, О. В. Дейнека, І. М. Боярко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2015 – 285 с.

35. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. / за заг. ред. І. О. Школьник [І. О. Школьник, І. М. Боярко, О. В. Дейнека та ін.] – Київ : Центр навчальної літератури, 2016. – 368 с.

Додаток А

Таблиця А.1 – Перелік органів ліцензування

Найменування органу ліцензування	Вид господарської діяльності
1	2
1. Нацкомфінпослуг	Надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів)
2. НКЦПФР	Професійна діяльність на ринку цінних паперів
3. Національна рада з питань телебачення і радіомовлення	Діяльність у галузі телебачення і радіомовлення
4. Держатомрегулювання	Діяльність у сфері використання ядерної енергії
5. МОН, обласні, Київська міська держадміністрації	Освітня діяльність закладів освіти
6. ДФС	Виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами
7. НКРЗІ	Діяльність у сфері телекомунікацій
8. Адміністрація Держспецзв'язку	Надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України
9. Держархбудінспекція	Будівництво об'єктів IV і V категорій складності
10. Держлікслужба	Виробництво лікарських засобів, оптова та роздрібна торгівля лікарськими засобами, імпорт лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів); культивування рослин, включених до таблиці I переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, внесених до зазначеного переліку

Продовження табл. А.1

1	2
11. МВС	<p>Виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за 1 секунду торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за 1 секунду; виробництво спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівливої дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продаж</p> <p>Охоронна діяльність</p>
12. Держпраці	Виробництво вибухових матеріалів промислового призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України
13. ДСНС	Надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України
14. Мінприроди	Виробництво особливо небезпечних хімічних речовин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, поводження з небезпечними відходами. Не підлягає ліцензуванню зберігання (накопичення) суб'єктом господарювання утворених ним небезпечних відходів, якщо протягом року з дня утворення небезпечні відходи передаються суб'єктам господарювання, що мають ліцензію на поводження з небезпечними відходами
15. МОЗ	<p>Медична практика</p> <p>Діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим МОЗ</p>
16. Держпродспоживслужба	Ветеринарна практика
17. Мінфін	Випуск та проведення лотерей
18. Мінсоцполітики	Посередництво у працевлаштуванні за кордоном
19. Держрибагентство	Промисловий вилов риби, крім внутрішніх водойм та річок

Продовження табл. А.1

1	2
20. СБУ	Діяльність, пов'язана з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації (критерії належності та перелік технічних засобів негласного отримання інформації визначаються Кабінетом Міністрів України за поданням СБУ)
21. Укртрансбезпека	Перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом
22. Державіаслужба	Перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів повітряним транспортом
23. Мінекономрозвитку	Імпорт, експорт спирту етилового, коньячного і плодового, спирту етилового ректифікованого виноградного, спирту етилового ректифікованого плодового, алкогольних напоїв
	Імпорт, експорт тютюнових виробів
	Туроператорська діяльність
24. Мінекономрозвитку, обласні, Київська міська держадміністрації	Зовнішньоекономічна діяльність
25. НКРЕКП	Діяльність у сфері електроенергетики, крім діяльності з постачання електричної енергії за нерегульованим тарифом (постачання незалежним електропостачальником)
	Транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом
	Транспортування та розподіл природного газу, газу (метану) вугільних родовищ, його зберігання в обсягах, що перевищують рівень, встановлений ліцензійними умовами, та постачання, крім постачання природного газу, газу (метану) вугільних родовищ за нерегульованим тарифом
26. НКРЕКП, обласні, Київська міська держадміністрації	Централізоване водопостачання та водовідведення, крім централізованого водопостачання та водовідведення за нерегульованим тарифом
	Виробництво теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії, крім виробництва, транспортування та постачання теплової енергії за нерегульованим тарифом

Додаток Б

Додаток 1
до Положення (стандарту)
бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий
звіт суб'єкта малого підприємництва»

ФІНАНСОВИЙ ЗВІТ суб'єкта малого підприємництва

КОДИ

Дата (рік, місяць, число)

		01

Підприємство _____ за ЄДРПОУ
Територія _____ за КОАТУУ
Організаційно-правова форма господарювання _____ за КОПФГ
Вид економічної діяльності _____ за КВЕД
Середня кількість працівників, осіб _____
Одиниця виміру: тис. грн з одним десятковим
знаком
Адреса, телефон _____

Форма № 1-м

Код за ДКУД 1801006

1. Баланс

на _____ 20__ р.

Актив	Код рядка	На початок звітнього року	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Незавершені капітальні інвестиції	1005		
Основні засоби:	1010		
первісна вартість	1011		
знос	1012	()	()
Довгострокові біологічні активи	1020		
Довгострокові фінансові інвестиції	1030		
Інші необоротні активи	1090		
Усього за розділом I	1095		
II. Оборотні активи			
Запаси:	1100		
у тому числі готова продукція	1103		
Поточні біологічні активи	1110		

Продовження додатка Б

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	1125		
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	1135		
у тому числі з податку на прибуток	1136		
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155		
Поточні фінансові інвестиції	1160		
Гроші та їх еквіваленти	1165		
Витрати майбутніх періодів	1170		
Інші оборотні активи	1190		
Усього за розділом II	1195		
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200		
Баланс	1300		

Пасив	Код рядка	На початок звітного року	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400		
Додатковий капітал	1410		
Резервний капітал	1415		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420		
Неоплачений капітал	1425	()	()
Усього за розділом I	1495		
II. Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення	1595		
III. Поточні зобов'язання			
Короткострокові кредити банків	1600		
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	1610		
товари, роботи, послуги	1615		
розрахунками з бюджетом	1620		
у тому числі з податку на прибуток	1621		
розрахунками зі страхування	1625		
розрахунками з оплати праці	1630		
Доходи майбутніх періодів	1665		
Інші поточні зобов'язання	1690		
Усього за розділом III	1695		
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700		
Баланс	1900		

Продовження додатка Б

2. Звіт про фінансові результати за _____ 20__ р.

Форма № 2-м

Код за ДКУД

1801007

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000		
Інші операційні доходи	2120		
Інші доходи	2240		
Разом доходи (2000 + 2120 + 2240)	2280		
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	()	()
Інші операційні витрати	2180	()	()
Інші витрати	2270	()	()
Разом витрати (2050 + 2180 + 2270)	2285	()	()
Фінансовий результат до оподаткування (2280 – 2285)	2290		
Податок на прибуток	2300	()	()
Чистий прибуток (збиток) (2290 – 2300)	2350		

Керівник

_____ (ініціали, прізвище)

Головний бухгалтер

_____ (ініціали, прізвище)

Додаток В

Додаток 2
до Положення (стандарту)
бухгалтерського обліку
25 «Фінансовий звіт суб'єкта
малого підприємства»

СПРОЩЕНИЙ ФІНАНСОВИЙ ЗВІТ суб'єкта малого підприємства

Форма № 1-мс

Код за ДКУД

1801006

1. Баланс
на _____ 20__ р.

Актив	Код рядка	На початок звітного року	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Основні засоби:	1010		
первісна вартість	1011		
зношення	1012	()	()
Інші необоротні активи	1090		
Усього за розділом I	1095		
II. Оборотні активи			
Запаси	1100		
Поточна дебіторська заборгованість	1155		
Гроші та їх еквіваленти	1165		
Інші оборотні активи	1190		
Усього за розділом II	1195		
Баланс	1300		
Пасив			
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Капітал	1400		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420		
Усього за розділом I	1495		
II. Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення			
III. Поточні зобов'язання			
Короткострокові кредити банків	1600		
Поточна кредиторська заборгованість за:			
товари, роботи, послуги	1615		
розрахунками з бюджетом	1620		
розрахунками зі страхування	1625		
розрахунками з оплати праці	1630		
Інші поточні зобов'язання	1690		
Усього за розділом III	1695		
Баланс	1900		

Продовження додатка В

2. Звіт про фінансові результати

за _____ 20__ р.

Форма № 2-мс

Код за ДКУД

1801007

Стаття	Код рядка	За звітний період	За попередній період
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000		
Інші доходи	2160		
Разом доходи (2000 + 2160)	2280		
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	()	()
Інші витрати	2165	()	()
Разом витрати (2050 + 2165)	2285		
Фінансовий результат до оподаткування (2280 – 2285)	2290		
Податок на прибуток	2300	()	()
Витрати (доходи), які зменшують (збільшують) фінансовий результат після оподаткування	2310		
Чистий прибуток (збиток) (2290 – 2300 – (+) 2310)	2350		

Керівник

_____ (підпис)

_____ (ініціали, прізвище)

Головний бухгалтер

_____ (підпис)

_____ (ініціали, прізвище)

Навчальне видання

Пігуль Наталія Георгіївна,
Дейнека Ольга Валеріївна,
Дехтяр Надія Анатоліївна,
Люта Ольга Василівна

ФІНАНСИ РІЗНИХ ФОРМ БІЗНЕСУ

Навчальний посібник

Художнє оформлення обкладинки О. В. Дейнеки
Редактор Н. З. Клочко
Комп'ютерне верстання Н. А. Дехтяр

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 19,76. Обл.-вид. арк. 18,05. Тираж 300 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.